

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KUR'ÂN-I KERÎM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI

SON DÖNEM KIRAAT ALİMLERİNDEN MUHAMMED SALİM
MUHAYSİN'İN HAYATI VE KIRAATE DAİR ESERLERİNİN
İNCELENMESİ

ZÜBEYİR İNCE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DOÇ. DR. RECEP KOYUNCU

KONYA-2023

T.C.

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	ZÜBEYİR İNCE		
	Numarası	18810601241		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ/ KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	DOÇ.DR. RECEP KOYUNCU		
Tezin Adı	SON DÖNEM KIRAAT ALİMLERİNDEN MUHAMMED SALİM MUHAYSİN'İN HAYATI VE KIRAATE DAİR ESERLERİNİN İNCELENMESİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

ZÜBEYİR İNCE

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	ZÜBEYİR İNCE		
	Numarası	18810601241		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ/ KUR'ÂN-I KERÎM OKUMA VE KIRAAT İLMİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	DOÇ.DR. RECEP KOYUNCU		
Tezin Adı	SON DÖNEM KIRAAT ALİMLERİNDEN MUHAMMED SALİM MUHAYSİN'İN HAYATI VE KIRAATE DAİR ESERLERİNİN İNCELENMESİ			

Kur'ân-ı Kerîm, insanları karanlıktan aydınlığa, delaletten hidayete ileten, Allah tarafından insanlara gönderilmiş yüce bir kitaptır. Bu kitabın da usulüne uygun bir şekilde okunması ve anlaşılması gerekmektedir. Bunun için Hz. Peygamber'in vefatından sonra ulemâ tarafından birçok ilim dalında eser kaleme alınmıştır. Bu ilimlerden biri de kıraat ilmidir. Kıraat ilmi, Kur'ân-ı Kerîm'deki kelimelerin farklı okunuşlarını konu edinen bir ilimdir. Büyük kıraat alimlerinin tabiinden olması ve Hz. Peygamber'in de kıraate verdiği değer, bu ilmin konumunu daha da yüceltmıştır.

H.80 yıllarından başlamak suretiyle günümüze kadar kıraat alanında birçok eser kaleme alınmıştır. Son dönem kıraat alimlerinden Muhammed Salim Muhaysin'in de kıraat ile alakalı yazmış olduğu eserleri, bu alana önemli katkılar sağlamıştır. Biz de bu çalışmamızda, Muhaysin'in hayatını ve kıraat alanında yazmış olduğu eserleri incelemeye çalıştık.

Anahtar kelimeler: Muhammed Salim Muhaysin, Kıraat, Kur'ân-ı Kerîm.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ABSTRACT

Author' s	Name and Surname	ZÜBEYİR İNCE		
	Student Number	18810601241		
	Department	ASIC ISLAMIC SCIENCE / QURAN RECITING AND QIRAAT SCIENCE		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	DOÇ.DR. RECEP KOYUNCU		
Title of the Thesis/Dissertation	AN EXAMINATION OF THE LIFE AND WORKS ON QIRA'AT OF MUHAMMED SALIM MUHAYSIN, ONE OF THE LAST PERIOD QIRA'AT SCHOLAR			

The Noble Qur'an is a sublime book sent by Allah to people, which guides people from darkness to light and from a sign to guidance. This book also needs to be read and understood properly. In this, the Prophet. after the death of the prophet, works in many branches of science were written by the ulema. One of these sciences is the science of qira'at. The science of Qira'at is a science that deals with different readings of the words in the Noble Qur'an. To be of the nature of the great qira'at scholars and to be a Prophet. the value that the prophet gave to the kingdom also made the position of this knowledge even more exalted.

H.starting from the age of 80, many works have been written in the field of kirat until today. The works of Muhammad Salim Muhaysin, one of the recent qira'at scholars, who also wrote about qira'at, have made important contributions to this field. In this study, we also tried to examine Muhaysin's life and the works he wrote in the field of qira'at.

Keywords: Muhammad Salim Muhaysin, Qira'at, the Noble Qur'an.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	viii
ÖNSÖZ	ix
GİRİŞ	1
ÇALIŞMANIN KONUSU, AMACI, ÖNEMİ VE YÖNTEMİ	1
1. Çalışmanın Konusu	1
2. Çalışmanın Amaç ve Önemi	1
3. Çalışmada İzlenen Metot ve Kullanılan Kaynaklar	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED SALİM MUHAYSİN'İN HAYATI

1. Hayatı	3
2. Hocaları	6
2.1. Hafızlık ve Tecvîd	6
2.2. Kıraat	7
2.3. Fıkıh	7
2.4. Kelâm ve Mantık	7
2.5. İslam Tarihi	7
2.6. Tefsir	7
2.7. Hadis	7
2.8. Nahiv ve Sarf	7
2.9. Belâgat	7
2.10. Fıkhu'l Luga	8

2.11. Yüksek Lisans Danışmanı	8
2.12. Doktora Danışmanı	8
3. Eserleri	8
3.1. Kıraat ve Tecvîd.....	9
3.2. Tefsir ve Ulûmu'l-Kur'ân	10
3.3. Fıkıh.....	11
3.4. Fıkhu'l-Kitâb ve's-Sünne.....	11
3.5. Muâmelât.....	11
3.6. Tercümelere	11
3.7. Fetvâ	12
3.8. Siyer	12
3.9. Nahiv ve Sarf.....	12
3.10. Lügaviyyât.....	12
3.11. Duâ.....	13
3.12. Gayb ve Me'sûrât.....	13
3.13. Tahkik ve Tashîh.....	13
4. Muhammed Salim Muhaysin Hakkında Yapılan Çalışmalar	13
4.1. Türkiye'de Yapılan Çalışmalar	13
4.2. Yurtdışında Yapılan Çalışmalar.....	13
5. Muhaysin'nin Kıraat İle Alakalı Eserleri Hakkında Genel Bir Değerlendirme.....	14
6. Eserlerin Tenkit Edilebilecek Yönleri	15
7. Kıraat İle Alakalı Ulaşamadığımız Eserler	16

İKİNCİ BÖLÜM

KIRAATE DAİR ESERLERİNİN İNCELENMESİ

1. İrşâdü't-Tâlibîn ilâ Dabti'l-Kitâbi'l-Mübîn.....	18
2. el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kırââti's-Seb'i min Tarîkı'ş-Şâtıbiyye.....	24
3. el-İfsâh ammâ Zâdethü'd-Dürre ale'ş Şâtıbiyye.....	30
4. el-Muğnî fi Tevcihi'l-Kırââti'l-Aşri'l-Mütevâtira.....	33
5. Mürsidü'l-Mürîd ilâ İlmi't-Tecvîd.....	36
6. el-Kavlü's-Sedîd fi'd-Difâi` an Kırââti'l-Kur'âni'l-Mecîd fi Davi'l-Kitâbi ve's-Sünne.....	41
7. er-Râid fi Tecvîdi'l-Kur'ân.....	49
8. er-Risâletü'l-Behîyye fi mâ Hâlefe fihî Ebû Ömer ed-Dûrî Hafsan min Tarîkı'ş-Şâtıbiyye.....	54
9. el-Fethu'r-Rabbâni fi Alâkâti'l-Kırââti bi'r-Resmi'l Osmâni.....	56
10. el- Kırâât ve Eseruhâ fi Ulûmi'l-Arabiyye.....	59
11. el-Müctebâ fi Tahrîci Kırââti Ebî Ömer ed-Dûrî.....	64
12. Mu`cem-u Huffâzu'l Kur'ân Abra't-Târih.....	65
13. el-Hâdî Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kırâ'âti'l-Aşr ve'l-Keşfi İlel'il-Kırâât-i ve Tevcîhihâ.....	66
14. Şerh-u Tuhfetü'l Etfâli ve'l Cezeriyyeti li Beyâni'l-Ahkâmi't-Tecvîdiyye.....	69
15. el-Müstenîr fi Tahrîci'l-Kırââti min Haysü'l-Lüğa ve'l-İ`râb ve't-Tefsîr.....	70
16. en-Nücümü'z-Zâhira fi'l-Kırââti'l-Aşri'l-Mütevâtira ve Tevcîhihâ min Tarîkı'ş-Şâtıbiyye ve'd-Dürre.....	71
17. et-Tavdîhâtü'l-Celiyye Şerhu Manzûmeti's-Sehâviyye fi Müteşâbihâti'l-Âyâti'l-Kur'âniyye.....	73

18. et-Tezkira fi'l-Kirâati's-Selâsi ve Tescîhihâ min Tarîkı'd-Dürre.....	74
19. el-Mühezzeb fi'l-Kirâati'l-Aşr ve Tescîhihâ min Tarîk-i Tayyibeti'n-Neşr.....	76
20. Terâcim-i li Ba`dı Ulemâi'l-Kirâât.....	77
EK. 1	79
SONUÇ.....	80
KAYNAKÇA.....	81

KISALTMALAR

b.	:	Bin
bas.	:	Baskı
bk	:	Bakınız
c.	:	Cilt
c.c.	:	Celle Celâlüh
DİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	:	Diyanet İşleri Başkanlığı
Hz.	:	Hazreti
h.	:	Hicri
m.	:	Miladi
ö.	:	Ölümü
r.a.	:	Radıyallahu Anh
s.	:	Sayfa
sav	:	Sallallahu Aleyhi Vesellem
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
thk	:	Tahkik eden
vb.	:	Ve benzeri
yay.	:	Yayınları
y.y.	:	Yüzyıl

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm hem mana hem de lafız olarak mu'cizdir. Daha iyi anlaşılabilmesi için kaleme alınan binlerce eser ve aradan on dört asır geçmesine rağmen bir harfi bile değişikliğe uğramadan ilk günkü gibi muhafaza edilmesi bu yüce kitabın mu'ciz oluşundandır. Tarihten günümüze kadar, Kur'ân için yapılan her çalışma, muhakkak ki çok kıymetlidir. Biz de bu çalışmamızda hayatını Kur'ân-ı Kerîm'e hizmete adanmış ve birçok alanda 100'e yakın eser kaleme almış, son dönem kıraat alimlerinden Muhammed Salim Muhaysin'in hayatını ve kıraat alanında yazmış olduğu eserleri inceleyeceğiz. Hem ülkemizde hem de İslam dünyasında, ele aldığımız konu ile alakalı herhangi bir çalışmanın bulunmamasından dolayı yapmış olduğumuz çalışmanın bu alandaki boşluğu doldurmasını ve bundan sonra yapılacak olan çalışmalara da bir katkısının olmasını temenni ediyoruz.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında; çalışmanın amacı, yöntemi ve konusu üzerinde durulmaktadır. İkinci bölümde; Muhammed Salim Muhaysin'in hayatından, hoca ve talebelerinden, kaleme aldığı eser türlerinden, Muhaysin ile alakalı yapılan çalışmalardan ve incelemiş olduğumuz eserler hakkında genel bir değerlendirmeden bahsedilmiştir. Üçüncü bölüm ise Muhaysin'in kıraat alanında kaleme aldığı eserlerin incelendiği bölümdür.

Konu seçiminde ve çalışmam boyunca her daim beni destekleyen ve tecrübelerini aktaran, danışmanım Doç. Dr. Recep KOYUNCU hocama saygı ve şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca bu süre zarfında yanımda olan kıymetli aileme, teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmak bizden, sonuç Allah'tandır.

Zübeyir İNCE 2023

GİRİŞ

ÇALIŞMANIN KONUSU, AMACI, ÖNEMİ VE YÖNTEMİ

1. Çalışmanın Konusu

Çalışmamızın konusu, Muhammed Salim Muhaysin'in hayatı ve kıraat alanında yazmış olduğu eserlerin incelenmesidir. Birinci bölümde Muhaysin'in hayatı incelenmiştir. Burada; ilim öğrenme sürecinden, hocalarından, talebelerinden, kaleme almış olduğu eserlerin ilim dallarına göre tasnifinden ve vefatından bahsedilmiştir. Yine bölüm içinde Muhaysin'e ait 99 adet eserin ismine yer verilmiş ve incelediğimiz eserler hakkında bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca Muhaysin ile alakalı yapılmış çalışmalardan da bu bölüm içinde bahsedilmiştir.

Eserlerin incelendiği ikinci bölümde ise Muhaysin'in kıraat alanında kaleme aldığı ve ulaşabildiğimiz yirmi eserin incelemesi yapılmıştır. Diğer alanlardaki eserlerin isimleri ise önceki bölümde zikredilmiştir. İkinci bölümde incelediğimiz eserler sayıca çok olduğundan ve bazı eserlerin hacminin büyük olmasından dolayı çalışmamızın bu bölümü diğer bölümlere göre daha uzundur.

2. Çalışmanın Amaç ve Önemi

Çalışmamızın genel manada iki amacı vardır. Birincisi, hakkında çok fazla çalışma yapılmamış, hayatını ilme ve Kur'ân-ı Kerîm'e hizmete adanmış son dönem kıraat âlimlerinden Muhammed Salim Muhaysin'in hayatını incelemektir. İkinci amacımız ise bu değerli alimin kıraat alanında yazmış olduğu eserleri daha yakından tanıyabilmektir. Bu bağlamda gerek Muhaysin'in hayatı gerek eserleri incelendiği zaman kıraat ilminin önemi bir kez daha anlaşılmaktadır.

3. Çalışmada İzlenen Metot ve Kullanılan Kaynaklar

Çalışmamızda kaynak tarama ve veri toplama yöntemi kullanılmıştır. Ele aldığımız konu ile ilgili kaynaklardan bilgiler derlenip değerlendirildikten sonra bir sonuç elde edilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızın tamamında, bilimsel metot ilkelerine ve etiğine bağlı kalınmıştır. Bu bağlamda, çalışmamızda hayatına yer verdiğimiz

Muhammed Salim Muhaysin hakkında gerek ülkemizde gerek İslam dünyasında yapılan çalışmalara ulaşım, ilgili yerler tespit edilmiştir. Kıraat alanında inceleyeceğimiz eserlerden çoğunun Türkiye’de baskısı bulunmamaktadır. Bu alanda kaleme alınmış yirmi dokuz eserin, yirmi tanesine dijital ortamda ulaşabildik. Ulaşamadığımız eserlerde, Türkiye’den yurtdışı sitelerine ulaşım problemi ile karşılaştık. Ayrıca isimleri elimizde olan ve baskısını bulamadığımız eserler de oldu. Bu konu hakkında, Muhammed Salim Muhaysin’in kitaplarını basan çeşitli ülkelerdeki yayın evleri ile iletişim kurmaya çalıştık. Ulaşabildiğimiz yayın evlerine mail atmak suretiyle ihtiyacımız olan kitapları talep etme yoluna başvurduk. Ancak oralardan da olumlu bir dönüş alamadık. Yine bu konu hakkında Ezher Üniversitesi’ne de mail yoluyla talebimizi bildirsek de geri dönüş alamadık. Dolayısıyla bu çalışmamızda, baskısına ulaşabildiğimiz yirmi eseri inceleme fırsatı bulduk.

Muhaysin son dönem âlimlerinden olduğu için çalışmamızı hazırlarken, geçmiş yıllarda kaleme alınmış tabakât kitaplarından ziyade son dönemi kapsayan kitaplara müracaat ettik. Bu kitaplardan da İlyas b. Ahmet Hüseyin b. Süleyman el Bermâvî’nin, *İmtâu’l-Fudalâ bi Terâcimi’l-Kurrâ fîmâ Ba`de’l-Karni’s-Sâmini’l - Hicriyyi* isimli eserden Muhaysin hakkında birçok bilgiye ulaşma fırsatımız oldu. Ayrıca Muhaysin’e ait *er-Râid fî Tecvîdi’l-Kur’ân* isimli kitaptan da kıraatle alakalı kaleme alınan eserlerin en geniş listesine ulaştık.

Eser incelemesi yaparken, anlaşılır ve sade bir üslup kullanmaya özen gösterdik. Eserlerin içeriğini bütüncül bir şekilde ifade ettikten sonra, ele alınan konuları ayrıntılı bir biçimde anlatmaya çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED SALİM MUHAYSİN'İN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

1. Hayatı

Asıl adı, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Salim b. Muhaysin'dir.¹ 1929 yılında Mısır'da doğdu. İlmî hayatına küçük yaşlarda Kur'ân-ı Kerîm'i hıfzederek başladı. Ardından Kur'ân-ı Kerîm'i daha güzel okumak ve kendini bu alanda geliştirmek için eğitim hayatına atılıp, ilim yolculuğuna başladı

Bu yolculuğundaki ilk durağı Ezher Üniversitesi oldu. Bilindiği gibi Ezher Üniversitesi, İslâm dünyasının en eski dini eğitim kurumudur. O dönemde de Ezher Üniversitesi, İslâmî ilimler sahasında kendisini yetiştirmek ve uzmanlaşmak isteyen öğrencilerin tercihlerinde en başta geliyordu. Gerek alanında yetkin hocalar gerek eğitim öğretimindeki disiplin anlayışı gerekse de talebelere sunduğu imkânlar bu üniversiteye seçkin bir konum kazandırmıştı. Muhammed Salim Muhaysin de ilk olarak Ezher Üniversitesi'nde eğitim hayatına başladı.² Hoca ilme meraklı bir fitrata sahip olduğundan, bu üniversiteyi tercih etmesi onun ilerideki ilmî hayatına çok büyük katkıda bulunacaktı. Muhammed Salim Muhaysin, Ezher Üniversitesi'ndeki öğrenim hayatında hocalarından en iyi şekilde istifade etmeye gayret gösterdi. Şer'i ilimler, Kur'ân-ı Kerîm, Arapça ve dil bilgisi alanlarında eğitim aldığı gibi pozitif ilimleri de okudu. Küçük yaşlardan itibaren Kur'ân-ı Kerîm ile meşguliyeti, üniversite yıllarındaki verimli eğitim hayatı ve birikiminin sonucunda belirli bir seviyeye gelen Muhaysin, Kur'ân-ı Kerîm Okuma ve Kıraat İlmî'ne ilgi duymaya başladı. Hocanın bu alana duyduğu ilgi ileriki dönemde birçok eser ve talebe yetiştirme hizmetinin alt yapısını teşkil etmekteydi.

Muhammed Sâlim Muhaysin, üniversitedeki temel eğitimini bitirdikten sonra Kıraat alanına yöneldi. Nihayet Ezher Üniversitesi'nde Kıraat Bölümü'ne katılarak eğitim hayatına devam etti.³ Kıraat eğitimi alırken, Ebû Amr Osmân b. Saîd ed-

¹ İlyas bin Ahmet Hüseyin bin Süleyman el Bermâvî, *İmtâu'l-Fudalâ bi Terâcimi'l-Kurrâ fimâ Ba'de'l-Karni's-Sâmini'l-Hicriyyi* (Medine: Dâru'n Nedve, 2000), 339.

² Muhammed Salim Muhaysin, *er-Râid fi Tecvîdi'l-Kur'ân* (Kahire: Daru Muhaysin, 2002), 90.

³ Muhammed Salim Muhaysin, *er-Râid fi Tecvîdi'l-Kur'ân*, 91.

Dânî'nin (ö. 444/1052) *et-Teysîr* isimli eserinden, İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429)⁴ *ed-Dürre fî Kırââtî's-Selâseti'l-Mütemmîme li'l-Aşera*⁵ isimli eserinden ve yine aynı müellifin *en-Neşr fî'l-Kırââtî'l-Aşr* isimli eserinden istifade etti.⁶ Ayrıca eğitim yıllarında o zamanın büyük kıraat alimi Amir Seyyid Osman'dan da (ö.1988) kıraat eğitimi aldı. Amir Seyyid Osman,⁷ Ezher Üniversitesi'nde Kıraat Bölümü'nde hoca idi. Bu alanda derinlemesine bilgi sahibi olup, devrin önde gelen kıraat alimlerindendi. Muhammed Salim Muhaysin de böyle bir hazineden mahrum kalmayıp hocayla beraber Kur'ân-ı Kerîm'i iki defa hatmetmiştir. Hatimler yapılırken kıraat-ı aşere usulü takip edilmiştir. Birinci hatimde, Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtîbî'nin (ö. 590/1194) *eş-Şâtıbiyye*⁸ isimli eseri ve İbnü'l-Cezerî'nin, *ed-Dürre fî Kırââtî's-Selâseti'l-Mütemmîme li'l-Aşera* adlı eseri okunmuştur. İkinci hatimde ise İbnü'l-Cezerî'nin, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fî'l-Kırââtî*⁹ isimli eseri okunmuştur. Hocayla olan bu dersler yaklaşık yedi yıl sürmüştür.¹⁰ Bu bereketli eğitimin sonunda Muhaysin, hocasından 1952 yılında icazet¹¹ alarak çalışmalarına devam etti. Böylelikle Muhaysin, alana olan vukûfiyetine önemli bir katkı sağlamış olup, öğrencilik hayatında okuldaki dersler ile yetinmeden okul dışındaki ders imkanlarını değerlendirerek bilgi birikimini artırmıştır.

Muhaysin, 1953 yılına kadar Kur'ân-ı Kerîm İlimleri ve Kıraat eğitimine devam etti. 1953 yılında el-Ezher Üniversitesi'ne bağlı Kıraat ve Kur'ân İlimleri Bölümü'nden mezun olup diplomasını aldı.¹²

Bu bölümü bitirdikten sonra Muhammed Salim Muhaysin, yine Ezher Üniversitesi bünyesinde bulunan İslamî İlimler ve Arapça Bölümü'nde eğitimine

⁴ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1999).

⁵ Muhammed Salim Muhaysin, *er-Râid fî Tecvîdi'l-Kur'an*, 75.

⁶ İlyas bin Ahmet Hüseyin bin Süleyman el Bermâvî, *İmtâu'l-Fudalâ bi Terâcimi'l-Kurrâ fîmâ Ba'de'l-Karnî's-Sâmini'l-Hicriyyi*, 340.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. <https://tarajm.com>, "عمر السيد عثمان"

⁸ Asıl adı *Hırzû'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî* olup müellifin adına nisbetle bu isimle meşhur olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. Fatih Çollak, "eş-Şâtıbiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2010).

⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Abdülhamit Birişik, "en-Neşr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2007).

¹⁰ Muhammed Salim Muhaysin, *er-Râid fî Tecvîdi'l-Kur'an*, 76-77.

¹¹ Muhammed Salim Muhaysin, *İrşâdû't-Tâlibîn ilâ Dabti'l-Kitâbi'l-Mübîn* (Kahire: Daru Muhaysin, 2002), 48.

¹² İlyas bin Ahmet Hüseyin bin Süleyman el Bermâvî, *İmtâu'l-Fudalâ bi Terâcimi'l-Kurrâ fîmâ Ba'de'l-Karnî's-Sâmini'l-Hicriyyi*, 339.

devam etti. Bu süre zarfında okuduğu bölümden en güzel şekilde istifade etmeye çalışan Muhaysin, ileriki dönemde yapacağı çalışmalara sağlam bir zemin hazırladı. Alana sunacağı katkılarda ve kaleme alacağı eserlerde hocanın öğrencilik yıllarındaki ilmî gayreti ve alana hakkındaki hususi çalışmalarının yadırganamaz bir etkisinin olduğu gözden kaçmamalıdır.

İslamî İlimler ve Arapça Bölümü, hocanın dil olarak ilmî alt yapısını güçlendirmiş ve yapacağı çalışmaların daha verimli olmasını sağlamıştır. Muhammed Salim Muhaysin, İslamî İlimler ve Arapça Bölümü'nde eğitimini tamamlayıp lisans diplomasını almaya hak kazanmıştır. Buradan sonra hoca, eğitim hayatına hiç ara vermeden Mısır Kahire Üniversitesi Arap Edebiyatı Bölümü'nde yüksek lisans eğitimine başlamış ve buradaki yüksek lisans eğitimini 1973 yılında en yüksek derece ile bitirmiştir. Böylece Muhaysin akademik hayata da adım atmış oldu.¹³

Muhammed Sâlim Muhaysin, eğitim ve araştırma faaliyetlerine Mısır Kahire Üniversitesi'nde devam etti. 1976 yılında en yüksek derece ile doktorasını bitirdi.¹⁴ Doktorasını bitiren hoca, aynı yıl Ezher Üniversitesi'nde Kur'ân İlimleri ve Kıraat Bölümü'ne müderris olarak atanmıştır. Bu görev ile bugüne kadar tahsil ettiği ilmi daha fazla kişiye aktarabilme ve alana daha çok vakit ayırma fırsatı bulmuştur. İlerleyen süreçte aynı üniversitede bulunan Mushafları İnceleme Kurulu'na seçilmiş ve bu kurulda da ilmî faaliyetlerine devam etmiştir. Ardından Sudan İslamî İlimler Fakültesi'ne atanmış ve buradaki görevine iki yıl devam etmiştir. Buradan sonra da Gazze Üniversite'sine atandı ve dört yıl bu üniversitede hocalığa devam etmiştir. 1965 yılında Mısır Radyosu Kur'ân Okuma Komisyonu'na seçilmiştir. 1970 yılında Ümmü Derman Üniversitesi İslamî İlimler Bölümü'ne atanmıştır.¹⁵ 1973 yılına kadar da buradaki görevine devam etmiştir. Aynı yıl Hartum Üniversitesi Edebiyat Bölümü'ne atanarak yaklaşık üç yıl da burada görev yapmıştır. Mevcut görevinin ardından 1976 yılında Medine İslam Üniversitesi'ne hoca olarak atandı. Bir süre bu

¹³ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Hâdî Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr ve'l-Keşfi İlel'il-Kirâat-i ve Tevcihihâ* (Beyrut: Daru'l Cîl, 1997), 1/12.

¹⁴ İlyas bin Ahmet Hüseyin bin Süleyman el Bermâvî, *İmtâu'l-Fudalâ bi Terâcimi'l-Kurrâ fimâ Ba`de'l-Karni's-Sâmini'l-Hicriyyi*, 340.

¹⁵ İlyas bin Ahmet Hüseyin bin Süleyman el Bermâvî, *İmtâu'l-Fudalâ bi Terâcimi'l-Kurrâ fimâ Ba`de'l-Karni's-Sâmini'l-Hicriyyi*, 341.

üniversitede görev yaptıktan sonra Riyad'da bulunan İmam Muhammed Üniversitesi'ne geçerek Kur'ân hizmetine devam etti.¹⁶

Muhammed Salim Muhaysin'in Sudan Televizyonu ve Radyosu'nda, Suudi Arabistan Televizyonu ve Radyosu'nda ve birçok ülke yayınında yüzlerce sohbeti olmuştur. Bu vesile ile sahip olduğu ilmî birikimini daha büyük kitlelere ulaştırma imkânı bulmuştur.¹⁷

Hayatından da anlaşılacağı üzere Muhammed Salim Muhaysin'in gerek talebelik yılları gerek hocalık yaptığı yıllar çok bereketli geçmiştir. Hoca tabiri caiz ise hayatını Kur'ân ve ilim yoluna adanmış, öğrendiği ilim ile hayatını süslemiş ve yüzlerce talebe yetiştirip onlarca eser kaleme alarak gelecek nesillere büyük bir ilmî miras bırakmıştır. Ömrünün sonuna kadar bu bereketli yolculuğa devam etmiş, geriye hayırlarla dolu bir hazine bırakmış ve 2001 yılının Mayıs ayında Cumartesi günü ahirete irtihal etmiştir. Allah ona merhamet etsin.

2. Hocaları

Şâfiî mezhebine mensup olan Muhaysin, birçok hocadan ilim tahsil etmiştir. Her ilmi kendi alanında uzman hocalardan öğrenmek suretiyle bu süreci daha da verimli hale getirmiştir.

Bu bölümde de Muhammed Salim Muhaysin'in ilim okuduğu hocalarını zikredeceğiz. Muhaysin'in, kaynaklarda geçen ve ulaşabildiğimiz üstadları şöyledir:¹⁸

2.1. Hafızlık ve Tecvîd

- Muhammed Seyyid Azeb
- Muhammed Mahmud
- Mahmud Bekir

¹⁶ Muhammed Salim Muhaysin, *Mürşidü'l-Mürîd ilâ İlmi't-Tecvîd* (Kahire: Daru Muhaysin, 2002), 60.

¹⁷ Muhammed Salim Muhaysin, *er-Râid fî Tecvîdi'l-Kur'ân*, 90.

¹⁸ İlyas bin Ahmet Hüseyin bin Süleyman el Bermâvî, *İmtâu'l-Fudalâ bi Terâcimi'l-Kurrâ fîmâ Ba'de'l-Karni's-Sâmini'l-Hicriyyi*, 342-344; Muhammed Salim Muhaysin, *er-Râid fî Tecvîdi'l-Kur'ân*, 89.

2.2. Kırâât

- Abdulfettah Kâdî
- Mahmud Da'bis
- Amir Seyyid Osman
- Ahmed Ebû Zeyd Hâr

2.3. Fıkıh

- Ahmed Abdurrahim
- Mahmud Abdüddâim
- Yasin Süveylim

2.4. Kelâm ve Mantık

- Abdulaziz Şeref
- Muhammed Ubeyd

2.5. İslam Tarihi

- Muhammed Üneys Ubbâde

2.6. Tefsir

- Muhammed Heybe
- Kamil Muhammed Hasan

2.7. Hadis

- Mahmud Abdulğaffar

2.8. Nahiv ve Sarf

- Muhammed Heybe
- Mahmud Hables
- Mahmud Mukâvî

2.9. Belâgat

- Mahmud Duaybis
- Mahmud Buhayri

2.10. Fıkhu'l-Luga

- Hasan Zaza
- Hasan Seyyid Avn

2.11. Yüksek Lisans Danışmanı

- Ahmed Mekkî el-Ensâri

2.12. Doktora Danışmanı

- Abdulmecid Abidin

3. Eserleri

Muhammed Salim Muhaysin, eserlerinde kıraat ve tecvîd alanına yoğunlaşsa da birçok farklı alanda eser kaleme almıştır. Kaleme aldığı eserlerin sayısı yüze yakındır. İlim hayatında her alana hususi ihtimam göstermesi hiç şüphesiz yazdığı eserlerde de etkisini göstermiştir. Genel olarak eserlerde, kolay bir üslup ve açık bir dil kullanmıştır.¹⁹

Muhaysin hocanın kaleme aldığı eserlerin ilim dallarına göre sıralaması şöyledir:

- Kıraat ve Tecvîd
- Tefsir ve Ulûmü'l-Kur'ân
- İbâdât ve Muamelât
- Fetvâ ve Fetvâ Usûlü
- Siyer
- Nahiv ve Sarf
- Akaid ve Kelâm
- Kelime Bilgisi ve Sözlük
- Duâlar
- Tercüme ve Çeviriler

¹⁹ Muhammed Salim Muhaysin, *el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kırââtî's-Seb`i min Tarîkı'ş-Şâtıbiyye* (Kahire: Daru Muhaysin, 2005), 8.

Eserlerinden de anlaşılacağı üzere Muhammed Salim Muhaysin, çok yönlü bir alimdir. Çeşitli alanlarda yazmış olduğu eserler ve bu eserlerin içerikleri, hocanın ilmi yönünün ve bilgi birikiminin ne kadar zengin olduğunu göstermektedir. Kıraat ilmine yoğun bir mesai harcamasının yanı sıra diğer ilim dallarından da kopmamış olması hocanın İslâmî İlimler noktasındaki bilgi zenginliğini göstermektedir.

Şimdi ise Muhammed Salim Muhaysin'in kaleme almış olduğu eserlerin isimlerini zikredip tasnifini yaparak konuya daha toplu bir bakış yapacağız.²⁰

3.1. Kıraat ve Tecvîd

- 1) *İrşâdü't-Tâlibîn ilâ Dabti'l-Kitâbi'l-Mübîn*
- 2) *el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kırâati's-Seb`i min Tarîki's-Şâtibiyye (3 Cilt)*
- 3) *el-İfsâh ammâ Zâdethü'd-Dürre ale's-Şâtibiyye (2 Cilt)*
- 4) *et-Tezkira fi'l-Kırâati's-Selâsi ve Tevcîhihâ min Tarîki'd-Dürre (2 Cilt)*
- 5) *et-Tebşıra ammâ Zâdethü't-Tayyibe ale's-Şâtibiyye ve'd-Dürre*
- 6) *et-Tavdihâtü'l-Celiyye Şerh-u Manzûmeti's-Sehâviyye fi Müteşâbihâti'l-Âyâti'l-Kur'âniyye*
- 7) *er-Râid fi Tecvîdi'l-Kur'an*
- 8) *er-Risâletü'l-Behîyye fi mâ Hâlefe fihî Ebû Ömer ed-Dûrî Hafsan min Tarîki's-Şâtibiyye*
- 9) *el-Fethu'r-Rabbâni fi Alâkâti'l-Kırâati bi'r-Resmi'l-Osmâni*
- 10) *el-Kırâât ve Eseruhâ fi Ulûmi'l-Arabiyye (2 Cilt)*
- 11) *el-Kavlü's-Sedîd fi'd-Difâ`i an Kırâati'l-Kur'âni'l-Mecîd fi Davi'l-Kitâbi ve's-Sünne*
- 12) *el-Kâmil fi'l-Kırâati'l-Aşri'l-Mütevâtira min Tarîki's-Şâtibiyye ve'd-Dürre*
- 13) *el-Mebsûd fi Kırâati's-Şâzze (2 Cilt)*
- 14) *el-Müctebâ fi Tahrîci Kırâât-i Ebî Ömer ed-Dûrî*
- 15) *el-Muhtâr Şerhu's-Şâtibiyye fi'l-Kırâati's-Seb`i mea` Tevcîhi'l-Kırâât*
- 16) *el-Müstenîr fi Tahrîci'l-Kırâât min Haysü'l-Lüga ve l-Î`râb (3 Cilt)*
- 17) *el-Misbâh fi'l-Kırâati's-Seb`i ve Tevcîhihâ min Tarîki's-Şâtibiyye*

²⁰ Muhammed Salim Muhaysin, *er-Râid fi Tecvîdi'l-Kur'an*, 92.

- 18) *el-Muğnî fi Tevcîhi 'l-Kırââti 'l-Aşri 'l-Mütevâtira (3 Cilt)*
- 19) *el-Mühezzeb fi 'l-Kırââti 'l-Aşr ve Tevcîhihâ min Tarîk-i Tayyibeti 'n- Neşr (2 Cilt)*
- 20) *en-Nucûmü 'z-Zâhira fi 'l-Kırââti 'l-Aşri 'l-Mütevâtira ve Tevcîhihâ min Tarîki 'ş-Şâtıbiyye ve 'd-Dürre (2 Cilt)*
- 21) *el-Hâdî Şerh-u Tayyibeti 'n-Neşr fi 'l-Kırââti 'l-Aşr (3 Cilt)*
- 22) *Tehzîb-ü İthâfi Fudalâi 'l-Beşer fi 'l-Kırââti 'l-Erbea` Aşer*
- 23) *Şerhu Tuhfetü 'l-Etfâl ve 'l-Cezeriyye li Beyâni 'l-Ahkâmi 't-Tecvîdiyye*
- 24) *Şerhu Manzûmeti 's-Sehâviyye fi Müteşâbihâti 'l-Kırââti 'l-Kur'âniyye*
- 25) *Şerhu Tayyibeti 'n-Neşr fi 'l-Kırââti 'l-Aşr*
- 26) *Mürşidü 'l-Mürîd ilâ İlmi 't-Tecvîd*
- 27) *el-Kırââtü 's-Sebi 'l-Müyessera*
- 28) *Mu'cem-u Huffâzu 'l Kur'ân Abra 't-Târih (2 Cilt)*
- 29) *Terâcim-i li Ba `dı Ulemâi 'l-Kırâât*

3.2. Tefsir ve Ulûmu'l-Kur'ân

- 1) *el Hâdî ilâ Tefsîr-i Garîbi 'l-Kur'ân*
- 2) *Îcazu 'l-Kur'ân*
- 3) *Îcazu Belâgâti 'l-Kur'ân*
- 4) *Îlamu Huffâzu Kur'âni 'l-Kerîm*
- 5) *El-Burhân fi Îcâzi 'l-Kur'ân*
- 6) *er-Rivâyâtü 's-Sahîha fi Esbâbin 'n-Nüzûl ve 'n-Nâsih ve 'l-Mensûh*
- 7) *El Keşf an Esrâri Tertîbi 'l-Kur'ân*
- 8) *Ellü 'lüü 'l Mensûr fi Tefsîri 'l Kur'ân bi 'l-Me'sûr (3 Cilt)*
- 9) *Târîhu 'l-Kur'ân*
- 10) *Ravâiu 'l-Beyân fi Îcazi 'l-Kur'ân*
- 11) *Tabakâtü 'l-Müfessirîn ve Menâhicihim*
- 12) *Fethu 'r-Rahmânirrahîm fi Tefsîri 'l-Kur'âni 'l Kerîm*
- 13) *Fethu 'l-Meliki 'l-Mennân fi Ulûmi 'l-Kur'ân (3 Cilt)*
- 14) *Fethu 'r-Rahmân fi Esbâb-i Nüzûli 'l-Kur'ân*
- 15) *Fadlu Kırâât-i Ba `dı Âyâti ve Suveri mine 'l-Kur'ân-i Müeyyiden bi 's-Sünneti 'n-Nebiyyi*

- 16) *fî Rihâbi 'l-Kur'ân (2 Cilt)*
- 17) *fî Riyâzi 'l-Kur'ân*
- 18) *Mu`cemu Ulûmi 'l-Kur'ân (3 Cilt)*
- 19) *min Vasâye 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*

3.3. Fıkıh

- 1) *Eseru 'l-`İbâdât fî Terbiyeti 'l-Müslim*
- 2) *Ahkâmu 't-Tahâra ve 's-Salâti fî Davi 'l-Kitâb ve 's-Sünne (2 Cilt)*
- 3) *el-İrşadât ila `Amali 't-Tâât*
- 4) *et-Terğîb fî 'l-`Amali 'l-Meşrûâti fî Davi 'l-Kitab ve 's-Sünne*
- 5) *el-Haccü ve 'l-`Umra ve Eseruhümâ fî Terbiyeti 'l-Müslim ve Ahkâm-u Gasri 's-Salât ve Cem`ihâ fî 's-Sefer*
- 6) *el-Hudûd fî 'l-İslâm ve 'l-Keşf an Hikmeti 't-Teşrî 'l-İslâm min İkâmetihâ*
- 7) *es-Salât fî Davi 'l-Kitab ve 's-Sünne ve Eseruhâ fî Terbiyeti 'l-Müslim*
- 8) *es-Siyâm Ahkâmuhû ve Âdâbuhû ve Fadâiluhû ve Eseruhû fî Terbiyeti 'l-Müslim*

3.4. Fıkhu 'l-Kitâb ve 's-Sünne

- 1) *el-`İbadat ve Eseruhâ fî Terbiyeti 'l-Müslim fî Davi 'l-Kitab ve 's-Sünne*
- 2) *el-Fudalâü mine 'l-A`mâli 'lletî Tegarrabe min Allâhi Teâlâ*
- 3) *el-Muharramât fî Davi 'l-Kitâb ve 's-Sünne*
- 4) *Teemmülâtü fî Eseri 'l-İbâdât ve 'l-A`mâli 't-Tâât fî Terbiyeti 'l-Müslim*
- 5) *Erkânu 'l-İslâm*

3.5. Muâmelât

- 1) *el-Üsratü 's-Sai`detü fî Zilli Teâlimi 'l-İslâm*
- 2) *el-Hakku Ehakku men Yüttebea`*
- 3) *Hukuku 'l-İnsân fî 'l-İslâm*
- 4) *Hikmetü 't-Teşrî 'l-İslâm*
- 5) *Nizâmu 'l-Üsra fî 'l-İslâm*

3.6. Tercümelere

- 1) *Ebu Ubeyd Kasım b.Sellam, Hayâtuhû ve Âsâruhul 'l-Lügaviyyât*

2) *Ebu Bekr Muhammed bin Kasım el-Enbarî Hayatuhû ve Âsâruhû*

3.7. Fetvâ

- 1) *Ente Teselü fi'l-İslâm*
- 2) *es-Segâfetü'l-İslâmiyye fi Davi'l-Kitâbi ve's-Sünne*
- 3) *es-Sirâcü'l-Münîr fi's-Segâfeti'l-İslâmiyye*
- 4) *fi Rihâbi'l-İslâm*

3.8. Siyer

- 1) *el-Envâru's-Sâtia alâ Delâil-i Nübüvveti Seyyidina Muhammed ve Ahlakihî'l-Kerîmeti'l-Fadileti fi'd-Deavi'l-Kitâbi ve's-Sünne*
- 2) *el-Hasâisu'l-Muhammediyyetü ve'l-Mu`cizâti'n-Nebeviyyetü fi Davi'l-Kitâbi ve's-Sünne*

3.9. Nahiv ve Sarf

- 1) *en-Nahvü'l-Müyyesser*
- 2) *Tasrîfü'l-Efâ'l ve'l-Esmâ fi Dav-i Esâlîbi'l-Kur'ân*
- 3) *Tavdîhu'n-Nahv*
- 4) *Mu`cem-u Kavâidi'n-Nahv ve Hurûfu'l-Meânî*

3.10. Lügaviyyât

- 1) *Ahkâmu'l-Vakf ve'l-Vasl fi'l-A`rabiyye*
- 2) *el-Keşf an Ahkâmi'l-Vakf ve'l-Vasl fi'l-Arabiyye*
- 3) *el-Muktebis mine'l-Lehecâti'l-Arabiyye ve'l-Kur'âniyye (2 Cilt)*

3.11. Duâ

- 1) *Ehâdisü Dîniyyetün ve Sekafiyyetün fi Davi'l-Kitâb ve's-Sünne*
- 2) *et-Terğîb ve't-Tahzîr fi Davi'l-Kitâb ve's-Sünne*
- 3) *ed-Da`vetü ilâ Vucûbi't-Temessük bi Teâlîmi'l-İslâm*
- 4) *Divân-ü Hutabi'l-Cümüa Vefkan li Teâlîmi'l-İslâm*
- 5) *Sebîlü'r-Raşâd fi Davi'l-Kitâb ve's-Sünne*
- 6) *fi Rihâbi's-Sünneti'l-Muteahhira Sirâcün li Külli Vâzın ve Mürşidin ve Hatîbin*
- 7) *Menhecü'l-Enbiyâ fi'd-Da`veti ilallâh*

8) *Vesâyâ ve Mevâizu fi Dav`il-Kitab ve 's-Sünne*

3.12. Gayb ve Me'sûrât

- 1) *Hadîsi 'r-Rûh fi Davi`l-Kitab ve 's-Sünne*
- 2) *el-Edi`yetü 'l-Me`sûra a`ni 'l-Hâdi 'l-Beşîr*
- 3) *et-Tebşira fi Ahvâli 'l-Kubûr ve 'd-Dâri 'l-Âhira*
- 4) *ed-Düâü 'l-Müstecâb fi Davi`l-Kitab ve 's-Sünne*
- 5) *Mevzûâtü 'l-İslâmiyye fi Davi`l-Kitab ve 's-Sünne*

3.13. Tahkik ve Tashîh

- 1) *İthâfü Fudalâi 'l-Beşer fi 'l-Kırâati 'l-Erbea` A`şer*
- 2) *Şerhu 't-Tayyibe li 'bni 'n-Nâzım*
- 3) *el-Muğni li 'bni Kudâme*
- 4) *Nûru 'l-Ebsâr fi Menâkıb-i Âli Beyti 'n-Nebiyi 'l-Muhtâr*
- 5) *İsâ 'fü 'r-Râğıbîn fi Sîreti 'l-Mustafâ ve Fadâil-ü Ehli Beyti 't-Tâhirîn*

Muhammed Salim Muhaysin'in kaleme aldığı eserler bu şekildedir. Şimdi de Muhaysin ile alakalı yapılan çalışmalardan bahsedip incelemiş olduğumuz eserler hakkında genel bir değerlendirme yaptıktan sonra birinci bölümü sonlandıracağız.

4. Muhammed Salim Muhaysin Hakkında Yapılan Çalışmalar

4.1. Türkiye'de Yapılan Çalışmalar

Muhammed Salim Muhaysin ve eserlerinin incelenmesi ile alakalı henüz ülkemizde yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır.

4.2. Yurtdışında Yapılan Çalışmalar

“*Menhec-ü 'ş-Şeyh Muhammed Salim Muhaysin fi 't-Tefsîr ve Ulûmü 'l-Kur'ân*” isimli doktora çalışması, Muhaysin ile alakalı yapılmış tek çalışmadır. Ürdün Yermük Üniversitesi Tefsir ve Ulûmu'l-Kur'ân bölümünde yapılan bu çalışma, Yahya eş-Şadnâvî danışmanlığında yürütülmüştür. Çalışma, Münir Ahmet Hüseyin ez-Zebîdî tarafından 2014 yılında tamamlanmıştır.

5. Muhaysin'nin Kıraat İle Alakalı Eserleri Hakkında Genel Bir Değerlendirme

Muhammed Salim Muhaysin'in kaleme aldığı eserlerin sayısı 100'e ulaşmaktadır. Bunların içerisinde kıraat ve tefsir alanındaki kitaplar çoğunluktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde de belirtildiği üzere, kıraat alanında 29 eser kaleme almıştır. Kaleme alınan bu eserleri incelediğimiz zaman şu yönler ön plana çıkmaktadır:

- Eserlerde sade ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır.
- Hemen hemen bütün eserlerinde, kıraatin tarihçesi ve kıraatle alakalı bilinmesi gereken ana kuralların olduğu bir giriş bölümü bulunmaktadır.
- Eserlerden bazıları kıraat bölümünde okuyan öğrencilerin talebi üzerine veya onların istifade etmesi için hazırlanmıştır.
- Eserlerde, tecvîd konuları üzerinde çokça durulmuştur.
- Konu tahlilleri yapılırken ilgili konuyla alakalı farklı görüşlerin sürekli mukayese edilmesi dikkat çekmektedir.
- Eserlerin genelinde hem usul hem de ferş konularına yer verilmiştir. Ancak ferş konuları daha ağırlıklıdır.
- Hafızların hayatlarına yer verilen biyografi eserleri, birçok kıraat alimine kolay şekilde ulaşabilmeyi sağlamaktadır.
- Muhammed Salim Muhaysin, son dönem kıraat alimlerinden olduğu için geçmişteki büyük ilmî mirastan yararlanma fırsatı bulmuş ve eserlerine bunu yansıtmıştır.
- Eserlerin giriş kısmında belirtilen ve o eserde ele alınacak konuların işleniş biçimine, eserin sonuna kadar uyulmuştur.
- Eserlerin genelinde, İbnü'l Cezerî'nin *en-Neşr fî'l-Kıraati'l-Aşr* adlı eserinden, Şâtıbî'nin *Hırzû'l-Emânî* adlı eserinden ve Cemzûrî'nin *Tuhfetü'l-Etfâl* isimli eserleri üzerinde çokça durulmuştur.

6. Eserlerin Tenkit Edilebilecek Yönleri

Muhammed Salim Muhaysin, ilmî hayatı ve kaleme aldığı eserleri ile hem kıraat ilmine hem de diğer ilimlere çok büyük katkı sağlamıştır. Eserlerinden istifade eden onlarca ilim talebesi, bıraktığı bu değerli mirası anlamak ve kendilerinden sonraki nesillere aktarmak için gayret etmektedir. Bu çalışmamızın da Muhaysin'i ve kıraat alanında yazmış olduğu eserleri daha iyi anlama ve tahlil etme noktasında faydalı olacağını temenni ediyoruz. Çalışmamızda, Muhammed Salim Muhaysin'in kıraat ilmi ile alakalı kaleme aldığı eserleri incelemeye çalıştık. Eserleri incelerken; anlatılan konuları, eser hazırlanırken izlenen yöntemi ve istifade edilen kaynakları zikrettik. Ancak bu inceleme sırasında Muhaysin'in eserlerinde de akademik manada bazı tenkit edilebilecek noktalar dikkatimizi çekti. Bu bölümde, dikkatimizi çeken bazı noktaları zikredeceğiz. Bu yerleri şöyle sıralayabiliriz:

6.1. Kaleme Alınan Farklı Eserlerde Aynı Konuların Tekrar Edilmesi

İncelemiş olduğumuz 20 esere baktığımız zaman, aynı konunun hiç değiştirilmeden farklı bir eserde de ele alındığını görmekteyiz. Bu durumdan dolayı eserlerin bir kısmında bazı bölümlerin gereğinden fazla uzun olduğunu söyleyebiliriz. Mesela *en-Nücûmü'z-Zâhira* eserinde anlatılan bazı konular, *et-Tezkira* eserinde de zikredilmiştir.²¹ Bunun yerine, anlatılacak konuyla alakalı hazırlanmış diğer esere atıfta bulunmak gibi veya konuyu aynen zikretmek yerine daha farklı bir yöntem izleme yolu tercih edilebilirdi.

6.2. Aynı Eserdeki Bazı Konuların Çok Kısa veya Çok Uzun Anlatılması

Her konu aynı öneme sahip olmadığı için haliyle anlatım şekli de değişmektedir. Sayfalarca ele alınan konular olduğu gibi çok kısa anlatılan konular da olabilmektedir. Ancak incelemiş olduğumuz eserlerin bazılarında, çok kısa anlatılması gereken bazı konuların uzunca anlatılması ve daha ayrıntılı ele alınması gereken konuların çok kısa bir şekilde anlatıldığını söyleyebiliriz. Mesela, *Müctebâ fî Tahrîci*

²¹ Karşılaştırma için bk. Muhammed Salim Muhaysin, *en-Nücûmü'z-Zâhira fî'l-Kırââtî'l-Aşri'l-Mütevâtira ve Tevcîhihâ min Tarîki's-Şâtibiyye ve'd-Dürre*, 7-41. ve Muhammed Salim Muhaysin, *et-Tezkira fî'l-Kırââtü's-Selâsi ve Tevcîhihâ min Tarîki'd-Dürre*, 1978, 1/6-19.

Kırâati Ebî Ömer ed-Dûrî kitabının başında Ebû Ömer ed-Dûrî hakkında çok kısa bilgi verilmiştir.²² Halbuki kitap, Dûrî'nin rivayetlerini kapsamaktadır ve okuyan kişi dûrî hakkında daha geniş malumata sahip olmayı istemektedir. Bu durum da kitabı okuyan ve araştırma yapan kişilerin bazı noktalarda olumsuz olarak etkilenmelerini sağlayabilmektedir.

6.3. Bazı Eserlerde Kaynakça Bölümünün Olmaması

İncelediğimiz eserlerin bazılarında kaynakça bölümü yer almamaktadır.²³ Bundan dolayı eser hazırlanırken istifade edilen kaynaklar, toplu bir şekilde görülememektedir. Bu durum da araştırma yapan ve eserden istifade etmek isteyen kişiler için zorluk teşkil etmektedir.

6.4. Kendi Eserlerine Bazen Çok Atıfta Bulunulmuş Olması

Muhaysin'in eserlerini kaleme alırken sıkça kullandığı bir metot da kendisinin kaleme aldığı başka bir esere atıfta bulunmaktır. Bu yöntem çoğu zaman araştırmacının faydasına olsa da bazen atıf çokluğundan dolayı kafa karışıklığına veya araştırmanın uzun sürmesine sebep olmaktadır.

6.5. Bazı Eserlerde Dipnot Kısmının Düzensiz Olması

İncelediğimiz eserlerin bazılarında, dipnot kısmının düzensiz olması dikkatimizi çekti.²⁴ Bu yerlerin daha düzenli ve sistematik hazırlanmış olması, hiç şüphesiz eserden alınan verimi artıracaktır.

7. Kıraat ile Alakalı Ulaşamadığımız Eserler

Kıraat alanında inceleyeceğimiz eserlerden çoğunun Türkiye'de baskısı bulunmamaktadır. Kıraat alanında kaleme alınmış 29 eserin, 20 tanesinin baskısına dijital ortamda ulaşabildik. Bu 29 eserin listesine *er-Râid fi Tecvîdi'l-Kur'ân* isimli eserden ulaştık.²⁵ Ulaşamadığımız eserlerde, Türkiye'den yurtdışı sitelerine ulaşım

²² Muhammed Salim Muhaysin, *el-Müctebâ fi Tahrîci Kırâati Ebî Amr ed-Dûrî*, 7.

²³ Bk. Risâletü'l-Behîyye fî mâ Hâlefe fihî Ebû Ömer ed-Dûrî Hafsan min Tarîkı's-Şâtibiyye

²⁴ Muhammed Salim Muhaysin, *Terâcim-i li Ba'dı Ulemâi'l-Kırâât*, 84.

²⁵ Muhammed Salim Muhaysin, *er-Râid fi Tecvîdi'l-Kur'ân*, 92.

problemi ile karşılaştık. Ayrıca isimleri elimizde olan ve baskısını bulamadığımız eserler de oldu. Bu konu hakkında, Muhammed Salim Muhaysin'in kitaplarını basan çeşitli ülkelerdeki yayın evleri ile iletişim kurmaya çalıştık. Ulaşabildiğimiz yayın evlerine mail atmak suretiyle ihtiyacımız olan kitapları talep etme yoluna başvurduk. Ancak oralardan da olumlu bir dönüş alamadık. Yine bu konu hakkında Ezher Üniversitesi'ne de mail yoluyla talebimizi bildirsek de geri dönüş alamadık. Dolayısıyla bu çalışmamızda, baskısına ulaşabildiğimiz yirmi eseri inceleme fırsatı bulduk. *er-Râid fi Tecvîdi'l-Kur'ân* isimli kitaptan kiraatle alakalı kaleme alınan eserlerin listesine ulaştık.

İsimlerine ulaşp da baskılarına ulaşamadığımız eserler ise şu şekildedir:

7.1. et-Tebşıra ammâ Zâdethü't-Tayyibe ale'ş-Şâtıbiyye ve'd-Dürre

7.2. el-Kâmil fi'l-Kırââti'l-Aşri'l-Mütevâtira min Tarîkı'ş-Şâtıbiyye ve'd-Dürre

7.3. el-Mebsûd fi Kırââti'ş-Şâzze

7.4. el-Muhtâr Şerhu'ş-Şâtıbiyye fi'l-Kırââti's-Seb'i mea' Tevcîhi'l-Kırâât

7.5. el-Misbâh fi'l-Kırââti's-Seb'i ve Tevcîhihâ min Tarîğı'ş-Şâtıbiyye

7.6. Tehzîb-u İthâfi Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kırââti'l-Erbea' Aşer

7.7. Şerh-u Manzûmeti's-Sehâviyye fi Müteşâbihâti'l-Kırââti'l-Kur'âniyye

7.8. Şerh-u Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr

7.9. el-Kırââtü's-Sebi'l-Müyessera

Diğer bölümde çalışmamızın asıl konusunu teşkil eden kiraat ve tecvîd ile alakalı eserleri inceleyeceğiz. Diğer alanlarda yazılan eserlerin ise isimlerini yukarıda zikrettik.

İKİNCİ BÖLÜM

KIRAATE DAİR ESERLERİNİN İNCELENMESİ

Birinci bölümde, Muhammed Salim Muhaysin'in hayatını ele aldıktan sonra çalışmamızın bu bölümünde de kıraatle alakalı yazmış olduğu eserlerin incelemesini yapacağız.

1. İrşâdü't-Tâlibîn ilâ Dabti'l-Kitâbi'l-Mübîn

Eser, 2002 yılında Kahire'de, tek cilt olarak basılmıştır. 11 bölümden oluşmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in noktalanması ve harekelenmesiyle alakalı kaleme alınmış bir eserdir.²⁶ Eserde önce konular işlenmiş ardından da “tetimme” ve “hâtime” başlıkları açılmıştır.

Kitabın en sonunda Muhaysin'in, el-Ezher Üniversitesi Kıraat Bölümü'nde görev yapan Amir Seyyid Osman'dan aldığı “Kıraat-ı Aşere” ve “Tayyibe” icazetlerine yer verilmiştir.

Eserin giriş kısmında müellif kitabı, kıraat ilmi ile uğraşanlarda gördüğü ihtiyaç için “İlmü'd-Dabt” adı altında bu eseri kaleme aldığını ve araştırma yapanların zihinlerindeki soru işaretlerinin gitmesi için açık ve anlaşılır bir üslup kullandığını belirtmiştir.

Eserde şu metot izlenmiştir: Her bölümde kaide şerh edildikten sonra o kaideye işaret eden ve o kaideyi beyan eden açıklama ve atıflarda bulunulmuştur. Eser hazırlanırken Muhammed b. Muhammed b. Emevî'nin (ö. m.818) *Mevridi'd-Dam'ân fi Resm'il-Kur'ân* eserinden istifade edilmiştir.²⁷

Eserin giriş kısmında İlmü'd-Dabt'ın sözlük ve ıstılah manaları açıklanmış; bu ilmin, irab ve noktalama yönünden iki kısma ayrıldığı belirtilmiştir.²⁸

²⁶ Muhammed Salim Muhaysin, *İrşâdü't-Tâlibîn ilâ Dabti'l-Kitâbi'l-Mübîn*, 2.

²⁷ Muhammed Salim Muhaysin, *İrşâdü't-Tâlibîn ilâ Dabti'l-Kitâbi'l-Mübîn*, 3.

²⁸ Muhammed Salim Muhaysin, *İrşâdü't-Tâlibîn ilâ Dabti'l-Kitâbi'l-Mübîn*, 5.

İ`rab Yönünden

Bölüm, bu konudaki ihtilaflardan bahsederek başlar. İlk olarak ulemadan nakiller getirilir. Ardından da sahih olan görüşler ve cumhurun görüşü, sebepleriyle birlikte zikredilir. Bu kısımdan sonra Kur'ân-ı Kerîm'in harekelenmesiyle alakalı tarihi seyir ele alınır. Bölümün sonunda da dilsel bilgiler ve konuyla alakalı tahlillerde bulunmaktadır.

Noktalama Yönünden

Bölümün giriş kısmında, noktalama ile alakalı kısa bilgilere yer verilmiştir. Ardından “noktalı harfler” başlıklı bir bölüm açılıp on beş adet noktalı harf zikredilmiş ve bu harfler sarf ilmi ışığında incelemiştir. Ardından “noktasız harfler” konusuna geçilmiş bu harfler de on üç adet olarak belirtilip, harfler hakkında dilsel tahliller yapmıştır. Bu bölümden sonra Kur'ân-ı Kerîm'in harekelenme ve noktalanma süreci hakkında bu bilgiler verilmiştir.

Eserde, yukarıda zikrettiğimiz konuların ardından “fevâid” başlıklı bir bölüm açılarak, anlatılan konular kısa ve öz bir şekilde özetlenmiştir. Kitabı oluşturan on bir ana bölüme geçilmeden önce “resmü'l-mushaf”²⁹ ile ona sonradan yapılan eklemeler arasındaki farkları açıklayan ve bu eklemelerin yerinde olduğunu söyleyen kısa bir değerlendirme yapmıştır.

Eser, giriş bölümü dışında on bir bölümden oluşmaktadır. Şimdi bu bölümleri tek tek ele alacağız.

Birinci bölümde, “tenvîn ve hareke işaretleri” ile alakalı hususlardan bahsedilmiştir. Bu bağlamda, harekeler hakkında kısa bilgiler verilip ardından Kur'ân-ı Kerîm ve şiiirlerden örnekler getirilmiştir. Bu konu hakkındaki çeşitli görüşler zikredilip, bölümün sonunda cumhurun görüşü belirtilmiştir.³⁰

²⁹ Kur'ân-ı Kerîm'in yazı ve imlâ şekillerine denir.

³⁰ Muhammed Salim Muhaysin, *İrşâdü't-Tâlibîn ilâ Dabti'l-Kitâbi'l-Mübîn*, 8-11.

İkinci bölümde; “tenvîn, sakın nûn ve bu ikisinden sonra gelen harfin durumu ve hükmü” ile alakalı hususlardan bahsedilmiştir.

Bölümün başında iklâb³¹, izhâr³² gibi tecvîd kaideleri anlatılmıştır. Soru cevap usûlü kullanılarak konuyla alakalı izahatlar yapmıştır. Gerekli yerlerde kurallar şiirleştirmek suretiyle konunun akılda kalıcılığı artırılmıştır. Her konu bitiminde o konuyla alakalı hüküm söylenmiş ve ayrıca konu bitimlerinde hangi kıraat aliminin hangi görüşü seçtiği de beyan edilmiştir.

Üçüncü bölümde “sakın harf ve kendisinden sonra gelen harfin hükmü” hakkındaki hususlardan bahsedilmiştir. Öncelikle sakın harf konusundaki Medine, Irak ve diğer ulemâ arasındaki ihtilafa yer verilmiş, sonra da sakın harf ve kendisinden sonra gelen harfin durumu meselesi iki ayrı başlık açılarak keyfiyet ve konumu açısından incelenmiştir. Bu inceleme bittikten sonra örnek merkezli bir metot izlenilmiş ve örneklerin sonunda okunuşla alakalı görüşler belirtilmiştir. Diğer bölümlerde olduğu gibi bu bölümde de tecvîd konularına ana hatlarıyla değinilmiştir. Bölümün sonunda “tenbîh” başlığı altında konu özetlenmiştir.³³

Dördüncü bölümde, “şeddeli harfin alameti” ile alakalı hususlar ele alınmıştır. Öncelikle şeddeli harf hususundaki ihtilaftan bahsedilmiştir. Ardından “şeddeli harfin keyfiyeti” başlıklı bir bölüm açılarak konu iki madde halinde incelenmiştir:

1. Halil b. Ahmed’in Görüşü

2. Endülüs ve Medine Ulemasının Görüşü³⁴

Bu iki grubun görüşleri, delilleriyle birlikte zikredildikten sonra aralarındaki farklar belirtilmiş ve en sonda müellifin görüşüne yer verilmiştir.

³¹ Tenvîn veya sakın nun harfini, “mim” harfine çevirip, ğunnesini “bâ” harfi üzerinde göstermektir. bk. Hasan Hüseyin Varol, *Yeni Karabaş Tecvidi* (Konya: Hayra Hizmet Vakfı Yayınları, 2018), 90.

³² Tenvîn veya sakın nun harfini ğunnesiz okuyup, fazla ara vermeden ızhar harfine geçmeye denir. bk. Hasan Hüseyin Varol, *Yeni Karabaş Tecvidi*, 87.

³³ Muhammed Salim Muhaysin, *İrşâdü't-Tâlibîn ilâ Dabti'l-Kitâbi'l-Mübîn*, 15-18.

³⁴ Muhammed Salim Muhaysin, *İrşâdü't-Tâlibîn ilâ Dabti'l-Kitâbi'l-Mübîn*, 20.

Beşinci bölümde, “med alâmetleri ve hükümleri” hakkındaki hususlardan bahsedilmiştir. Bölüm Irak uleması ile cumhur ulemanın bu konudaki görüşleriyle başlamış ardından hemzenin yazımı ile alakalı bilgiler verilirken konuyla ilgili örnekler zikredilmiştir. Bölümün sonunda ise ulemanın konuyla alakalı ittifak ettiği görüşlere yer verilmiştir.³⁵

Altıncı bölümde “hemzenin durumları ve hükmü” hakkındaki hususlar ele alınmıştır.

Bir önceki bölümde kısaca değinilen hemze konusu bu bölümde müstakil olarak ele alınmış olup hemze ile ilgili şu konular anlatılmıştır:³⁶

- Hemzenin Okunuş Şekilleri
- Hemzenin Yazılışı
- Hemzenin Harekesinin Hazfolup Olmadığı Yerler
- Hemzenin Harekesinin Nakledilmesi

Bu konular incelendikten sonra konuyla alakalı ulemanın görüşleri zikredilmiştir.

Yedinci bölümde; “ihtilas, işmâm, imâle ve hükümleri” hakkındaki hususlardan bahsedilmiştir. Bölümde ilk olarak bu kavramların tanımı yapılmaktadır. Ardından tek tek ihtilas³⁷, işmâm³⁸ ve imâle³⁹ kavramlarının çeşitleri ele alınmıştır. Selef kıraat uleması ile müteahhir kıraat ulemasının görüşleri belirtilip bu iki görüş karşılaştırmalı olarak zikredilmiştir.⁴⁰

³⁵ Muhammed Salim Muhaysin, *İrşâdü't-Tâlibîn ilâ Dabti'l-Kitâbi'l-Mübîn*, 21-22.

³⁶ Muhammed Salim Muhaysin, *İrşâdü't-Tâlibîn ilâ Dabti'l-Kitâbi'l-Mübîn*, 24-25.

³⁷ Harekeyi hızlı bir şekilde telaffuz etmektir. bk. Fatih Çollak, “Revm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2008), 35/31-32.

³⁸ Üzerinde vakfedilen kelimenin, son harfinin ötre harekesine işaret ederek dudakları toplamaya denir. bk. Hasan Hüseyin Varol, *Yeni Karabaş Tecvidi*, 80.

³⁹ Harf-i med elifini, harf-i med yâsına meylettirerek okumak. bk. Hasan Hüseyin Varol, *Yeni Karabaş Tecvidi*, 46.

⁴⁰ Muhammed Salim Muhaysin, *İrşâdü't-Tâlibîn ilâ Dabti'l-Kitâbi'l-Mübîn*, 30.

Sekizinci bölümde; vasl, ibtidâ ve nakil hemzesinin keyfiyeti hakkındaki hususlardan bahsedilmiştir.⁴¹ Bölüm, vasl hemzesinin yazılışı ile alakalı dört farklı görüşün açıklanmasıyla başlar. Görüşler delileri ile zikredilerek, ihtilafı olan bu konu ele alınmıştır. Vasl hemzesi konusu bittikten sonra nakil hemzesi konusuna geçilmiştir.⁴² Bu konu da dört başlıkta incelenmiş, bölümün sonunda her görüş sahibini destekleyen deliller ortaya konmuştur. Örnekler verilirken şiirlerden de alıntı yapılmıştır.

Dokuzuncu bölümde, “Resmü’l-Mushaf’a göre hazfedilen yerler ve keyfiyetleri” konusundan bahsedilmiştir.

Konu, iki ana başlıkta incelenmiştir:⁴³

a) İllet Harfleri

b) Nûn Harfinin Durumları

Bu konular işlendikten sonra hazfolan yerlerin şu üç sebepten dolayı hazf olduğu zikredilmiştir:

1. Aynı iki harfin arka arkaya gelmesi

2. Mahzûf bir harften ivazın bulunması

3. İhtisar

Bu üç kısım, Kur’ân-ı Kerîm’den örnekler verilerek anlatılmış ve gerekli yerlerde ayrıntılı izahlar yapılmıştır. Konular, bolca örnek verilerek işlendiği için bu bölüm diğer bölümlere göre daha uzundur.

Onuncu bölümde, “resmü’l-mushaftaki ziyâdelerin keyfiyeti” hususundan bahsedilmiştir. Öncelikle ziyâdeler, med harfleri bağlamında üç başlıkta incelenmiştir.

⁴¹ Hemzenin mâkabli sâkin olur, sâkin harf ile hemze farklı iki kelimedede bulunduğu, hemzenin hareketinin makablindeki sâkin harfe nakledilmesini sağlayan hemzedir. bk. Recep Koyuncu, *Kıraat İlmi ve Takrîb Usûlü* (İstanbul: Hacıvevizade İlim ve Kültür Vakfı, 2018), 109.

⁴² Muhammed Salim Muhaysin, *İrşâdü’t-Tâlibîn ilâ Dabti’l-Kitâbi’l-Mübîn*, 32.

⁴³ Muhammed Salim Muhaysin, *İrşâdü’t-Tâlibîn ilâ Dabti’l-Kitâbi’l-Mübîn*, 34.

Bu üç başlık içerisinde, med harfleri hakkında ayrıntılı bilgiler verilir Kur'ân-ı Kerîm'den ilgili yerler ile alakalı bolca örnekler verilmiştir. Bu inceleme ve örneklerden sonra “elif-i zâide”⁴⁴ konusuna giriş yapılarak,⁴⁵ vaki olduğu on yer maddeler halinde sıralanarak anlatılmıştır. Bu bölüm de bittikten sonra ziyâdeler hakkında ulemanın ihtilaf ettiği yerlere değinilmiştir. Konular anlatılırken diğer bölümlerde de olduğu gibi yer yer dil bilgisi tahlillerine ve şiirlere başvurularak konunun daha anlaşılır olması sağlanmıştır.

On birinci bölümde, “lâmelifin hükmü ve durumları” hakkındaki hususlardan bahsedilmiştir. Bölümün girişinde lâmelif harfinin oluşumuna ve nahivcilerin bu konudaki görüşlerine yer verilmiştir. Ardından üç ana başlıkta Halil b. Ahmed (ö.175/791) ile Ahfeş'in, (ö. 215/830) konu hakkındaki görüşlerine yer verilmiş ve bu görüşlerden çıkarılacak hükümlerin açıklaması yapılmıştır.⁴⁶ Bölümün sonunda ise “tetimme” başlığı altında konunun toplu bir değerlendirmesi yapılmıştır. Bu değerlendirme ulemeden nakiller çerçevesinde olmuştur.

Zikrettiğimiz on bir bölüm bittikten sonra, Kur'ân-ı Kerîm'deki işaretlerin ulema tarafından ittifakla kabul edildiği söylenmiş ve konu hakkında çeşitli deliller getirilmiştir. İncelediğimiz eser, “vakf, sekte ve hükümleri” konusuna özel bir başlık açılmak suretiyle sona ermiştir.

Eserin sonunda ise Muhammed Salim Muhaysin'in, hocası Amir Seyyid Osman'dan aldığı “Kıraat-ı Aşere” ve “Tayyibe” icazetlerine yer verilmiş, on kıraat imamının isnadları, ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.⁴⁷

İncelediğimiz eserde Kıraat ile alakalı şu kitaplardan istifade edilmiştir:

- *Mevridi 'd-Dam 'ân fi Resm 'il-Kur 'ân*, Muhammed b. Muhammed b. Emevî (ö.818)

⁴⁴ Kelimenin aslından olmayıp, o kelimeye sonradan dahil olan elife denir.

⁴⁵ Muhammed Salim Muhaysin, *İrşâdü't-Tâlibîn ilâ Dabti'l-Kitâbi'l-Mübîn*, 40.

⁴⁶ Muhammed Salim Muhaysin, *İrşâdü't-Tâlibîn ilâ Dabti'l-Kitâbi'l-Mübîn*, 44.

⁴⁷ Muhammed Salim Muhaysin, *İrşâdü't-Tâlibîn ilâ Dabti'l-Kitâbi'l-Mübîn*, 51.

2. el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kırââti's-Seb`i min Tarîkı's-Şâtıbiyye

Eser 1997 yılında Kahire'de tek cilt olarak basılmıştır. Muhammed Salim Muhaysin, genelde eserlerine bir ayet ya da bir hadîs-i şerif zikrederek başlar. Hoca bu geleneğini, inceleyeceğimiz eserde de devam ettirerek esere: “Kur’ân yedi harf üzere indirilmiştir”⁴⁸ hadis-i şerifi ile başlamıştır.⁴⁹

Eserin giriş kısmında Kur’ân-ı Kerîm’in tecvîd ve tertîl üzere okunmasının gerekliliğinden, Kur’ân-ı Kerîm’i ezberlemenin, öğrenmenin ve öğretmenin faziletlerinden bahsedilmiş ve bu konularla alakalı hadîs-i şerifler zikredilmiştir. Ayrıca bu bölümde, Kur’ân-ı Kerîm’deki tehdîd⁵⁰ konusundan da bahsedilmiştir.

Eserin kaleme alınma amacı, Muhaysin tarafından şu şekilde belirtilmiştir: “Bu eseri, fakültedeki öğrencilerin kıraat alanındaki istekleri doğrultusunda ve “yedi kıraat” konusu ile alakalı kaleme alınmış eserlere duyulan ihtiyaç için kaleme aldım.”⁵¹

Kitap kaleme alınırken; şekil ve üslup olarak yine Muhaysin’in kaleme aldığı *el-Mühezzeb fi'l-Kırââti'l-Aşr ve Tevcihihâ min Tarîk-i Tayyibeti'n-Neşr* isimli eserinde izlediği metod kullanmıştır.⁵²

Eserde, yedi kıraat imamının ihtilaf ettiği yerler tek tek açıklanmıştır. Bu ihtilaflar, ister ferş⁵³ ister usul⁵⁴ yönünden olsun izahatları yapılmıştır. Bu konu bittikten sonra *eş-Şâtıbiyye* (Hırzû'l-Emânî) isimli eserden, ferşî kelimelerin delilleri zikredilerek izah edilmiştir.⁵⁵

⁴⁸ Ahmed b. Şuayb en-Nesaî, *Sünen-i Nesaî* (Beyrut: Mektebet-ü Yemânî, 1998), 111.

⁴⁹ Muhammed Salim Muhaysin, *el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kırââti's-Seb`i min Tarîkı's-Şâtıbiyye*, 5.

⁵⁰ Kur’ân-ı Kerîm’in ilâhî kaynaklı olduğunu kabul etmeyenlere Kur’an’ın benzerini getirmeleri hususunda meydan okuması anlamında bir terim. Ayrıntılı bilgi için bk. Osman Keskiöglü, *Nüzulünden Günümüze Kur’an-ı Kerim Bilgileri* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 185.

⁵¹ Muhammed Salim Muhaysin, *el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kırââti's-Seb`i min Tarîkı's-Şâtıbiyye*, 13.

⁵² Muhammed Salim Muhaysin, *el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kırââti's-Seb`i min Tarîkı's-Şâtıbiyye*, 13.

⁵³ Kelimelerde meydana gelen ve bazen anlama da etkisi olan değişik okuyuşlardır. Geniş bilgi için bk. Ali Öge, “Enbiyâ Sûresi Bağlamında Ferşî Kıraat Farklılıklarının Anlama Etkisi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50/50 (2020), 43-56.

⁵⁴ Kelime lafızlarının daha çok fonetik kısmına giren ve anlama etkisi olmayan hususlardır. Geniş bilgi için bk. Ali Öge, “Enbiyâ Sûresi Bağlamında Ferşî Kıraat Farklılıklarının Anlama Etkisi”.

⁵⁵ Muhammed Salim Muhaysin, *el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kırââti's-Seb`i min Tarîkı's-Şâtıbiyye*, 14.

Kitabın giriş kısmında, kıraat ve kıraat tarihi ile alakalı meselelere değinilmiş ve bu konular kısa bir şekilde özetlenmiştir. Yine bu bölümde, Kur'ân-ı Kerîm'de çokça geçen aslî kaidelere yer verilmiştir. Giriş bölümündeki bu konulardan sonra bu bölümde hakkında bilgi verilen konular sırasıyla şu şekildedir:⁵⁶

- Mîmü'l Cem`
- Hâ-ü Kinâye
- Med ve Sekte
- Medd-i Muttasıl ve Medd-i Munfasıl
- Bedel
- Harf-i Lîn
- Hemzenin Harekesinin Kendisinden Önceki Sahih Harfe Verilmesi ve Hükümleri
- Nûn-u Sakin ile Sektenin Durumu ve Hükümleri
- Sakin Harfteki Sekte Durumu
- İstiâze ve Besmele

Konular anlatılırken tekrardan uzak ve muhtasar bir şekilde anlatılmıştır. Kitabın giriş kısmındaki bu konular bittikten sonra kitabı oluşturan altı ana bölüme geçilmiştir.

Birinci bölümde, “kıraat ilminin doğuşu ve bu konuyla bağlantılı meselelerden” bahsedilmiştir.⁵⁷ Bu bölümde sırasıyla şu konulara yer vermiştir:

- Kıraat İlminin Tarifi ve Konusu
- Kıraat İlminin Faydası ve Faziletleri
- Kıraat İlminin Kaynakları ve Kurucuları
- Kur'ân-ı Kerîm, Sünnet ve Alimlerin Görüşleri Işığında Kıraat İlminin Hükümü
- Kıraat İlminin Kapsadığı Alanlar ve Konular

⁵⁶ Muhammed Salim Muhaysin, *el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kırââti's-Seb'i min Tarîkı's-Şâtbiyye*, 14.

⁵⁷ Muhammed Salim Muhaysin, *el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kırââti's-Seb'i min Tarîkı's-Şâtbiyye*, 15.

İkinci bölümde, “yedi kıraat imamı, râvîleri⁵⁸ ve tarikleri⁵⁹” hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bölüm, yedi kıraat imamı hakkında kısa bilgiler verilerek başlar. Ardından da bu yedi imamın ikişer râvîsi belirtilerek on dört imam zikredilmiştir. Yine aynı şekilde on dört kıraat imamının hayatı hakkında da bilgiler verilmiştir. Bu on dört râvî hakkındaki bilgiler zikredildikten sonra onların da on dört tarîki sıralanarak, açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde; “kıraat, rivayet, tarikler ve bu konular hakkındaki ihtilaflardan” bahsedilmiştir. Bölüm; kıraat, rivayet ve tarik kavramları açıklanarak ve bu kavramlar arasındaki farklar zikredilerek başlamıştır. Ardından “vacip ve caiz kıraatler” konusuna değinilmiş ve bu iki konu arasındaki farklılıklar ulemadan gelen nakiller ışığında açıklanmıştır.

Dördüncü bölümde, “kıraatleri cem etmenin şartları” hususunda bilgiler verilmektedir.

Bu bölümde, kıraatleri cem etmenin 4 şartı olduğu beyan edilmiştir:

1. Vakfa Riayet
2. İbtidâya Riayet
3. Hüsn-ü Edâ
4. Adem-i Terkîb

Bu şartlar açıklanırken, Ebu'l Hasen es-Sehavi'nin (ö. 643/1245) *Cemâlü'l-Kıraat* isimli eserinden ve İbnü'l-Cezerî'nin, *Tayyibetün'n-Neşr* isimli eserinden istifade edilmiştir. Yine bu bölümde rivayetlerin sıhhatine etki edecek şartlardan bahsedilmiş, bu şartların analizi yapılmıştır.⁶⁰

⁵⁸ Kıraatleri imamlardan doğrudan veya vasıtalı olarak alıp nakleden kimse. Geniş bilgi için bk. Abdülhamit Birışık, “Kıraat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara, 2002), 25/425-432.

⁵⁹ Kıraatin, râviden alana nisbet edilmesidir. Geniş bilgi için bk. Abdülhamit Birışık, “Kıraat”.

⁶⁰ Muhammed Salim Muhaysin, *el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kırâati's-Seb'i min Tarîki ş-Şâtibiyye*, 16- 21.

Beşinci bölümde, “sahih kıraatin şartları” zikredilmiş ve sahih bir kıraatte şu üç şartın bulunması gerektiği söylenmiştir:

1. Kıraatin, Arapça vecihlerden bir veche uygun olması
2. Kıraatin, resmü'l-mushafa uygun olması
3. Kıraatin, mütevâtir olması

Bu üç şart örnekler ve nakiller ile desteklenerek açık bir şekilde anlatılmıştır. Ardından da İbnü'l-Cezerî'nin konuyla alakalı görüşleri zikredilip bu görüşler şerh edilmiştir.⁶¹

Altıncı bölümde ise Hz. Peygamber'in, “Kur'ân yedi harf üzere indirilmiştir” hadîs-i şerifi değerlendirilmektedir. Bölümde öncelikle, yedi harf ile alakalı görüşler,⁶² sebepleriyle birlikte zikredilip, ardından ulemânın konu hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Bu görüşler söyledikten sonra İbnü'l-Cezerî'nin, yedi harf hakkındaki yedi vecih açılımından bahsedilmiştir.⁶³

Bu altı bölüm bittikten sonra kıraat ile alakalı önemli konuları ihtiva eden yeni bir bölüm açılmış ve bu bölümde şu konular işlenmiştir:

a. İstiâze

Bu konu istiâzenin hükmü, sigaları ve keyfiyeti ile alakalı üç ana başlıktan oluşmaktadır. Başlık altında, istiâzenin hükmü hakkında ulemanın görüşleri zikredildikten sonra istiâzenin vacip olduğu söylenmiştir. Ardından istiâzenin sigası hakkında ihtilaf olmadığı belirtmiş, keyfiyeti hususunda ise gizli ve cehrî okunması gereken yerler maddeler halinde sıralamıştır.

Konu içerisinde “İstiâze ve Besmele Arasındaki Vakf/Vasl Durumları ve Hükümleri” başlığı açılarak konu, örnekler ile anlatılmıştır. Ardından Tevbe

⁶¹ Muhammed Salim Muhaysin, *el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kırââtî's-Seb'i min Tarîkı's-Şâtbiyye*, 22.

⁶² Ayrıntılı bilgi için bk. Recep Koyuncu, *Kıraat İlmi ve Takrîb Usûlü*, 36.

⁶³ Muhammed Salim Muhaysin, *el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kırââtî's-Seb'i min Tarîkı's-Şâtbiyye*, 23.

Sûresi'nin başındaki bismelenin durumunu anlatan bir başlık açılarak bölüm sona ermiştir.⁶⁴

b. Besmele

Bölüme ilk olarak bismelenin delilleri zikredilerek başlanmıştır. Tevbe Sûresi dışındaki sûrelerin başındaki besmelelerde ittifak olduğu belirtilmiş ve bir önceki bölümde kısaca değinilen, “Tevbe Sûresi'nin başındaki besmele” konusu bu bölümde daha ayrıntılı işlenmiştir. Bu konudaki ihtilaftan bahsedilerek, ulemanın konuyla alakalı görüşlerine yer verilmiş ve bu nakiller çerçevesinde konu etraflıca incelenmiştir.

Belirttiğimiz bu konular bittikten sonra bölüm, şu alt başlıklar ile devam etmiştir:

- Sûrelerin Ortasından Besmele ile Başlama Hakkındaki Görüşler ve Hükümleri
- Yedi Kıraat İmamının Enfâl ve Tevbe Sûreleri Arasındaki Geçiş Hakkındaki Görüşleri

c. İki Sûre Arasındaki Bismelenin Durumu ve Hükümü

Bu başlık altında kıraat imamlarının konuyla alakalı görüşlerine yer verilip, iki sûre arasındaki bismelenin 3 vechi:⁶⁵

- a) Katu'l Cem`
- b) Katu'l Evvel Vasl-ı Sâni
- c) Vaslü'l Cem` olarak zikredilmiştir

⁶⁴ Muhammed Salim Muhaysin, *el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kırââti's-Seb'i min Tarîki's-Şâtibiyye*, 25.

⁶⁵ Muhammed Salim Muhaysin, *el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kırââti's-Seb'i min Tarîki's-Şâtibiyye*, 27-28.

4. Mîmü'l Cem`

Bu bölüm Şâtıbî'nin *Hirzû'l Emânî* isimli eserinden faydalanılarak hazırlamıştır.⁶⁶ Konu hakkında kısa açıklamalarda bulunulmak suretiyle, zikredilen esere çokça atıfta bulunmuştur.

5. Hâ-ü Kinaye

Bölüm teriminin ıstılah ve sözlük manaları zikredilerek başlamıştır. Ardından da hâ-ü kinayenin durumları ve hükümlerinden bahsedilmiştir. Konular anlatırken bir önceki bölümde olduğu gibi Şâtıbî'nin *Hirzû'l Emânî* isimli eserinden alıntılar yapılmıştır.⁶⁷

6. Medd-i Muttasıl ve Medd-i Munfasıl

Medd-i muttasıl ve medd-i munfasılın vecihleri ve hükümleri, örnekler ile açıklanmıştır. Ardından da kıraat ulemasının konuyla ilgili görüşlerine yer verilmiştir.⁶⁸

7. Medd-i Bedel

Bölümde öncelikle medd-i bedelin⁶⁹ tarifi yapılmış ardından da kıraat ulemasının bu konuyu:

a) İttifaklı olan kasr hali

b) İhtilaflı olan kasr, tevassut ve işba`⁷⁰ hali olarak beyan ettiği belirtilmiştir.

⁶⁶ Muhammed Salim Muhaysin, *el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kirââti's-Seb'i min Tarîki's-Şâtibiyye*, 29.

⁶⁷ Muhammed Salim Muhaysin, *el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kirââti's-Seb'i min Tarîki's-Şâtibiyye*, 30.

⁶⁸ Muhammed Salim Muhaysin, *el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kirââti's-Seb'i min Tarîki's-Şâtibiyye*, 31.

⁶⁹ Med harfinden önce vaki olan hemzedir. Geniş bilgi için bk. Muhammed Salim Muhaysin, *el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kirââti's-Seb'i min Tarîki's-Şâtibiyye*, 30.

⁷⁰ Durulurken nekreyi belirginleştirme. bk. İsmail Durmuş, "Vâv", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2012), 42/574-576.

8. Harf-i Lîn

Bu bölümde öncelikle harf-i lîn'in tarifi yapıp, kasr ve tevassut olarak iki kısımda zikredilmiştir.

Yukarıda zikrettiğimiz konular anlatıldıktan sonra Fatiha Sûresi'nden başlanmak suretiyle Nâs Sûresi'ne kadar olan tüm ayetler incelenmektedir. Ayetler incelenirken, okunuşunda ihtilaf olan yerler yedi kıraat imamına göre açıklandıktan sonra bölümün sonunda Şâtîbî'nin o yer/konu ile alakalı görüşü zikredilmiştir.⁷¹

İncelediğimiz eserde Kıraat ile alakalı şu kitaplardan istifade edilmiştir:

- *Hırzû'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî*, Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtîbî (ö. 590/1194)
- *Cemâlü'l-Kırâât*, Ebu'l Hasen es-Sehavî (ö. 643/1245)
- *Şerh-u Tayyibeti'n-Neşr*, İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)

3. el-İfsâh ammâ Zâdethü'd-Dürre ale'ş-Şâtıbiyye

Kitap, 2004 yılında Medine'de 2 cilt olarak basılmıştır. Eser kıraat ilmiyle uğraşanlara müracaat kitabı olarak hazırlanmıştır.⁷² Konular akıcı ve açık bir üslupla izah edilmiştir. Eserin giriş kısmında kıraat ilmiyle diğer ilimleri karşılaştıran bir başlık olup burada kıraat ilmi ile diğer ilimler arasındaki bağlantıdan bahsedilmiştir. Bu başlık bittikten sonra kıraat ilminin değeri ve diğer ilimlere göre konumu, Kur'ân-ı Kerîm ve sünnetten deliller getirilmek suretiyle zikredilmiştir.⁷³ Kitap hazırlanırken yer yer müellifin kaleme aldığı diğer eserlere de atıfta bulunularak o eserlerden de istifade edilmiştir. Ayrıca bir konu anlatılırken o konu ile alakalı bakılabilecek diğer eserler de belirtilmiştir. Konuların izahı yapılırken tablo, liste gibi yöntemler kullanılarak muhtemel karışıklığın önüne geçilmiş ve konuların daha net anlaşılması sağlanmıştır.

Eser hazırlanırken takip edilen metod şu şekildedir: Evvela her kelime, bulunduğu sûre içerisinde kâriine nispet edilerek zikredilmiş sonra da bu vecihler

⁷¹ Muhammed Salim Muhaysin, *el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kırââti's-Seb'i min Tarîki'ş-Şâtıbiyye*, 35-36.

⁷² Muhammed Salim, Muhaysin, *el-İfsâh ammâ Zâdethü'd-Dürre ale'ş-Şâtıbiyye* (Kahire: Daru Muhaysin, 2004), 4.

⁷³ Muhammed Salim Muhaysin, *el-İfsâh ammâ Zâdethü'd-Dürre ale'ş-Şâtıbiyye*, 3.

sırasıyla açıklanmıştır. Yapılan bu tahlilin sonunda da İbnü'l-Cezerî'nin *ed-Dürre fi Kıraati'l-Aşr*⁷⁴ isimli eserinden konuyla alakalı görüşler zikredilip izah edilmiştir.⁷⁵

Eser hakkında bu ön bilgileri verdikten sonra şimdi de eserin hangi konulardan bahsettiğini maddeler halinde sıralayalım:

1. Eser hazırlanırken, Muhammed b. Kasım en-Nüveyrî'nin⁷⁶ (ö.857/1453) *Şerhu'd-Dürre* adlı kitabından istifade edilmiştir.

2. Kur'ân-ı Kerîm'deki kelimeler tahlil edilirken, araştırmacılara kolaylık olması açısından açıklanan kelimelerin vârid olduğu ayet ve sûre numaraları verilmiştir.

3. Kıraat uleması arasında ihtilafli olan yerler izah edilirken rumuzlar kullanmıştır. Bu rumuzlar, belirli bir sistematik ile hazırlanmış olup eserden istifade etmeyi kolaylaştırmıştır.

4. Eser hazırlanırken Kur'ân-ı Kerîm'deki ayetlerin baştan sona tahrici yapılmıştır.

5. Zikredilen ayetlerdeki kelime ihtilaflarının işaret ve zabtı iki türlü yapılmıştır:⁷⁷

a) Şekil açısından kelimelerin zabtı

b) Resmü'l-Mushaf açısından kelimelerin zabtı

Bu ikili tasnif, konunun daha hızlı ve kolay anlaşılmasını ve meseleye daha bütüncül bakabilmeyi sağlamıştır.

⁷⁴ İbnü'l Cezerî'nin, Şatıbi'nin *Hırzû'l-Emâni'si* üzerine, yedi kıraati on kıraate tamamlayıp yazdığı eseri.

⁷⁵ Muhammed Salim Muhaysin, *el-İfsâh ammâ Zâdethü'd-Dürre ale's-Şâtıbiyye*, 11.

⁷⁶ İbnü'l-Cezerî'nin öğrencisi. Geniş bilgi için bk. Yaşar Akaslan, "Bir İlm-i Kıraat Klasığı: Tayyibetü'n-Neşr Fi'l-Kıraati'l-'Aşr", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 17/3 (2017).

⁷⁷ Muhammed Salim Muhaysin, *el-İfsâh ammâ Zâdethü'd-Dürre ale's-Şâtıbiyye*, 4.

6. Eserde sadece yedi kıraat imamından ve râvilerinden gelen rivayetlere ve Şâtıbî tarikiyle gelen rivayetlere yer verilmiştir.

7. Kitapta İbnü'l-Cezerî'nin *ed-Dürre fî Kırââti'l-Aşr* adlı eserinde, eş-Şâtıbî'nin *Hırzû'l-Emânî* isimli eseri üzerine yaptığı ziyadelere yer verilmiştir. Bu çalışma bittikten sonra zikredilen ziyadeleri içeren bu müstakil eser kaleme alınmıştır. Yapılan bu ziyadelerde göze çarpan hususlar şunlardır:⁷⁸

a. Şâtıbî tarikiyle vârid olmamış kıraatlerin tespit ve analizi

b. Hususi bir yerde, hususi bir kelimedede vârid olmuş kıraatlerin anlaşılması ve izahı

c. *ed-Dürre fî Kırââti'l-Aşr* adlı eserde bulunan ve vasl halinde ziyade edilen kıraatler.

d. *ed-Dürre fî Kırââti'l-Aşr* adlı eserindeki vakf halinde ziyade edilen kıraatler.

Eserde, son iki maddede zikredilen Şâtıbî tarîki ile gelen rivayetlere yer verilmemiş Dürre'den gelen rivayetlere yer verilmiştir. Ayrıca yukarıda belirttiğimiz dört kısmın hepsi Ebu Ca'fer, (ö.128/746) Yakup (ö.225/825) ve bunların râvilerinden gelen rivâyetlerdir.

Tüm bu konular ele alındıktan sonra, Kur'ân-ı Kerîm'in başından sonuna kadar olan ayetler tek tek incelenmiştir. Her ayet veya kelime incelemesinden sonra İbnü'l-Cezerî'nin konuyla alakalı görüşüne yer verilmiş ve gerekli yerlerde bu görüş izah edilmiştir.⁷⁹

İncelediğimiz eserde Kıraat ile alakalı şu kitaplardan istifade edilmiştir:

- *Şerhu'd-Dürre*, Muhammed b. Kasım en-Nüveyrî (ö.857/1453)

⁷⁸ Muhammed Salim, Muhaysin, *el-İfsâh ammâ Zâdethü'd-Dürre ale's-Şâtıbiyye*, 10.

⁷⁹ Muhammed Salim Muhaysin, *el-İfsâh ammâ Zâdethü'd-Dürre ale's-Şâtıbiyye*, 14.

- *ed-Dürre fî Kırâati's-Selâseti'l-Mütemmime li'l-Aşere*, İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)

4. el-Muğnî fî Tevcihi'l-Kırâati'l-Aşri'l-Mütevâtira

Eser, 1988 yılında üç cilt olarak Beyrut'ta basılmıştır. Diğer birçok eserde adet olduğu üzere bu esere de “Cibril bana Kur’ân’ı tek harf üzere indirdi. Ben de onu (vahyi) sürekli okuyordum ve vahyin devamlı artırılmasını istiyordum. Cibril de bunu yedi harf olana kadar artırdı.”⁸⁰ hadis-i şerifi ile başlanmıştır. Eserde ayrıntıya inen bir üslup kullanılmıştır. Konular anlatılırken aşamalı bir metod izlenmiştir. Yine eserde sık sık soru-cevap yöntemine yer verilmiş, böylelikle hem akılda oluşabilecek muhtemel sorular giderilmiş hem de konular daha anlaşılır hale gelmiştir.

Kitabın giriş kısmında, İbnü'l-Cezerî'nin on mütevâtir kıraatı naklederken kullandığı aslî kaynaklar zikredilmiş, ana konulara başlamadan önce ön bilgi olarak bu hususa yer verilmiştir. Ardından İbnü'l-Cezerî'nin, eserlerini kaleme alırken kaynak olarak kullandığı 58 eser, kısa bilgiler verilerek tanıtılmıştır.⁸¹ Bunların akabinde, “on kıraat imamı” başlığı altında, kıraat imamları şu sistematığe göre ayrıntılı olarak incelemiştir:⁸²

- İsim ve künyeleri
- Diğer âlimlerin, o imam hakkındaki görüşleri
- Hayatları ve ilim yolculukları
- Râvileri ve hocaları
- Okuyuş vecihleri
- Talebeleri ve izledikleri yöntem

⁸⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi'u'l-Müsnedü's-Sahihu'l-Muhtasar min Umûri Resûlillâh sallallâhü aleyhi ve sellem ve Sünenihî ve Eyyâmih* (Medine: Dâru Tavkî'n-Necat, 2001), 1/213.

⁸¹ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Muğnî fî Tevcihi'l-Kırâati'l-Aşri'l-Mütevâtira* (Beyrut: Daru'l Cîl, 1988), 9.

⁸² Muhammed Salim Muhaysin, *el-Muğnî fî Tevcihi'l-Kırâati'l-Aşri'l-Mütevâtira*, 18.

Yukarıda zikrettiğimiz başlık ve konular anlatıldıktan sonra kitabın içerdiği diğer konuları ve kitap kaleme alınırken kullanılan bazı yöntemleri şu şekilde sıralayabiliriz:⁸³

1. Eser hazırlarken, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr* isimli eserinden istifade edilmiştir.

2. Konular anlatılırken önce kıraat farklılıkları izah edilmiş sonra da sûre ve ayet numaraları zikredilmiştir.

3. Eserde herhangi bir kıraat zikredildiği zaman o kıraat kâriine nispet edilmiştir.

4. Zikredilen rivâyetler sıralanırken, sûrelerin iniş sırası göz önünde bulundurulmuştur.

5. Eserde “Kıraatin Doğuşu ve Gelişmesi” başlığı adı altında şu konulara yer verilmiştir:⁸⁴

- Kıraat Nedir?
- Kur'ân ve Kıraat Arasındaki Farklar Nelerdir?
- Kıraatin Delilleri Nelerdir?
- Sahih ve Mütevâtir Kıraat Nedir?
- Yedi Harf Meselesi Nasıl Anlaşılmalıdır?
- Kıraat Farklılıklarının Sebepleri Nelerdir?
- Kıraat Farklılıklarının Faydaları Nelerdir?
- Kıraat İlmi Ne Zaman Doğmuştur?
- Kıraat ile Yedi Harf Meselesinin Bağlantısı ve Bu İki Kavram Arasındaki Farklar Nedir?

Zikrettiğimiz bu başlıklar ele alınırken ayet ve hadislerden deliller getirilmiştir. Bu delillere ek olarak konuyla alakalı ulemâdan da nakiller getirilmiştir.

⁸³ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Muğnî fî Tercihî'l-Kırâati'l-Aşri'l-Mütevâtira*, 7.

⁸⁴ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Muğnî fî Tercihî'l-Kırâati'l-Aşri'l-Mütevâtira*, 45-86.

6. Anlatılan her konunun sonunda, “tenkid”, “tahlîl” ve “fevâid” başlıklı bölümler açılarak, anlatılan konunun değerlendirilmesi buralarda yapılmıştır. Ayrıca bu bölümler, ilgili başlığın bir özeti mahiyetinde olup konunun mütalaası yapılırken tam anlaşılamayan veya kısaca değinilen bazı yerleri daha anlaşılır hale getirmektedir.

7. Konular anlatılırken genellikle müellifin görüşü önce zikredilmiş ardından da bu görüş ayet-i kerîme, hadîs-i şerif ve diğer nakiller ile delillendirilmiştir.

8. Eserde “tecvîd” başlıklı bir bölüm açılarak burada şu konulara yer verilmiştir:⁸⁵

- İdgâm-ı Kâmil ve İdgâm-ı Nâkıs’ın Durumları ve Hükümleri
- Hâ-u Sekte ve Hâ-u Kinâye’nin Durumları ve Hükümleri
- Medd-i Muttasıl ve Medd-i Munfasıl’ın Durumları ve Hükümleri
- İmâle ve İsmâm’ın Durumları ve Hükümleri
- Nûn ve Tenvîn’in Durumları ve Okunuş Şekilleri
- Kur’ân-ı Kerîm’deki Vakf ve Vasl Durumları
- Mîm ve Hemzenin Okunuş Şekilleri
- İzâfet Yâ’ları⁸⁶
- İdgâm, Tecânüs ve Tekârüb

Yukarıda zikrettiğimiz usul konuları bittikten sonra ikinci bölüm olan ferş bölümüne geçilerek okunuş farklılığı olan kelimeler, Fatiha Sûresi’nden başlamak suretiyle Kur’ân-ı Kerîm’in sonuna kadar izah edilmektedir. Ferş başlığı altında birçok yerde İbnü’l-Cezerî’nin *en-Neşr* isimli eserine müracaat edilmiştir.⁸⁷ Konular izah edilirken yer yer nahiv ve sarf ilminden de istifade edilmiştir. Ayrıca bu bölümlerde çok fazla açıklamaya başvurulmadan okunuşunda ihtilaf olan kelimeler üzerine yoğunlaşmıştır.

⁸⁵ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Muğnî fi Tevcihi’l-Kırâati’l-Aşri’l-Mütevâtira*, 94-115.

⁸⁶ İzâfet yâ’sının fetha veya iskân ile okunmasına ilişkin kıraat imamlarının ihtilafı söz konusudur. İzâfet yâ’ları isme bitiştiği zaman mahallen mecrûr; fiile bitiştiğinde mahallen mansûb; harflere bitiştiğinde ise mahallen mecrûr veya mahallen mansûb olur. Geniş bilgi için bk. Recep Koyuncu, *Kıraat İlmi Takrib Usûlü*, 162.

⁸⁷ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Muğnî fi Tevcihi’l-Kırâati’l-Aşri’l-Mütevâtira*, 134.

İncelediğimiz eserde Kıraat ile alakalı şu kitaplardan istifade edilmiştir:

- *en-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr*, İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)
- *Takrîbü'n-Neşr*, İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)
- *el-Keşf an Vucûhi'l-Kırââti's-Seb` ve İlelihâ ve Hucecihâ*, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî (ö. 437/1045)
- *İthâfü Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kırââti'l-Erbea` Aşer*, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Dimyâtî (ö. 1117/1705)
- *El Hucce Fi'l-Kırâât'is-Seb`*, Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed b. Hâleveyh (ö. 370/980)
- *et-Teysîr fi'l-Kırââti's-Seb`*, Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî (ö. 444/1052)
- *el-Mürşidü'l-Vecîz*, Ebû Şâme el-Makdisî (ö. 665/1267)
- *el-Vâfi fi Şerhi's-Şâtıbiyye fi'l-Kırââti's-Seb`*, Abdülfettâh Abdülganî el-Kâdî (ö.

5. Mürşidü'l-Mürîd ilâ İlmi't-Tecvîd

Kitap, 2002 yılında Kahire'de basılmıştır. Tek cilttir. Esere (وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً) “Kur'an'ı tane tane, hakkını vererek oku”⁸⁸ ve (إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ) “Kur'an'ı kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız”⁸⁹ ayetleri ile başlanıp tarih boyunca Müslümanların bu şerefli kitabın hâmilî ve hâdimî olmaya çalıştığından ve bu konuda gösterdikleri gayretlerden bahsedilmiştir. Ayrıca müellifin Allah'ın kendisine Kur'an hafızı olma ve bu alana hizmet etme şerefi verdiği de ifade edilmiştir.⁹⁰ Yine eser kaleme alınırken kıraat ilmi ile iştigal edenlere fayda hasıl olması amaçlanmıştır.

Eser kaleme alınırken, hicrî on ikinci yüzyılda telif edilen Cemzûrî'nin (?) *Tuhfetü'l-Etfâl* adlı manzûm eserinden istifade edilmiştir.⁹¹

⁸⁸ el-Müzzemmil 73/4

⁸⁹ el-Hicr 15/9

⁹⁰ Muhammed Salim Muhaysin, *Mürşidü'l-Mürîd ilâ İlmi't-Tecvîd*, 3.

⁹¹ Manzume ile ilgili geniş bilgi için bk. Recep Koyuncu, “Kur'an Eğitiminde Manzûm Tecvid Geleneği: Cemzûrî ve Tuhfetü'l-Etfâl Adlı Manzûm Eseri”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/3 (2017), 1497-1533.

İncelediğimiz eserin giriş kısmında “tecvîd” başlıklı bir bölüm açılmış olup, burada şu konulara yer verilmiştir:⁹²

- Tecvîd kelimesinin, lügat ve ıstılah manası
- Tecvîd ilminin hükmü
- Tecvîd ilminin gerekliliği
- Tecvîd ilminin kapsadığı konular
- Tecvîd ilminin fazileti ve Kur’ân-ı Kerîm ile bağlantısı
- Tecvîd ilminin gayesi ve faydası
- Tecvîd ilminin tarihsel gelişimi

Yukarıda sıraladığımız konular kısa ve öz bir şekilde anlatılmıştır. Ayrıca yer yer anlatılan konuyla alakalı başka bölümlere de atıf yapılmıştır. Tecvîd konusu ele alındıktan sonra istiâze ve besmele konularına geçilmiş, konular hakkında ana bilgiler verilmek suretiyle bölüm sonunda bu iki başlığın hükümleri zikredilmiştir. Besmele bahsinde Tevbe Sûresi’nin başında besmelenin olmayışı⁹³ resmü’l-mushaf bağlamında değerlendirilmiştir. Besmele ve istiâze konusu da ele alındıktan sonra “nûn-u sakın ve ahkamı” başlıklı yeni bir bölüme geçilerek bu başlık altında aşağıda zikredeceğimiz konular anlatılmıştır.⁹⁴

1. İzhâr ve Hükümü

Bu bölüm ilk olarak izhârın lügat ve ıstılah manalarına yer verilerek başlamıştır. Ardından izhâr harfleri, her birine ayrı ayrı örnekler verilmek suretiyle kısaca tanıtılmıştır. *Tuhfetü’l-Etfâl* isimli eserden alıntılar yapılarak konu desteklenmiştir. Konu anlatımı bittikten sonra alıştırmalara yer verilerek konunun daha iyi anlaşılması sağlanmıştır.⁹⁵

⁹² Muhammed Salim Muhaysin, *Mürşidü’l-Mürîd ilâ İlmi’t-Tecvîd*, 5.

⁹³ Geniş bilgi için bk. Bekir Topaloğlu, “Tevbe Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2011), 40/585-588.

⁹⁴ Muhammed Salim Muhaysin, *Mürşidü’l-Mürîd ilâ İlmi’t-Tecvîd*, 6.

⁹⁵ Muhammed Salim Muhaysin, *Mürşidü’l-Mürîd ilâ İlmi’t-Tecvîd*, 7.

2. İdgâm ve Hükümü

Bölüm idgâmın lügat ve ıstılah manaları zikredilerek başlar. Ardından idgâm harfleri sıralanıp konu ile alakalı tablolar eşliğinde örnekler verilmiştir. Bunlardan sonra konu anlatımına geçilmiştir. Burada, gunneli ve gunnesiz idgâm başlığı açılmıştır. Diğer bölümlerde olduğu gibi bu bölümde de *Tuhfetü'l-Etfâl* adlı eserden alıntılar yapılmıştır.⁹⁶

3. İklâb ve Hükümü

Bölüm iklâbın lügat ve ıstılah manaları verilerek başlamıştır. Ardından iklâb konusu örneklerle birlikte ayrıntılı şekilde anlatılmıştır. Anlatım bittikten sonra *Tuhfetü'l-Etfâl* adlı eserden konuyla alakalı beyitler getirilmiştir.⁹⁷

4. İhfâ ve Hükümü

İhfânın tanımı yapıldıktan sonra on beş adet ihfâ harfi zikredilmiştir. Bu harfler, kolay akılda tutulması için beyitler halinde sıralanmıştır. Her harfe ayrı ayrı örnekler verilerek, konunun iyice anlaşılması sağlanmıştır. Örnekler açıklandıktan sonra konuyla alakalı önemli yerlere temas edilmiştir. Ardından *Tuhfetü'l-Etfâl* adlı eserden konuyla alakalı nakiller getirilmiştir. Son olarak bölüm, konuyla alakalı alıştırmalar ile tamamlanmıştır.⁹⁸

5. Sakin Mîm ve Hükümü

Bu bölüm; sakin mîmin; ihfâ, idgâm ve izhâr olmak üzere üç hükümünün olduğu belirtilerek başlar. Bu hükümler, örnekler ve *Tuhfetü'l-Etfâl* isimli eserinden konuyla alakalı nakiller getirilmek suretiyle açıklanmıştır.⁹⁹

⁹⁶ Muhammed Salim Muhaysin, *Mürşidü'l-Mürîd ilâ İlmi't-Tecvîd*, 8.

⁹⁷ Muhammed Salim Muhaysin, *Mürşidü'l-Mürîd ilâ İlmi't-Tecvîd*, 10.

⁹⁸ Muhammed Salim Muhaysin, *Mürşidü'l-Mürîd ilâ İlmi't-Tecvîd*, 12.

⁹⁹ Muhammed Salim Muhaysin, *Mürşidü'l-Mürîd ilâ İlmi't-Tecvîd*, 14.

6. Şeddeli Mîm, Şeddeli Nûn ve Hükümleri

Bölüme, şeddeli mîm ve nûnun, durumları ve hükümleri anlatılarak başlanmıştır. Ardından her iki konuya da tablolarla örnek verilmiştir. *Tuhfetü'l-Etfâl* adlı eserden ilgili yer ile alakalı bölümler zikredildikten sonra alıştırma ve boşluk doldurma ile bölüm sona ermiştir.¹⁰⁰

7. İdgâm-ı Şemsiyye ve İdgâm-ı Kameriyye

Bölüm, bu iki tecvîd kuralını tanıtmakla başlamış ardından şemsî ve kamerî harfler tek tek listelenmiştir. Bütün harflere özel örnekler verilmiştir. Sonra konuyla alakalı ana kurallara temas edilmiş, örnekler ve *Tuhfetü'l-Etfâl* isimli eserden konuyla alakalı beyitler getirilmek suretiyle bölüm sona ermiştir.¹⁰¹

8. Lâmu'l-Fasl

Bölüme öncelikle lâmu'l-faslın tanımı yapılarak başlanmıştır. Ardından vaki olduğu yerler ve nasıl okunması gerektiği belirtilmiştir. Konuyla bağlantılı olduğu için idgâm ve izhâr konularına da değinilmiştir. Bölümün sonunda lâmu'l-fasl ile alakalı örnekler verilip *Tuhfetü'l-Etfâl* adlı eserden ilgili bölüm zikredilmiştir.¹⁰²

9. هـ ve بـ Harflerindeki Tecvîd ve Hükümleri

Öncelikle هـ ve بـ kelimelerindeki lâm harfinin nasıl okunacağına dair açıklamalar yapılmıştır.¹⁰³ Ardından hükümleri belirtilip örnekler verilerek açıklanmıştır. Bölüm sonunda *Tuhfetü'l-Etfâl* adlı eserden konuyla alakalı alıntılar yapılmıştır.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Muhammed Salim Muhaysin, *Mürşidü'l-Mürîd ilâ İlmi't-Tecvîd*, 13.

¹⁰¹ Muhammed Salim Muhaysin, *Mürşidü'l-Mürîd ilâ İlmi't-Tecvîd*, 17.

¹⁰² Muhammed Salim Muhaysin, *Mürşidü'l-Mürîd ilâ İlmi't-Tecvîd*, 20.

¹⁰³ Geniş bilgi için bk. Recep Koyuncu, *Kıraat İlmi ve Takrîb Usûlü*, 124.

¹⁰⁴ Muhammed Salim Muhaysin, *Mürşidü'l-Mürîd ilâ İlmi't-Tecvîd*, 21.

10. Med Bahsi

Bölüme, med ve gasrın¹⁰⁵ lügat ve ıstılah manaları verilerek başlanmıştır. Akabinde, üç med harfi anlatılarak, meddin kısımlarına giriş yapılmıştır. Bu yeni bölümde aslî ve fer'î med ayırımından bahsedilmiş ve bu ikisinin vaki olduğu yerler beyan edilmiştir. Konu anlatılırken Kur'ân-ı Kerîm'den bolca örnekler getirilmiştir.¹⁰⁶

11. Medd-i Lâzım ve Hükümü

Öncelikle medd-i lâzımın tanımı yapıp ardından konu kelime-i muhaffefe, kelime-i müsekkale, harf-i muhaffefe ve harf-i müsekkale başlıkları altında örneklerle işlenmiştir. Yine bu bölümde, medd-i bedel ve medd-i lîn¹⁰⁷ konularına da değinilmiştir. Bölümün sonunda *Tuhfetü'l-Etfâl* adlı eserden ilgili yerle alakalı beyitler zikredilmiştir.¹⁰⁸

12. Medd-i Ârız ve Hükümü

Bölümde öncelikle medd-i ârızın tanımı yapılmış ve konu şerh edilmiştir. Ardından revm ve işmâm konularına değinilerek bu ikisinin medd-i ârız ile olan bağlantısından bahsedilmiştir. Konuyla alakalı örnekler verilerek buradaki kelimeler nahiv ve sarf ilmi açısından incelenmiştir.¹⁰⁹

13. Vakf ve İbtidâ

Bölüm vakf ve ibtidânın¹¹⁰ tanımları yapılarak başlamış, vakf konusu altında şu başlıklara yer verilmiştir:¹¹¹

- Vakf-ı Tâim
- Vakf-ı Nâkıs

¹⁰⁵ Med ve kasr hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Recep Koyuncu, *Kıraat İlmi ve Takrîb Usûlü*, 94-97.

¹⁰⁶ Muhammed Salim Muhaysin, *Mürşidü'l-Mürîd ilâ İlmi't-Tecvîd*, 23.

¹⁰⁷ Med konusuyla alakalı ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Ali Sarı, "Med", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara, 2003), 28/288-289.

¹⁰⁸ Muhammed Salim Muhaysin, *Mürşidü'l-Mürîd ilâ İlmi't-Tecvîd*, 27.

¹⁰⁹ Muhammed Salim Muhaysin, *Mürşidü'l-Mürîd ilâ İlmi't-Tecvîd*, 29.

¹¹⁰ Vakf, ibtidâ ve ilintili kavramların tanımı ile vakf çeşitlerine ilişkin geniş bilgi için bk. Recep Koyuncu, *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ*, 55-99.

¹¹¹ Muhammed Salim Muhaysin, *Mürşidü'l-Mürîd ilâ İlmi't-Tecvîd*, 31.

- Vakf-1 Kâfi
- Vakf-1 Hasen
- Vakf-1 Kabîh

Bu zikredilen konular ayetlerden örnek getirilerek açıklanmış, bölümün sonunda da hükümleri belirtilmiştir.

Yukarıda zikrettiğimiz on üç konu bittikten sonra “hâtîme” bölümü açılarak “Kur’ân-ı Kerîm Okuyucusuna Tavsiyeler” başlığı altında bazı önemli noktalara değinilmiştir.¹¹² Burada ele alınan konular kısaca şöyledir:

- Teshîl ve imâle
- Tefhîm ve işmâm
- Sîn ve sâd harflerinde dikkat edilmesi gereken hususlar ve bu iki harf hakkındaki görüşler
- Kur’ân-ı Kerîm’deki vakf alametleri

Bu son bölümden sonra, Muhammed Salim Muhaysin’in, kitabı kaleme alırken sık sık yer verdiği Cemzûrî’nin *Tuhfetü’l-Etfâl* adlı eserin metnine yer verilmiştir. İncelediğimiz eserin en sonunda ise Muhammed Salim Muhaysin’in icazetlerine yer verilmiş ve hocanın ilmî hayatı anlatılarak kitap son bulmuştur.¹¹³

İncelediğimiz eserde Kıraat ile alakalı şu kitaplardan istifade edilmiştir:

- *Tuhfetü’l-Etfâl*, Cemzûrî (?)

6. el-Kavlü’s-Sedîd fi’d-Difâi` an Kırâati’l-Kur’âni’l-Mecîd fi Davi’l-Kitâb ve’s-Sünne

Kitap 2002 yılında Kahire’de tek cilt olarak basılmıştır. Eser, yedi harf ile alakalı hadîs-i şerif ile başlamaktadır. Eserin giriş kısmında günümüzde mütevâtir kıraatleri inkâr edenlerin olduğundan ve bu fikrin asılsız bir iddiadan ileri gitmediğinden, Kıraat ilminin Hz. Peygamber’den günümüze kadar kopukluk olmadan

¹¹² Muhammed Salim Muhaysin, *Mürşidü’l-Mürîd ilâ Ilmi’t-Tecvîd*, 33.

¹¹³ Muhammed Salim Muhaysin, *Mürşidü’l-Mürîd ilâ Ilmi’t-Tecvîd*, 40.

geldiği ve bundan sonra da kıyamete kadar bu ilmi öğreten ve öğrenenlerin devam edeceğinden bahsedilmiştir. Yine burada müellifin, Allah'ın kendisine bu ilme hizmet olanağı sağladığına ve ömrünü bu yolda geçirdiğine yer verilmiştir.¹¹⁴

Eserde, mütevâtir kıraatleri inkâr edenler olduğu gibi tecvîd ilmini ve bu ilmin ahkâmını da inkâr edenlerin olduğu belirtilmiş ve bu fikre sahip olanların görüşleri zikredildikten sonra iddialarının asılsız olduğu, delilleriyle beraber izah edilmiştir.¹¹⁵

Yukarıda belirttiğimiz konular işlendikten sonra eserin kaleme alınma sebepleri şu şekilde ifade edilmiştir:¹¹⁶

1. Arza-i ahîrede sabit olan mütevâtir kıraatleri ve tecvîd ilmini kabul etmeyenler için bir reddiye yapmak.
2. Tecvîd ilminin keyfiyetini beyan etmek.
3. Müslümanların, hakkında icmâ edilmiş olan kuralları bırakıp muhalif görüşlere kapılmalarını, zihinlerinde yanlış fikirlerin oluşmasını ve bu fitnelerin toplumda yayılmasını önlemek.
4. Kıraat ve tecvîd ilimleri hakkında isabetli olan görüşleri beyan etmek.

Yukarıdaki bilgileri zikrettikten sonra eserdeki altı bölümü inceleyeceğiz.

Birinci bölüm sekiz konudan oluşmaktadır. Bölümde işlenen konular şu şekildedir:

¹¹⁴ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Kavlü's-Sedîd fi'd-Difâi` an Kırâati'l-Kur'âni'l-Mecîd fi Davi'l-Kitâbi ve's-Sünne* (Kahire: Daru Muhaysin, 2002), 2.

¹¹⁵ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Kavlü's-Sedîd fi'd-Difâi` an Kırâati'l-Kur'âni'l-Mecîd fi Davi'l-Kitâbi ve's-Sünne*, 3.

¹¹⁶ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Kavlü's-Sedîd fi'd-Difâi` an Kırâati'l-Kur'âni'l-Mecîd fi Davi'l-Kitâbi ve's-Sünne*, 4.

Birinci Konu: Konuya, kıraatin ıstılah ve lügat manaları verilerek başlanmıştır. Ardından kıraat ilminin mahiyetinden, faydalarından ve gerekliliğinden bahsedilmiştir.¹¹⁷

İkinci Konu: Burada, Kur’ân-ı Kerîm ve kıraat arasındaki farklardan bahsedilmiştir. Konular ele alınırken, öncelikle müellifin kendi görüşüne yer verilmiş, ardından da Kur’ân-ı Kerîm ve kıraat kelimeleri dilsel açıdan incelenmiştir. Sonrasında ise bu ikisinin arasındaki benzer ve farklı yönler ele alınmıştır. Bölümün sonunda konuyla alakalı ayet-i kerîmelerden ve hadîs-i şeriflerden deliller getirilmiştir.¹¹⁸

Üçüncü Konu: Bölüme, kıraat farklılıklarının sebeplerinden bahsedilerek başlanmıştır. Konuya, (وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ) “Andolsun biz Kur'an'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. (Ondan) öğüt alan yok mu?”¹¹⁹ ayetinin tefsiri ile devam edilmiş devamında da Arap dilinin zenginliklerinden bahsedilmek suretiyle bu dilin birçok farklı lehçeden oluştuğu¹²⁰ beyan edilmiştir. Konuyla alakalı olarak kıraat farklılıklarının en önemli yönünün, ümmete kolaylık olduğu belirtilmiştir. Konu, yedi harf meselesi ile alakalı bazı önemli noktalara temas edilerek sonlandırılmıştır.¹²¹

Dördüncü Konu: Burada, kıraat ilminin doğuşu ve tarihî seyriinden bahsedilmiştir. Bölümün giriş kısmında (لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتٍ) (اللَّهُ ذَلِكُ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ) “Dünya hayatında da ahirette de onlara müjde vardır. Allah’ın sözlerinde asla değişme yoktur. İşte bu, büyük kurtuluşun kendisidir.”¹²² ayeti delil getirilip açıklanarak “Kur’ân-ı Kerîm’de değişiklik olmuştur ve Hz. Peygamber, Kur’ân-ı Kerîm’e eklemelerde bulunmuştur” diyenlere cevap verilmiştir. Ardından kıraatlerin, Mekke’de mi yoksa hicretten sonra Medine’de mi doğduğu hususundaki

¹¹⁷ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Kavlü’s-Sedîd fi’d-Difâi` an Kurâati’l-Kur’âni’l-Mecîd fî Davi’l-Kitâbi ve’s-Sünne*, 7.

¹¹⁸ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Kavlü’s-Sedîd fi’d-Difâi` an Kurâati’l-Kur’âni’l-Mecîd fî Davi’l-Kitâbi ve’s-Sünne*, 8.

¹¹⁹ el-Kamer 54/17

¹²⁰ Geniş bilgi için bk. İsmail Karaçam, *Kur’an-ı Kerim’in Nüzûlü ve Kıraati* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1995), 14.

¹²¹ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Kavlü’s-Sedîd fi’d-Difâi` an Kurâati’l-Kur’âni’l-Mecîd fî Davi’l-Kitâbi ve’s-Sünne*, 9.

¹²² Yûnus 10/64

ihtilafa değinilmiş ve bu mesele etraflıca ele alınmıştır. Zikrettiğimiz konular anlatıldıktan sonra, konuyla alakalı râcih olan görüş zikredilmiştir.¹²³

Beşinci Konu: Bu bölümde, kıraat farklılıkları ile alakalı bazı meseleler ele alınmıştır. Ele alınan bu konuları şu şekilde sıralayabiliriz:¹²⁴

- a) Hakkında icmâ edilmiş olan kıraatlerin hükmü.
- b) İki farklı kıraatın nasıl cem edileceği.
- c) İhtilafı olan yerlerin tespit edilmesi.
- d) Kıraat tercihlerindeki delillerin tespiti ve incelenmesi.

Altıncı Konu: Bölümde kıraatlerdeki ihtilaflardan, bu ihtilafların hakikatlerinden ve keyfiyetlerinden bahsedilmiş konu ile alakalı iki görüş zikredilmiştir:

- a. Lazıf ve manada tek olan ihtilaflar
- b. Lafız ve manada beraber olan ihtilaflar

Yedinci Konu: Burada, Kur'ân-ı Kerîm'in yazıya geçirilme sürecinden ve bu süreçte oluşturulan yazım komisyonunda görev alan sahabilerden bahsedilmiştir. Ardından Kur'ân-ı Kerîm yazıya geçirilirken izlenen yol ve uygulanan kurallar maddeler halinde anlatılmıştır. Yine bu bölümde, Kur'ân-ı Kerîm'in yazım sürecindeki kişiler, rivâyetler ve yazıya geçirilecek olan Kur'ân metninde aranan şartlar ele alınmıştır.¹²⁵ Konunun sonunda ise Kur'ân-ı Kerîm'in çoğaltılma süreci ve çoğaltılan bu mushafların nerelere gönderildiğine dair bilgiler verilmiştir.¹²⁶

Sekizinci Konu: Bu bölümde Hz. Osman döneminde yazıya geçirilen Kur'ân-ı Kerîm'in,¹²⁷ arza-i ahîrada sabit olan Kur'ân-ı Kerîm ile aynı olup olmadığı

¹²³ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Kavlü's-Sedîd fi'd-Difâi` an Kırâati'l-Kur'âni'l-Mecîd fi Davi'l-Kitâbi ve's-Sünne*, 10.

¹²⁴ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Kavlü's-Sedîd fi'd-Difâi` an Kırâati'l-Kur'âni'l-Mecîd fi Davi'l-Kitâbi ve's-Sünne*, 11.

¹²⁵ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Kavlü's-Sedîd fi'd-Difâi` an Kırâati'l-Kur'âni'l-Mecîd fi Davi'l-Kitâbi ve's-Sünne*, 13.

¹²⁶ Geniş bilgi için bk. İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kıraati*, 183.

¹²⁷ Hz. Osman döneminde Kur'ân'nın istinsahı ve çoğaltılması hakkında geniş bilgi için bk. Abdulhamit Birışık, *Kıraat İlmi ve Tarihi* (Bursa: Emin Yayınları, 2018), 59.

meselesinden bahsedilmiştir. Konu anlatılırken öncelikle, Muhammed Salim Muhaysin'in konu hakkındaki görüşleri belirtilip, ardından Kur'ân-ı Kerîm'den, sünnetten ve ulemâdan konuyla alakalı nakillere yer verilmiştir.

Yukarıda zikrettiğimiz konulardan sonra otuz Arap Kabilesi'nin kelime farklılıklarını gösteren bir tabloya yer verilmiştir.¹²⁸ Bölümün sonunda ise Kur'ân-ı Kerîm'in, Kureyş Lehçesi¹²⁹ ile inip inmediği hususundaki görüş farklılıklarına değinilmiş, konuyla alakalı görüşlerin hepsi belirtildikten sonra bu görüşler tek tek değerlendirmiştir.

İkinci bölüm, üç konudan oluşmaktadır. Bu konular şu şekildedir:

Birinci Konu: Bu başlık altında, Kur'ân-ı Kerîm'in inişi ile alakalı meselelerden bahsedilmektedir.¹³⁰ Bölümde ilk olarak, Kur'ân-ı Kerîm'in iniş süreci hakkında bilgiler verilmiştir. Ardından konuyla alakalı Kur'ân-ı Kerîm ve sünnetten deliller getirilmiş ve bu konu hakkındaki ihtilaflara değinilip bunların değerlendirilmesi yapılmıştır.

İkinci Konu: Burada Kur'ân-ı Kerîm'in parça parça inmesiyle alakalı hikmetlerden bahsedilmiş ve yirmiye yakın hikmet sayılmıştır. Bu hikmetlerden bazıları şu şekildedir:¹³¹

- İslam'a davet noktasında, Hz. Peygamber'i manevi yönden takviye etmek
- Zamana yayılmış bir şekilde inmesinden dolayı insanların amel etme noktasındaki kolaylığı
- İslam düşmanlarını kademeli olarak susturması
- İnananları rahatlatmak
- İslam devletinin oluşumunu kolaylaştırması ve buna bir altyapı oluşturmuş olması

¹²⁸ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Kavlü's-Sedîd fi'd-Difâi` an Kırâati'l-Kur'âni'l-Mecîd fi Davi'l-Kitâbi ve's-Sünne*, 17.

¹²⁹ Arap lehçeleri hakkında geniş bilgi için bk. İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kiraati*, 14.

¹³⁰ Kur'ân'ın nüzülü ile alakalı geniş bilgi için bk. Muhsin Demirci, *Kur'an Tarihi*, 55-103.

¹³¹ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Kavlü's-Sedîd fi'd-Difâi` an Kırâati'l-Kur'âni'l-Mecîd fi Davi'l-Kitâbi ve's-Sünne*, 21-25.

- Yapılan yanlışların farkına varılıp, bu yanlışların yavaş yavaş terkedilmesi
- Senelerin ilerlemesiyle beraber yapılacak olan ibadetlerin de seviyesinin artması
- Hz. Peygamber'e sorulan soruların ayetler ile cevaplanması ve insanların zihinlerini inşa etmek

Üçüncü Konu: Bu bölümde, Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Peygamber'e parça parça indirilmesinin Kur'ân-ı Kerîm'deki ve sünnetteki delillerinden bahseder. Kur'ân-ı Kerîm'in, Hz. Peygamber'e indirilişiyle alakalı genel bilgiler verildikten sonra, Kur'ân ve kıraatin farklı veya aynı şeyler olduğu hususundaki ihtilafa değinilip, konuyla alakalı ayet-i kerîme ve hadis-i şeriflerden yirmiye yakın delil zikredilmiştir.¹³²

Üçüncü bölüm, iki konudan müteşekkil olup ele alınan konular şöyledir:

Birinci Konu: Bu başlık altında hafız sahabeler ele alınmıştır. Hadîs-i şeriflerden deliller getirilmek suretiyle hafız olan sahabeler hakkında bilgi verilmiştir. Farklı kitaplardan da alıntılar yapılarak, bu sayıyı 100'e çıkaran âlimlerin olduğu söylenmiştir.¹³³ Ayrıca bu bölümde, Yemâme Savaşı (h.12)¹³⁴ ve Bi'rîmaûne (h.4) olayında¹³⁵ şehit edilen hafız sahabilerden de bahsedilmiştir.

İkinci Konu: Bu bölümde kıraatlerin şehirlere giriş sürecinden ve oralarda nasıl meşhur olduğundan bahsedilmiştir. Konuyla alakalı olarak kıraatlerin şehirlerde meşhur olup okunmaya ve okutulmaya başlanmasının sebepleri zikredilmiş ve bunun en önemli sebepleri arasında fetihlerin çoğalması olduğu belirtilip, İslam toprakları genişledikten sonra kıraatin de gelişiminin ve öğrenim sürecinin nasıl olduğu hususundaki meseleler ele alınmıştır. Ardından kıraat eğitiminin en verimli yapıldığı şehirlerin; Medine, Mekke, Şam, Basra ve Kûfe olduğu belirtilmiştir. Bu şehirlerdeki

¹³² Muhammed Salim Muhaysin, *el-Kavlü's-Sedîd fi'd-Difâi` an Kırâati'l-Kur'âni'l-Mecîd fi Davi'l-Kitâbi ve's-Sünne*, 28-29.

¹³³ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Kavlü's-Sedîd fi'd-Difâi` an Kırâati'l-Kur'âni'l-Mecîd fi Davi'l-Kitâbi ve's-Sünne*, 33.

¹³⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa L. Bilge, "Yemâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013).

¹³⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Önkal, "Bi'rîmaûne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1992).

kıraat faaliyetleri hakkında kısaca bilgi verilmiş bölümün sonunda ise bu beş şehirdeki Kur'ân muallimleri ve talebelerinin hayatlarına yer verilmiştir¹³⁶

Dördüncü bölümde iki konu ele alınmaktadır.

Birinci Konu: Burada kıraatin çeşitlerinden bahsedilmiş ve ulemânın bu konudaki görüşlerine yer verilmiştir. Konular işlenirken öncelikle kıraat farklılıklarının oluşumu hususunda ulemadan nakiller getirilmiş, kıraatin sahih olmasının şartları¹³⁷ üzerinde durulmuş ve bu sahihliği bozan şartlar ele alınmıştır. Ardından genel kabul görmüş kıraat çeşitleri altı grupta incelenmiş ve bu başlıkların her biri müstakil olarak anlatılmıştır.¹³⁸ Bu sınıflandırma; mütevâtir, meşhûr, âhad, şâzz, müdrec ve mevzû olmak üzere beyan edilmiştir. Konu sonunda müellif, kendi görüşünü zikrederek bu altılı taksimi mütevâtir ve şâz olmak üzere iki ana başlıkta ele almıştır.¹³⁹

İkinci Konu: Bu bölümde on kıraatin yedi harf meselesi ile bağlantısından bahsedilmiştir. Konu Mekkî ve Medenî sûreler bağlamında ele alınmıştır. Bu incelemiden sonra arza-i ahîrada sabit olmamış kıraatlerin şâz olduğu konusu delilleriyle birlikte zikredilmiş ve müellifin görüşüne yer verilmiştir. Ardından Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin (ö. 310/923) "Günümüzdeki kıraat tam olarak Hz. Peygamber'in ashabına öğrettiği kıraat değildir" fikri ele alınıp bu görüşe reddiye yapılmıştır.¹⁴⁰

Beşinci bölüm, iki konudan oluşmaktadır.

Birinci Konu: Burada kıraatlerin keyfiyetinden bahsedilmiştir. Konunun devamı olarak Kur'ân-ı Kerîm'in okunması hakkında asırlardır yapılan çalışmalardan,

¹³⁶ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Kavlü's-Sedîd fi'd-Difâi` an Kırâati'l-Kur'âni'l-Mecîd fi Davi'l-Kitâbi ve's-Sünne*, 37-43.

¹³⁷ Kıraatin sıhhat şartları hakkında geniş bilgi için bk. Abdulhamit Birışık, *Kıraat İlmî ve Tarihi*, 83-88.

¹³⁸ Kıraat çeşitleri hakkında geniş bilgi için bk. Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2016), 118.

¹³⁹ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Kavlü's-Sedîd fi'd-Difâi` an Kırâati'l-Kur'âni'l-Mecîd fi Davi'l-Kitâbi ve's-Sünne*, 49.

¹⁴⁰ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Kavlü's-Sedîd fi'd-Difâi` an Kırâati'l-Kur'âni'l-Mecîd fi Davi'l-Kitâbi ve's-Sünne*, 53.

ulemânın bu konuya ne kadar ihtimam gösterdiğinden ve tecvîd konusunda kaleme alınan ilk eserlerden bahsedilmiştir. Konunun sonunda Kur'ân, sünnet ve icmâdan, kıraatin tecvîdli olması gerektiğine dair deliller getirilip, müellifin görüşüne yer verilmiştir.¹⁴¹

İkinci Konu: Bu bölümde sahih kıraatte olması gereken şartlardan bahsedilmiştir. Bu konu hakkında birçok görüşün olduğu zikredilmiş, görüş farklılıklarının özü niteliğinde olan Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî (ö. 437/1045), İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) ve Ebu'l Kâsım en-Nüveyrî'nin (ö. 857/1453) sahih kıraat hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir.¹⁴²

Kitabın son bölümü olan altıncı bölümde ise on kıraat imamından ve bu imamların Hz. Peygamber'e kadar ulaşan silsilelerinden bahsedilmiştir. Yine burada arza-i ahîrada sabit olmuş kıraatleri kabul etmeyenler için cevap mahiyetinde bilgiler yer almaktadır. Bölümün sonunda ise on kıraat imamının hayatı hakkında bilgi verilmiştir. Kitap bu altı bölümden sonra hatime ile son bulmuştur.

İncelediğimiz eserde Kıraat ile alakalı şu kitaplardan istifade edilmiştir:

- *İthâfû Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kırâati'l-Erbea` Aşer*, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Dimyâtî (ö. 1117/1705)
- *el-Keşfan Vücûhi'l-Kırâati's-Seb` ve İlelihâ ve Hucecihâ*, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî (ö. 437/1045)
- *Ma`rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr*, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî (ö. 748/1348)
- *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)

¹⁴¹ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Kavlü's-Sedîd fi'd-Difâi` an Kırâati'l-Kur'âni'l-Mecîd fi Davi'l-Kitâbi ve's-Sünne*, 58.

¹⁴² Muhammed Salim Muhaysin, *el-Kavlü's-Sedîd fi'd-Difâi` an Kırâati'l-Kur'âni'l-Mecîd fi Davi'l-Kitâbi ve's-Sünne*, 60.

7. er-Râid fi Tecvîdi'l-Kur'ân

Eser, tek cilt olarak 2002 yılında Kahire'de basılmıştır. Esere (خَلَقَ الْإِنْسَانَ * عَلَّمَهُ) (الْبَيَانَ) “İnsanı O yarattı. Ona anlama ve anlatmayı öğretti.”¹⁴³ ayetleriyle başlanmıştır. Mukaddime kısmında Muhaysin'in Allah'ın kendisine kıraat ilmine ömür boyu hizmet etme imkânı verdiğiinden ve bundan sonra da bu ilme olan hizmetinin devam edeceğinden bahsedilmiştir. Kitabın kıraat ilmi ile meşgul olanlara fayda vermesi için kaleme alındığı beyan edilmiştir.¹⁴⁴

Giriş kısmında “tecvîd ilmi” başlığına yer verilmiştir. Burada tecvîd ilminin manası, hikmetleri, konusu, faziletleri, gayesi ve faydalarından bahsedilmiştir. Ardından da başlıca tecvîd konuları anlatılmıştır. Bu başlık altında anlatılan konular şu şekildedir:¹⁴⁵

- a) İstiâze ve Besmele
- b) Nûn-u Sâkin, Tenvîn ve Hükümleri
- c) İzhar, İdgâm ve Hükümleri
- d) İklab, İhfâ ve Hükümleri
- e) Şeddeli Mîm ve Nûn'nun Hükümleri
- f) Sakim Mîm Harfinin Ahkâmı
- g) Şemsî, Kamerî Harfler ve Hükümleri
- h) ه ve ب Harflerinin Durumları ve Hükümleri
- i) Med, Gasr ve Kısımları
- j) Medd-i Lâzım ve Medd-i Ârız
- k) Vakf, İbtidâ ve Kısımları

Zikrettiğimiz bu başlıklar anlatılırken öncelikle kelimelerin lügat ve ıstılah manaları verilmiş ardından da tablo şeklinde örnekler verilerek konu daha anlaşılır hale getirilmiştir. Her konunun sonunda konuyla alakalı alıştırmalara yer verilmiştir.

¹⁴³ er-Rahmân 55/3-4

¹⁴⁴ Muhammed Salim Muhaysin, *er-Râid fi Tecvîdi'l-Kur'ân*, 3.

¹⁴⁵ Muhammed Salim Muhaysin, *er-Râid fi Tecvîdi'l-Kur'ân*, 6-32.

Tecvîd bölümü bittikten sonra “mahâric-i hurûf”¹⁴⁶ başlıklı yeni bir bölüm açılmıştır. Bölümde öncelikle mahâric-i hurûf kavramını incelenmiş ardından beş ana başlıkta konu ele alınmıştır. Bu başlıkları şu şekildedir:

1. Cevf

Öncelikle “cevf kavramı”¹⁴⁷ tarif edilmiş ve bu bölgeden çıkan harfler zikredilmiştir. Ardından da İbnü'l-Cezerî'nin konuyla alakalı görüşlerine yer verilmiştir.¹⁴⁸

2. Halk

Bu başlıkta “halk kavramı”¹⁴⁹ açıklanıp ardından da bu bölgeden çıkan harfler zikredilmiştir. Sonra bu harfler, “aksa'l-halk, vasatu'l-halk ve edne'l-halk” olarak üç kısma ayrılmıştır. En sonda ise İbnü'l-Cezerî'nin konuyla alakalı görüşlerine yer verilmiştir.¹⁵⁰

3. Lisân

Bu bölüm, aksa'l-lisân, vasatu'l-lisân, edne'l-lisân ve tarafü'l-lisân olarak dört başlıkta incelenmiştir. Ardından bu bölgelerden çıkan harfler zikredilmiştir. Bölümün sonunda ise bu harfler beyitler halinde sıralanmıştır.¹⁵¹

4. Şefeteyn

Bölüme, “şefeteyn” kelimesinin¹⁵² anlamı verilerek başlanmıştır. Diş ucuyla beraber dudağın içinden çıkan harfler ve sadece dudaktan çıkan harfler, iki başlıkta ele alınmıştır. Bölümün sonunda da bu harfler ile alakalı örneklere yer verilmiştir.

¹⁴⁶ Mahâric-i hurûf hakkında geniş bilgi için bk. Hasan Hüseyin Varol, *Yeni Karabaş Tecvidi*, 33.

¹⁴⁷ Ağız ve boğaz boşluğu.

¹⁴⁸ Muhammed Salim Muhaysin, *er-Râid fî Tecvîdi'l-Kur'ân*, 33.

¹⁴⁹ Boğaz.

¹⁵⁰ Muhammed Salim Muhaysin, *er-Râid fî Tecvîdi'l-Kur'ân*, 34.

¹⁵¹ Muhammed Salim Muhaysin, *er-Râid fî Tecvîdi'l-Kur'ân*, 35.

¹⁵² Dudaklar.

5. Hayşûm

Konuya “hayşûm” kelimesinin¹⁵³ anlamı verilerek başlanmıştır. Ardından bu bölgeden çıkan harfler zikredilip konuyla alakalı İbnü'l-Cezerî'nin görüşü zikredilmiştir.

Yukarıda zikrettiğimiz beş konu bittikten sonra tüm harflerin hangi bölgeden çıktığına dair geniş bir tabloya yer verilmiştir.

Yukarıda zikredilen konular ele alındıktan sonra “harflerin sıfatları”¹⁵⁴ başlıklı yeni bir bölüme giriş yapılmıştır. Bu bölüme Arap harfleri ile alakalı genel bilgiler verilerek başlanmış ardından da bu harflerde bulunan on yedi sıfat maddeler halinde incelenmiştir. İncelenen maddeler şu şekildedir:¹⁵⁵

1. Hems (Nefesin harflerle beraber akması)
2. Cehr (Nefesi hapsetmek)
3. Şiddet (Harfler sakin okunurken ses ve nefesin akmaması)
4. Rihvet (Harf sakin okunduğunda ses ve nefesin harfle beraber akması)
5. İsti lâ (Dil kökünün üst damağa doğru kaldırılması)
6. İstifâ`le (Dilin üst damağa doğru hareket etmeyip aşağıda kalması)
7. Itbâk (Dil kökünün veya ortasının üst damağa yapışık veya yakın olması)
8. İnfıtâh (Dil ile üst damağın ayrılması)
9. Izlâk (Dilin hızlıca hareket etmesi)
10. İsmât (Telaffuzda dilin zorlanması)
11. Safîr (Islık sesine benzer bir sesin çıkması)
12. Kalkale (Ses çıkana kadar mahrecin sarsılması)
13. Lîn (Dilin yumuşak bir şekilde harfleri telaffuzu)
14. İnhirâf (Dilin ön tarafa veya arkaya doğru bükülmesi)
15. Tekrîr (Dil ucunun titremesi)
16. Tefeşşî (Dilin yayılması)

¹⁵³ Geniz kovuğu.

¹⁵⁴ Bilgi için ayrıca bk. bk. İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kıraati*, 197.

¹⁵⁵ Muhammed Salim Muhaysin, *er-Râid fî Tecvîdi'l-Kur'ân*, 39.

17. İstîtâle (Dil kenarının üst dişlere uzanması)

Bu sıfatlar anlatılırken İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime*'sinden alıntılar yapılmıştır. Ardından bu sayılan sıfatlar “sıfat-ı kavi” ve “sıfat-ı daîf” olarak gruplandırılmıştır.¹⁵⁶ Bölümün sonunda ise tüm sayılan maddeler özet mahiyetinde tablolaştırılmıştır.

Zikrettiğimiz konular bittikten sonra sırasıyla şu konulara yer verilmiştir:

a) İdgâm-ı Mütেকâribeyn ve İdgâm-ı Müttecâniseyn

Bu iki konu anlatılırken, İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime*'sinden ve Cemzûrî'nin *Tuhfetü'l Etfâl* adlı eserinden alıntılar yapılmıştır. Konu anlatımı bittikten sonra bölümün sonunda alıştırmalara yer verilmiştir.

b) Kalın ve İnce Okunması Gereken Harfler

Bu başlık altında ele alınan harfler, her birine Kur'ân-ı Kerîm'den ayrı ayrı örnekler verilerek açıklanmıştır. Konunun sonunda ise İbnü'l-Cezerî'nin konuyla alakalı görüşü beyan edilmiştir.

c) Okunuşu Özel Olan Kelimeler¹⁵⁷, Vasl ve Katı` Hemzelerinin Okunuşları¹⁵⁸

Bu konular anlatılırken her bir başlığa özel tablo oluşturulmuş ardından da bu tablolardaki örnekler müstakil olarak izah edilmiştir. İzah yapılırken Kur'ân-ı Kerîm'den bolca örnek verilmiştir. Örneklerin Kur'ân-ı Kerîm'den seçilmesi hem bu konu özelinde hem de diğer anlatılan konularda dikkat çekmektedir. Konu içerisindeki her başlıktan sonra İbnü'l-Cezerî'nin konuyla alakalı görüşü zikredilmiştir.

d) “Hâ-u Te'nîsin Yazılma Şekilleri

Bu bölümde, yazımı özel olan yaklaşık kırk kelime incelenip, her bir kelimeye ayrı ayrı örnekler verilmiş ve her örnek, müstakil olarak izah edilmiştir. Konu

¹⁵⁶ Muhammed Salim Muhaysin, *er-Râid fî Tecvîdi'l-Kur'ân*, 44.

¹⁵⁷ Değişik okunuşu olan kelimeler için bk. Karabâşî, *Karabaş Tecvîdi*, sy.15

¹⁵⁸ Muhammed Salim Muhaysin, *er-Râid fî Tecvîdi'l-Kur'ân*, 47-54.

içerisindeki bütün örnekler tablo halinde verilmek suretiyle incelenmiştir. Konunun başında hâ-u te'nisin, isimlere ve fiillere dahil olduğunda nasıl yazılması gerektiğiyle alakalı kurallara yer verilmiştir. Konu anlatımı bittikten sonra, “tenbîh” başlığı altında dikkat edilmesi gereken yerlere temas edilmiştir. Konu içerisinde yer yer nahiv ve sarf kurallarına değinilmiştir. Ayrıca gerekli yerlerde İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime*'sinden beyitler zikretmiştir.¹⁵⁹

e) Hemze Bâbı

Konunun başında vasl ve katı` hemzeleriyle alakalı genel bilgiler verilmiştir. Ardından vaki oldukları yerler; “isimler, fiiller ve harfler” başlıklarıyla incelemiştir. Konu içinde vasl ve katı` hemzeleriyle¹⁶⁰ alakalı özel kurallara da değinilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'den konuyla alakalı örnekler getirilip İbnü'l-Cezerî'nin görüşü zikredilmiştir.¹⁶¹

f) Vâv, Yâ ve Elif Harflerinin Hazfolduğu Yerler

Konu resmü'l-mushaf bağlamında incelenmiştir. Örnekler Kur'ân-ı Kerîm'den seçilmiş olup konu içerisinde yer yer dil bilgisi kurallarına da değinilmiştir.¹⁶² Konunun sonunda boşluk doldurma şeklindeki alıştırmalara yer verilmiştir.

İncelediğimiz eserde Kıraat ile alakalı şu kitaplardan istifade edilmiştir:

- *el-Mukaddimetü'l-Cezeriyye*, İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)
- *Tuhfetü'l-Etfâl*, Cemzûrî (?)

¹⁵⁹ Muhammed Salim Muhaysin, *er-Râid fî Tecvîdi'l-Kur'ân*, 70.

¹⁶⁰ Hemze hakkında geniş bilgi için bk. İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1996), 250.

¹⁶¹ Muhammed Salim Muhaysin, *er-Râid fî Tecvîdi'l-Kur'ân*, 73.

¹⁶² Muhammed Salim Muhaysin, *er-Râid fî Tecvîdi'l-Kur'ân*, 75.

8. er-Risâletü'l-Behîyye fî mâ Hâlefe fîhi Ebû Ömer ed-Dûrî Hafsan min Tarîkı's-Şâtıbiyye

Kitap 2004 yılında tek cilt olarak Kahire'de basılmıştır. Müellif hemen hemen her eserine bir ayet-i kerîme veya hadis-i şerif ile başladığı için bu esere de (الْحَمْدُ لِلَّهِ) (الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا) “Hamd, kuluna Kitab’ı (Kur’ân’ı) indiren ve onda hiçbir eğrilik yapmayan Allah’a mahsustur”¹⁶³ ayet-i kerîmesi ile başlamıştır. Eserin giriş kısmında, kıraat ilminin faziletlerinden ve diğer ilimler içerisindeki yerinden bahsedilip kıraat ilmi hakkında genel hatlarıyla bilgiler verilmiştir.¹⁶⁴

Kitabın yazılış amacının Ebû Ömer ed-Dûrî’nin (ö. 248/862 [?]) Hafs’a, (ö.180/796) Şâtıbiyye tarikinden muhalefet ettiği yerleri beyan etmek olduğu belirtilmiştir. Bu değerlendirme 2 şekilde yapılmıştır:

- a. Ebû Ömer’in Hafs’a muhalefet ettiği yerler
- b. İki imamın resmü'l-mushafa muhalefet ettiği yerler

İnceleyeceğimiz eser bu konuyla alakalı yazılmış ilk eser olması hasebiyle kıraat alanında önemli bir yere sahiptir.¹⁶⁵ Eserde Kur’ân-ı Kerîm’de geçen ihtilafli kelimelerin titiz bir şekilde tahrici yapılmıştır. Yer yer konuyla münasebeti bakımından başka eserlere de atıfta bulunulmuştur.

Kitap, Sudan alimlerinin Muhammed Salim Muhaysin hocadan yukarıda zikrettiğimiz konuyla alakalı kitap yazmasını talep etmeleri ve hocanın da bu talebi reddetmeyip olumlu yanıt vermesi üzerine kaleme alınmıştır. Muhaysin, kitabı yazma amacı olarak: “Sudanlı kardeşlerimin isteği üzerine bu kitabı yazmayı kendime vacip gördüm” demiştir.¹⁶⁶

¹⁶³ Kehf 18/1

¹⁶⁴ Muhammed Salim Muhaysin, *er-Risâletü'l-Behîyye fî mâ Hâlefe fîhi Ebû Amr ed-Dûrî Hafsan min Tarîkı's-Şâtıbiyye* (Kahire: Daru Muhaysin, 2004), 3.

¹⁶⁵ Muhammed Salim Muhaysin, *er-Risâletü'l-Behîyye fî mâ Hâlefe fîhi Ebû Amr ed-Dûrî Hafsan min Tarîkı's-Şâtıbiyye*, 4.

¹⁶⁶ Muhammed Salim Muhaysin, *er-Risâletü'l-Behîyye fî mâ Hâlefe fîhi Ebû Amr ed-Dûrî Hafsan min Tarîkı's-Şâtıbiyye*, 7.

Kitapta ana konulara geçilmeden önce Ebû Ömer ed-Dûrî ve Hafs'ın hayatları hakkında bilgiler verilmektedir. Ardından kitap iki ana bölüme ayrılmaktadır.¹⁶⁷

a) Usul ile alakalı bölüm

b) Ferş ile alakalı bölüm

Eserde usûl ile alakalı bölümde sırasıyla şu konular incelenmiştir: ¹⁶⁸

- Sûre aralarındaki geçiş ve cemi` mîmi
- İdgâm-ı kebîr¹⁶⁹ ve idgâm-ı sağîr¹⁷⁰
- Hâ-u Kinâye
- Med ve kasr
- Medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl
- Hemze ve elif ile alakalı yazım kuralları
- Sekte ve hükümleri
- İmâle ve işmâm
- Resmü'l-mushafta vakf¹⁷¹
- İzâfet yâsı ve zâid yâ harfi¹⁷²

Maddeler halinde zikrettiğimiz bu bölümler açık ve kolay bir dille anlatılmıştır. Her konu için bolca örnek verilmiştir. Kitabın bu bölümü bittikten sonra “ferş” başlıklı ikinci bölüme geçilmiştir.¹⁷³

¹⁶⁷ Muhammed Salim Muhaysin, *er-Risâletü'l-Behîyye fî mâ Hâlefe fîhi Ebû Amr ed-Dûrî Hafsan min Tarîki's-Şâtbiyye*, 8.

¹⁶⁸ Muhammed Salim Muhaysin, *er-Risâletü'l-Behîyye fî mâ Hâlefe fîhi Ebû Amr ed-Dûrî Hafsan min Tarîki's-Şâtbiyye*, 11-20.

¹⁶⁹ Yan yana bulunan harekeli iki harften, birinci harfin harekesinin atılıp sakin hale getirildikten sonra ikinci harfte idgâm yapmaya idgâmı kebîr denilir.

¹⁷⁰ Yan yana bulunan iki harften harekesiz birinci harfi harekeli ikinci harfe katmaya ve ikinci harfi şeddeli okumaya idgâmı sağîr denilir. İdgâm hakkında geniş bilgi için bk. Hasan Hüseyin Varol, *Yeni Karabaş Tecvidi*, 107.

¹⁷¹ Bu konuda mushaflardaki hazf, isbât ve muttasıl olma açısından kelime sonlarında imlâya uyumlu olarak kurrânın vakf keyfiyeti ele alınır". Geniş bilgi için bk. Koyuncu, Kıraat İlmi Takrib Usûlü, 159.

¹⁷² İzâfet yâ'ları ve zâid yâ'lar hakkında geniş bilgi için bk. Recep Koyuncu, *Kıraat İlmi ve Takrib Usûlü*, 146-154.

¹⁷³ Muhammed Salim Muhaysin, *er-Risâletü'l-Behîyye fî mâ Hâlefe fîhi Ebû Amr ed-Dûrî Hafsan min Tarîki's-Şâtbiyye*, 26.

İkinci bölümde Bakara Sûresi'nden Nâs Sûresi'ne kadar Ebû Ömer ed-Dûrî'nin, Hafs'a muhalefet ettiği yerler ve bu iki imamın resmü'l-mushafa muhalefet ettikleri kelimeler/ayetler incelenmiştir.

Kitabın sonunda ise Medine Üniversitesi'nden Tayyib Ebû Gınâye Hoca'nın eserle alakalı yazmış olduğu takrizi bulunmaktadır.¹⁷⁴

9. el-Fethu'r-Rabbânî fi Alâkâtî'l-Kırââtî bi'r-Resmî'l-Osmâni

Kitap, 1991 yılında tek cilt olarak Medine'de basılmıştır. Kitabın başında Medine İslam Üniversitesi Dekanı Doktor Abdullah b. Muhammed el-Emin hocanın takrizi vardır.¹⁷⁵

Eserin giriş kısmında kitabın kaleme alınma amacının şunlar olduğu beyan edilmiştir:¹⁷⁶

- Sahabenin icmâsı ile oluşturulmuş Hz. Osman mushafının güvenilirliğini savunmak.
- Hz. Osman mushafı esas alınarak günümüze kadar ulaşan sahih kıraatleri savunmak.
- Hz. Osman mushafı ile alakalı yanlış bilgilere cevap vermek

Mukaddime kısmından sonra kıraatin tarifi yapıp Resm-i Osmanî hakkında bilgilere yer verilmiştir

Kitabın birinci bölümü, üç başlıktan oluşmaktadır:

a. Kıraatin Nüzûlü Hakkında Vârid Olmuş Bazı Rivayetler ve Bu Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Bu başlık altında, konuyla alakalı asıl rivayetlere geçilmeden önce yedi harf meselesi ile alakalı bazı bilgilere yer verilmiş ve Kur'ân-ı Kerîm'in hem lafzının hem

¹⁷⁴ Muhammed Salim Muhaysin, *er-Risâletü'l-Behîyye fi mâ Hâlefe fîhi Ebû Amr ed-Dûrî Hafsan min Tarîkı 'ş-Şâtbiyye*, 86.

¹⁷⁵ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Fethu'r-Rabbânî fi'l-Alâkati beyne'l-Kırââtî ve'r-Resmî'l-Osmâni* (Medine: İmam Muhammed b. Suud Üniversitesi Yayınları, 1991), 6.

¹⁷⁶ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Fethu'r-Rabbânî fi'l-Alâkati beyne'l-Kırââtî ve'r-Resmî'l-Osmâni*, 14.

de manasının Allah'a ait olduğuna ve bu yüce kitabın da koruyucusunun O olduğuna dair açıklamalarda bulunulmuş, ardından da yedi harf ile alakalı hadîs-i şeriflere yer verilmiştir.¹⁷⁷

b. Resm-i Osmanî'nin Kaynak Oluşu

Bölümde öncelikle Kur'ân-ı Kerîm'in i'caz yönünden¹⁷⁸ bahsedilmiş, ardından Resm-i Osmanî'nin Hz. Osman'a nispet edilmesi hakkında bilgiler verilmiştir.¹⁷⁹ Ayrıca sahabeden Resm-i Osmanî'yi kaleme alanların isimleri de zikredilmiştir.¹⁸⁰

Bu başlık altında yaklaşık otuz adet görsele yer verilerek, bu görsellerde Hz. Osman'a nisbet edilen Kur'ân-ı Kerîm nüshalarından bazı sayfalar yer almaktadır. Burada yer verilen nüshalar, İstanbul Topkapı Sarayı'nda ve Kahire'de bulunan nüshalardır.¹⁸¹ Ayrıca ikinci başlığın sonunda Resm-i Osmanî hakkında kaleme alınmış otuzdan fazla eserin ismi zikredilmiştir.

c. Kur'ân-ı Kerîm'in Kitâbeti Hususunda Ulemanın Görüşleri ve Bu Görüşlerin Değerlendirilmesi

Konuya kadîm ve çağdaş ulemanın Kur'ân-ı Kerîm'in kitabeti noktasındaki titizliğinden bahsedilerek başlanmıştır. Ardından "Resm-i Osmanî'ye kesin surette uyulması gerekir" diyen kıraat ulemasının isimleri zikredilmiştir.¹⁸²

Yine bu başlıkta Hz. Ebubekir (r.a.) döneminde Kur'ân-ı Kerîm'in yazıya geçirilme sürecinden ve Hz. Osman (r.a.) döneminde çoğaltılıp farklı yerlere gönderilmesi¹⁸³ hususundan bahsedilmiştir. Bu konular zikredildikten sonra Kur'ân-ı Kerîm'in çoğaltılmasında Resm-i Osmanî'nin esas alındığına dair ulemadan gelen

¹⁷⁷ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Fethu'r-Rabbânî fi'l-Alâkat-i beyne'l-Kirââtî ve'r-Resmî'l-Osmâni*, 23.

¹⁷⁸ Kur'ân'ın i'câzı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü*, 176.

¹⁷⁹ Resm-i Osmâni hakkında geniş bilgi için bk. Abdulhamit Birışık, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, 52.

¹⁸⁰ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Fethu'r-Rabbânî fi'l-Alâkat-i beyne'l-Kirââtî ve'r-Resmî'l-Osmâni*, 29.

¹⁸¹ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Fethu'r-Rabbânî fi'l-Alâkat-i beyne'l-Kirââtî ve'r-Resmî'l-Osmâni*, 30-55.

¹⁸² Muhammed Salim Muhaysin, *el-Fethu'r-Rabbânî fi'l-Alâkat-i beyne'l-Kirââtî ve'r-Resmî'l-Osmâni*, 59.

¹⁸³ Konu hakkında geniş bilgi için bk. Abdulhamit Birışık, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, 49.

rivayetler zikredilmiştir. Bölümün sonunda Kur'ân-ı Kerîm'in yazımında Resm-i Osmanî'ye uyulmasının şart olmadığı iddiasında bulunanlara delilleri ile birlikte cevap verilmektedir.¹⁸⁴

Kitabın ikinci bölümü, “okunuşunda iki farklı kıraatin olduğu kelimeler” başlığından oluşmaktadır. Belirtilen konuya geçilmeden önce ön bilgi olarak, Hz. Osman mushafının yedi harf üzere yazıya geçirilmesi ve çoğaltılan bu mushafların hangi şehirlere gönderildiği hakkındaki meseleler ele alınmaktadır. Ayrıca burada sahih kıraatte olması gereken şartlardan da bahsedilmiştir.¹⁸⁵

Yine bu başlık altında Hz. Osman mushafı esas alınarak istinsah edilen mushaflarda iki farklı yazımı olan kelimeler tespit edilmiş ve bu kelimenin hangi mushafta ne şekilde yazıldığı beyan edilmiştir.¹⁸⁶ Ayrıca ilgili ayetlerin altında zikredilen kelimelerin kıraat imamları tarafından nasıl okuduğuna da yer verilmiştir. Bölümdeki sûre sıralaması Kur'ân-ı Kerîm'deki sıralamaya uygun şekilde oluşturulmuştur. Bölüm, Resm-i Mushaf ve çoğaltılan diğer mushaflarda, iki farklı yazımı ve okunuşu olan kelimelerin incelenmesi ile bitirilmiştir.

İncelediğimiz eserde Kıraat ile alakalı şu kitaplardan istifade edilmiştir:

- *İthâfû Fudalâi 'l-Beşer fi 'l-Kırâati 'l-Erbea` Aşer*, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Dimyâtî (ö. 1117/1705)
- *el-Keşf an Vücûhi 'l-Kırâati 's-Seb` ve İlelihâ ve Hucecihâ*, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî (ö. 437/1045)
- *en-Neşr fi 'l-Kırâati 'l-Aşr*, İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)
- *et-Teyşir fi 'l-Kırâati 's-Seba`*, Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî (ö. 444/1052)
- *el Hucce Fi 'l-Kırâât'is-Seb`*, Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed b. Hâleveyh (ö. 370/980)

¹⁸⁴ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Fethu'r-Rabbânî fi'l-Alâkat-i beyne'l-Kırâati ve'r-Resmi'l-Osmâni*, 67.

¹⁸⁵ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Fethu'r-Rabbânî fi'l-Alâkat-i beyne'l-Kırâati ve'r-Resmi'l-Osmâni*, 74.

¹⁸⁶ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Fethu'r-Rabbânî fi'l-Alâkat-i beyne'l-Kırâati ve'r-Resmi'l-Osmâni*, 77.

- *Semîru't-Tâlibîn fî Resmi ve Zabtı'l-Kitâbi'l-Mübîn*, Nûruddîn Alî b. Muhammed b. Hasen ed-Dabbâ' (1886-1961)
- *Mevridü'd-Dam'ân fî Resmi'l-Ḳur'ân*, Muhammed b. Harrâz (ö. 718/1318)
- *el-Muḳni` fî Ma`rifeti Mersûmi Meşâhifi Ehli'l-Emşâr*, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî (ö. 444/1053)

10. el- Kırâât ve Eseruhâ fî Ulûmi'l-Arabiyye

Eser 1984 yılında iki cilt olarak Kahire'de basılmıştır. Eser Muhammed Salim Muhaysin'in kıraat alanında kaleme aldığı kapsamlı kitaplardandır. Eser kaleme alınırken İbnü'l-Cezeri'nin *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr* isimli eserinden bolca faydalanılmıştır. Eserin birinci cildi on bir bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler sırasıyla şu konuları ihtiva etmektedir:

Birinci bölüm, dört ana başlıktan oluşmaktadır.

Birinci başlık altında kıraat ilminin doğuşu ve gelişim süreci ele alınmıştır.¹⁸⁷ Yine burada kıraatin kapsamlı tanımı yapılarak Kur'ân ve kıraat arasındaki farklılıklar ve benzer yönler belirtilmiştir. Yine bu bölümde kıraatin nüzûlü ile yedi harf arasındaki bağlantı açıklanmıştır.¹⁸⁸ Konular anlatılırken hadîs-i şerîflerden sık sık faydalanılmıştır.

Eserin bu bölümünde konuyla alakalı Kur'ân-ı Kerîm ve sünnetten deliller getirildikten sonra Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm'ın (ö. 224) *Garîbu'l-Hadîs* isimli kitabından, Mekki b. Ebî Tâlib'in (ö. 437) *el-İbâne 'an Me'âni'l-Kırâ'ât* adlı kitabından ve Zerkeşî'nin (ö. 794) *el-Burhân fî Ulûmi'l-Ḳur'ân* adlı kitabından ilgili konuyla alakalı alıntılar yapılmıştır.¹⁸⁹

Bölümün ikinci başlığında kırâât-ı aşere ile yedi harf meseleleri arasındaki bağlantıdan bahsedilmektedir. Bu başlık altında müellifin sıkça kullandığı metod olan önce konuyla alakalı naslardan delillerin getirilmesi ardından da ulemanın konu

¹⁸⁷ Kıraat ilminin tarihi hakkında geniş bilgi için bk. Abdulhamit Birışık, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, 29.

¹⁸⁸ Muhammed Salim Muhaysin, *el- Kırâât ve Eseruhâ fî Ulumi'l-Arabiyye* (Kahire: Mektebtü'l-Külliyâtî'l-Ezheriyye, 1984), 1/4.

¹⁸⁹ Muhammed Salim Muhaysin, *el- Kırâât ve Eseruhâ fî Ulumi'l-Arabiyye*, 1/19.

hakkındaki görüşlerine yer verilmesi metodu kullanılmıştır. Konunun sonunda Muhaysin'in konu hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir.

Bölümün üçüncü başlığında İbnü'l-Cezerî'nin, eserlerini kaleme alırken yararlandığı elli sekiz adet aslî kaynağa yer verilmiştir.¹⁹⁰

Bölümün son başlığı olan dördüncü başlık ise on kıraat imamının hayatlarından¹⁹¹ bahsedilmektedir.¹⁹²

İkinci bölümde, eski Arap lehçelerine kıraatin etkisi ve öneminden bahsedilmektedir. Konuya geçilmeden önce lehçenin tarifinden ve oluşum sürecinden bahsedilmektedir. Ayrıca burada Kur'ân-ı Kerîm'in inmeye başladığı dönemdeki coğrafyada bulunan Arap kabileleri hakkında bilgiler verilmiş ve bu kabileler tanıtılmıştır.¹⁹³ Bölüm, lehçelere göre ihtilafli olan tecvîd kurallarından bahsedilerek devam etmektedir. Bu konuda üzerinde durulan asıl ihtilaf, ses ve harfin çıkış yeri ile alakalı olan kısımdır.

Bölümün devamında şu konulara yer verilmiştir:¹⁹⁴

- İdgâm Bâbı
- Hemze Bâbı
- İmâle ve Fethanın Durumları
- Yâ Harfi Hakkındaki Meseleler
- İşmâm ile Alakalı Meseleler¹⁹⁵

Bu konular ele alınırken Arap kabileleri arasındaki lehçe farklılığından doğan ihtilaflar ve kıraat imamlarının, okunuşunda ihtilaf olan kelimeler hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Ayrıca kabileler arasında farklı olan nahiv ve sarf konularıyla alakalı özel durumlardan da bahsedilmiştir. Bölümün sonunda ise kabileler

¹⁹⁰ Muhammed Salim Muhaysin, *el- Kırâât ve Eseruhâ fi Ulumi'l-Arabiyye*, 1/55.

¹⁹¹ Kıraat imamlarının hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Abdulhamit Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, 113.

¹⁹² Muhammed Salim Muhaysin, *el- Kırâât ve Eseruhâ fi Ulumi'l-Arabiyye*, 1/77.

¹⁹³ Muhammed Salim Muhaysin, *el- Kırâât ve Eseruhâ fi Ulumi'l-Arabiyye*, 1/88.

¹⁹⁴ Muhammed Salim Muhaysin, *el- Kırâât ve Eseruhâ fi Ulumi'l-Arabiyye*, 1/90-102.

¹⁹⁵ İşmâm hakkında geniş bilgi için bk. Hasan Hüseyin Varol, *Yeni Karabaş Tecvidi*, 92-93.

ve kıraat imamlarının, okunuş farklılığı olan kelimeler ile alakalı bilgilere yer verilmiştir.¹⁹⁶

Eserin üçüncü bölümünde Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça olarak indirilmesi ve belagat yönü incelenmiştir. Bölüme öncelikle Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça indirildiği ve bu konuda ihtilafın olmadığı hakkında bazı alimlerin görüşlerine yer verilmekle başlanmıştır. İmam Şâfiî (ö. 204), Süyûtî (ö. 911), İbn Atıyye (ö. 383), Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm (ö. 224), görüşlerine yer verilen alimlerden dir.¹⁹⁷ Alimlerin görüşleri belirtildikten sonra müellif kendi görüşünü beyan etmiş ve yer yer soru cevap yöntemine başvurmuştur. Bölümün son kısmında ise ayetlerden delil getirilerek, bu ayetlerdeki bazı kelimeler tahlil edilmiştir.

Dördüncü bölüm, şu başlıklardan oluşmaktadır:¹⁹⁸

- Câmîd İsimler¹⁹⁹
- Mâzi, Muzâri ve Emir Siygaları Arasındaki Farklar
- İsmi Fâil ve İsmi Mef'ûl
- Fiillerin Kökünden Kaynaklı İhtilaflar
- İsmi Fâil ve Mübalağa Siygaları Arasındaki Bağlantı
- İsmi Fâil ve Sıfatı Müşebbehe Arasındaki Bağlantı
- Farklı Siygalarda Olan Fillerin Okunuşları
- Arapçadaki Fiil Kalıpları

Bu bölümdeki konular ele alınırken Kur'ân-ı Kerîm'den bolca örnek verilmiştir. Ayrıca yer yer kıraat imamlarının, ilgili konuyla alakalı görüşlerine de yer verilmiştir. Bazı konular bölüm sonundaki şemalarla desteklenmiştir.

İncelemiş olduğumuz eserin ikinci cildi, altı bölümden oluşmaktadır.

¹⁹⁶ Muhammed Salim Muhaysin, *el- Kırâât ve Eseruhâ fi Ulumi'l-Arabiyye*, 1/260.

¹⁹⁷ Muhammed Salim Muhaysin, *el- Kırâât ve Eseruhâ fi Ulumi'l-Arabiyye*, 1/266.

¹⁹⁸ Muhammed Salim Muhaysin, *el- Kırâât ve Eseruhâ fi Ulumi'l-Arabiyye*, 1/282-575.

¹⁹⁹ Herhangi bir isimden ya da fiilden türememiş, doğrudan varlıklara ad olarak konulmuş olan isimlere denir.

Birinci bölümün ilk başlığında kendisinde hazf bulunan kelimelerin, Resm-i Osmanî'ye uygunluğundan bahsedilmektedir. Yine burada kendisinde hazf olan kelimeler, sûrelerin Kur'ân-ı Kerîm'deki tertibine göre incelenmiş, kıraat imamlarının ilgili kelimeyi nasıl okuduğuna yer verilmiştir. Ayrıca bu kelimenin Hz. Osman mushafında nasıl yazıldığı da belirtilmiştir.²⁰⁰

Bölümün ikinci başlığında herhangi bir sebepten dolayı kendisinde hazf bulunan kelimeler, eşbâh ve nezâir²⁰¹ çerçevesinde incelenmiştir.²⁰² Bu bölümde de ayetlerdeki ilgili kelimeler, kıraat imamlarının bu kelimeleri nasıl okuduğuna yer verilerek tahlil edilmiştir.

İkinci bölümde hemzenin kesralı veya fethalı okunması ele alınmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'den örneklere geçilmeden önce hemzenin nasıl okunacağına dair nahiv kurallarına yer verilmiştir. Ardından içerisinde hemzenin okunuş çeşitliliği olan kelimelerden örnekler verilip kıraat imamlarının bu kelimeleri nasıl okuduğu beyan edilmiştir.²⁰³

İnceleyeceğimiz üçüncü bölümde fiillerin müzekker ve müennesliği konularından bahsedilmiştir. Bölümün giriş kısmında, fiillerin müzekker ve müennes oluşu ile alakalı dilsel tahliller yer almaktadır. Konunun dilsel yönü anlatıldıktan sonra Kur'ân-ı Kerîm'den ilgili konuyla alakalı örnekler getirilip kıraat imamlarının bu ayetleri nasıl okuduğuna yer verilmiştir.²⁰⁴

Dördüncü bölümde Kur'ân-ı Kerîm'in belagat yönünden bahsedilmektedir. Bölüm, belagat ilmi²⁰⁵ hakkında genel bilgiler verilerek başlamış, bu bilgiler içerisinde Kur'ân-ı Kerîm'deki hitap çeşitleri üzerinde durulmuştur.²⁰⁶ İşlenen belagat konuları

²⁰⁰ Muhammed Salim Muhaysin, *el- Kırâât ve Eseruhâ fi Ulûmi'l-Arabiyye* (Kahire: Mektebtü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, 1984), 2/22.

²⁰¹ Kur'an'da bir kelimenin farklı yerlerde kazandığı değişik mânaları mükerrerleriyle birlikte inceleyen bilim dalı ve bu dalda yazılan eserlerin ortak adı. Eşbâh ve nezâr hakkında geniş bilgi için bk. M. Suat Mertoğlu, "Vücûh ve Nezâir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013), 43/141-143.

²⁰² Muhammed Salim Muhaysin, *el- Kırâât ve Eseruhâ fi Ulûmi'l-Arabiyye*, 2/25.

²⁰³ Muhammed Salim Muhaysin, *el- Kırâât ve Eseruhâ fi Ulûmi'l-Arabiyye*, 2/55.

²⁰⁴ Muhammed Salim Muhaysin, *el- Kırâât ve Eseruhâ fi Ulûmi'l-Arabiyye*, 2/88.

²⁰⁵ Belâgat ilimi hakkında geniş bilgi için bk. Hulusi Kılıç, "Belâgat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1992), 5/380-383.

²⁰⁶ Muhammed Salim Muhaysin, *el- Kırâât ve Eseruhâ fi Ulûmi'l-Arabiyye*, 2/107.

hakkında ayetlerden örnekler getirilip diğer bölümlerde de olduğu gibi kıraat imamlarının kelimeleri okuyuşlarına yer verilmiştir. Ayrıca bölüm içerisinde Kur'ân-ı Kerîm'deki üslup çeşitlerinden²⁰⁷ ve konuşma siygalarından da bahsedilmiştir.

Beşinci bölümde, Kur'ân-ı Kerîm'in manasından ve kelimelerin başka bir mana veya kelimeye hamledilmesi konularından bahsedilmektedir. Konu başlığı altında belagat konularına da değinilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'den örnekler getirilmek ve kıraat imamlarının okuyuş şekillerine yer verilmek suretiyle konu ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.²⁰⁸ Başlık içerisinde azamet nûnu²⁰⁹ ve tâ-i mütekellim konularından da bahsedilmiştir.²¹⁰

Altıncı bölümde başlıca nahiv kurallarından bahsedilmiştir. Nahiv konuları içerisinde de "âmiller" başlığı üzerinde durulmuştur. Bazı nahiv kuralları ayet ve şiir ile desteklenmiştir.²¹¹

Yedinci bölümde, Kur'ân-ı Kerîm'in i'rabı konusundan bahsedilmiştir. Bu alanda yazılmış eserler, müellifleri ile beraber zikredilmiş ve Kur'ân-ı Kerîm'in çeşitli yerlerinden i'rab tahlilleri yapılmıştır. Ayrıca başlık altında, Arap şiirinden alıntılar yapılmıştır. Kıraat imamlarının okuyuşlarına, i'rab merkezli bir yaklaşım yapılmış, dil bilgisi alimlerinin görüşleri de eklenerek konu daha ayrıntılı işlenmiştir.²¹²

Eserin son bölümünde ise anlatılan konular ile alakalı genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu bölüm de bittikten sonra okunuşunda kıraat farklılıkları olan kelimeler, Fatiha Sûresi'nden başlanmak sureti ile Nâs Sûresi'ne kadar listelenmiştir.

İncelediğimiz eserde Kıraat ile alakalı şu kitaplardan istifade edilmiştir:

- *İthâfû Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kırâati'l-Erbea` Aşer*, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Dimyâtî (ö. 1117/1705)

²⁰⁷ Kur'ân'ın lafzı ile ilgili ilimler hakkında geniş bilgi için bk. Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü*, 132.

²⁰⁸ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Kırâât ve Eseruhâ fi Ulûmi'l-Arabiyye*, 2/130.

²⁰⁹ Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ için bazı ayetlerde ben kelimesi yerine biz kelimesi kullanılmıştır. "Biz" kelimesindeki manayı Arapça'da "nûn" harfi vermektedir. Bu harfe "azamet nûnu" denir. Bu nûn harfi çoğulu göstermez; söyleyen kimsenin azametini ve ululuğunu gösterir.

²¹⁰ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Kırâât ve Eseruhâ fi Ulûmi'l-Arabiyye*, 2/148.

²¹¹ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Kırâât ve Eseruhâ fi Ulûmi'l-Arabiyye*, 1984, 2/160,170.

²¹² Muhammed Salim Muhaysin, *el-Kırâât ve Eseruhâ fi Ulûmi'l-Arabiyye*, 2/300.

- *en-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr*, İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)
- *Gâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)
- *et-Teysîr fi'l-Kırââti's-Seb`*, Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî (ö. 444/1052)
- *El Hucce Fi'l-Kırâât'is-Seb`*, Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed b. Hâleveyh (ö. 370/980)
- *el-Keşf an Vücûhi'l-Kırââti's-Seb` ve İlelihâ ve Hucecihâ*, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî (ö. 437/1045)
- *el-Muknî fi Ma`rifeti Mersûmi Meşâhihi Ehli'l-Emsâr*, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî (ö. 444/1053)

11. el-Müctebâ fî Tahrîci Kırââti Ebî Ömer ed-Dûrî

Eser 2003 yılında Kahire'de basılmış olup tek cilttir. Eserin başında dönemin Sudan Diyanet İşleri Başkanı'nın Muhammed Salim Muhaysin'e kısa bir teşekkür metni vardır. Eser, Sudan halkı arasında meşhur olan Ebû Amr b. Alâ el-Basrî (ö. 154/771) kıraatinin, Dûrî (ö. 248/862) rivayetinin tahrirlerini kapsamakta olup üç bölümden oluşmaktadır.²¹³

Birinci bölüme Ebû Ömer ed-Dûrî'nin kısaca hayatı ele alınarak başlanmıştır.²¹⁴

İkinci bölümde sırasıyla şu konulardan bahsedilmiştir:²¹⁵

- Bismelenin hükmü ve okunuş şekilleri
- İdgâmın hükümleri
- Med ve kasrın hükümleri
- Hemzenin hükümleri
- İmâle ve sektenin²¹⁶ hükümleri
- Yâ harfinin hükümleri ve çeşitleri

²¹³ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Müctebâ fî Tahrîci Kırââti Ebî Amr ed-Dûrî*, 6.

²¹⁴ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Müctebâ fî Tahrîci Kırââti Ebî Amr ed-Dûrî*, 7.

²¹⁵ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Müctebâ fî Tahrîci Kırââti Ebî Amr ed-Dûrî*, 9-21.

²¹⁶ Bilgi için bk. Hasan Hüseyin Varol, *Yeni Karabaş Tecvidi*, 122.

Üçüncü bölüm ferş başlığından oluşmaktadır. Bölümde Fatihâ'dan Nâs sûresine kadar bütün sûrelerdeki kelime farklılıkları incelenmiştir.

12. Mu`cem-u Huffâz'ul Kur'ân Abra't-Târîh

Eser, 1992 yılında iki cilt olarak Kahire'de basılmıştır. Sahabeden başlayıp hicrî 450'ye kadar olan hâfızların hayatları ele alınmıştır. Bu sıralama yapılırken eserden istifade edeceklere kolaylık sağlaması açısından hafızların isimleri alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir.²¹⁷

Eserin mukaddime kısmında Kur'ân öğrenmenin ve ezberlemenin faziletlerinden, Hz. Peygamber döneminden günümüze kadar Kur'ân-ı Kerîm'in nasıl ulaştığından ve Kur'ân hâfızlarının değerinden bahsedilmiştir.²¹⁸ Mukaddime kısmı bittikten sonra alfabetik sıra göz önüne alınarak, incelenecek hâfızların hayatı anlatılmaya başlanmıştır. Her iki ciltte de aynı usul takip edilmiştir.

Eserin birinci cildinde 290 ikinci cildinde ise 111 olmak üzere, toplamda 401 hâfızın hayatına yer verilmiştir.

Hâfızların hayatları anlatılırken şu başlıklar ele alınmıştır:

- Tam ismi ve künyesi
- Doğum yeri ve yılı
- Diğer âlimlerin tanıtılan hâfız hakkındaki görüşleri
- Hoca silsilesi ve başlıca hocaları
- Kıraat ilmi yanında başka hangi ilimler ile iştigal ettiği
- İlim yolunda yaptıkları yolculuklar ve bu yolculuklarda görüştüğü alimler
- Öğrencilerinin onun hakkındaki görüşleri
- İbadet ve amele düşkünlükleri ile alakalı bilgiler
- Hangi kıraate göre okuyup, okuttuğu

²¹⁷ Muhammed Salim Muhaysin, *Mu`cemu Huffâzu'l Kur'ân Abra't-Târîh* (Beyrut: Daru'l Cîl, 1992), 1/9.

²¹⁸ Muhammed Salim Muhaysin, *Mu`cemu Huffâzu'l Kur'ân Abra't-Târîh*, 1992, 1/7.

- Tanıtılan kişi kıraat imamı veya sahabe ise hayatı daha ayrıntılı ele alınmıştır.
- İlim okutma süreci ve ders verdiği başlıca talebeleri
- Eğer anlatılan kişi sahabe ise -mesela Übey b. Ka'b- Hz. Peygamber'in onun hakkında söylediği hadîs-i şerifler de zikredilmiştir.
- Kaleme aldığı bir eseri varsa o eserlerin isimleri
- Vefat yılı ve yeri
- Bu başlıklara ek olarak ikinci cildin mukaddime kısmında kurrâların hayatını ele alan bazı tabakât kitaplarının isimlerine yer verilmiştir.²¹⁹

İncelediğimiz eserde Kıraat ile alakalı şu kitaplardan istifade edilmiştir:

- *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)
- *Ma`rifetü'l-Kurrâ il-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-Âşâr*, Zehebî (ö. 748/1348)
- *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr*, İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)
- *el-Muknî fî Ma`rifeti Mersûmi Meşâhifi Ehli'l-Emşâr*, bû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî (ö. 444/1053)

13. el-Hâdî Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fî'l-Kırâ'âti'l-Aşr ve'l-Keşfi İlel'il-Kırâât-i ve Tevcîhihâ

Eser, 1997 yılında Beyrut'ta üç cilt olarak basılmıştır. İsmi de anlaşılacağı üzere eser, İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibetü'n-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr* eserini şerh etmek için kaleme alınmıştır.

Eserin mukaddime kısmında Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Peygamber'e indiriliş sürecinden ve yirmi üç yılda geçirdiği aşamalardan bahsedilmiştir. Ayrıca eserde sahabenin Kur'ân öğrenimi ve Hz. Peygamber'in vefatından sonra öğrendikleri bu ilmi aktarım süreçleri ele alınmıştır. Yine mukaddime kısmında müellifin kıraat ilmini öğrenme süreci ve hocaları ile alakalı bilgiler verilmiştir.²²⁰

²¹⁹ Muhammed Salim Muhaysin, *Mu'cemu Huffâzu'l Kur'ân Abra't-Târîh* (Beyrut: Daru'l Cîl, 1992), 2/8.

²²⁰ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Hâdî Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr ve'l-Keşfi İlel'il-Kırâât-i ve Tevcîhihâ*, 1997, 1/8.

Mukaddime kısmının ikinci bölümünde, *Tayyibetü'n-Neşr* eserinin²²¹ kıymeti, kıraat ilmindeki yeri ve önemi hakkında bilgiler verilmiştir.²²² Ayrıca incelediğimiz esere *el-Hâdî* isminin verilmesinin sebebinin kıraat ilmi ile uğraşanların, *en-Neşr* eseri hakkında “doğru bilgilere, doğru yolla ulaşması” olduğu belirtilmiştir. Ayrıca ferş ile alakalı kaleme alınmış bazı eserler müellifleri ile beraber zikredilip akabinde Muhammed Salim Muhaysin’in, hocası Amir Seyyid Osman’dan aldığı icazetine yer verilmiştir.²²³

Söz konusu eserin konu anlatımındaki yöntemi şöyledir:²²⁴

- Konular anlatılırken öncelikle *en-Neşr’in* metnine yer verilmiştir.
- Ardından İbnü'l-Cezerî'nin açıklamalarına yer verilmiştir.
- Üçüncü olarak müellifin şerhine yer verilmiştir.
- Şerh yapılırken on kıraat imamından vârid olan rivayetler kullanılmıştır.
- Yer yer tek kıraat imamından gelen rivayetler de kullanılmıştır.
- Okunuşunda kıraat farklılığı bulunan ayetlerde sûre ve ayet numarası belirtilmiştir.
- Bazı yerlerde nahiv ve sarf ilmine de başvurularak, incelenen ayetin daha anlaşılır hale gelmesi sağlanmıştır.
- Eserde, tahrîrât²²⁵ alanına girilmemiştir. Müellif bu konu ile alakalı bilgi almak isteyenleri tahrîrât alanında kaleme alınmış özel eserlere yönlendirmiştir.

Eser kaleme alınırken kullanılan yöntemleri açıkladıktan sonra eserin içeriği ile alakalı şunları söyleyebiliriz:

²²¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Yüksel, Ali Osman Yüksel, İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr. İstanbul: İFAV Yayınları, 3. Baskı., 2016.

²²² Muhammed Salim Muhaysin, *el-Hâdî Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kirââtî'l-Aşr ve'l-Keşfi İlel'il-Kirâât-i ve Tevcihihâ*, 1997, 1/10.

²²³ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Hâdî Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kirââtî'l-Aşr ve'l-Keşfi İlel'il-Kirâât-i ve Tevcihihâ*, 1997, 1/12.

²²⁴ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Hâdî Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kirââtî'l-Aşr ve'l-Keşfi İlel'il-Kirâât-i ve Tevcihihâ*, 1997, 1/11.

²²⁵ Tahrîrât, kıraat imamlarının râvilerinden sonra gelen tarikleri kıraat ilminin temel kaynaklarına gitmek suretiyle sıhhat ve tevsikinin incelenmesi ve kıraatlerin birtakım hatalardan korunması adına makbul olan kıraat vecihlerinin ortaya koyulmasıdır. bk. Recep Koyuncu, *Kıraat İlminde Tahrîrât* (İstanbul: Hikmetevi, 2021), 34.

- Eserin birinci cildi İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime*'si ve şerhinden oluşmaktadır.
- Konular anlatılırken önce İbn'ül-Cezerî'nin beyitlerine sonra da Muhammed Salim Muhaysin'in şerhine yer verilmiştir. Bu usul baştan sona kadar devam etmektedir.
- Şerh yapılırken sade ve anlaşılır bir üslup kullanılmış olup çok uzun açıklamalara ve ayrıntıya girilmemiştir.
- Konular anlatılırken yer yer tablolara da yer verilmiştir.

Eserin ikinci ve üçüncü cildi ferş bölümünden oluşmaktadır. Bu iki ciltte Fatihâ sûresinden başlanıp Nâs sûresine kadar bütün sûrelerdeki kelime farklılıkları incelenmiştir. İnceleme yapılırken İbn'ül-Cezerî'nin metni baş tarafta müellifin şerhi hemen altında eğer konuyla alakalı başka eserlerden alıntı var ise o da üçüncü sırada zikredilmiştir.²²⁶

Eserin son cildinde sûre tahlilleri bittikten sonra sırasıyla şu konular ele alınmıştır:

- *en-Neşr* eserindeki tekbir bölümüne ve *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr* eserinin manzum hali olan *Tayyibetü'n-Neşr* eserinin metnine yer verilmiştir.²²⁷
- Yirmi bir Arap Kabilesi hakkında bilgiler verilmiştir.²²⁸
- Eser; müellifin hayatı, hocaları ve kaleme aldığı eserlerin listesi ile son bulmaktadır.

İncelediğimiz eserde Kırâat ile alakalı şu kitaplardan istifade edilmiştir:

- *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)
- *Tayyibetü'n-Neşr*, İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)

²²⁶ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Hâdî Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr ve'l-Keşfi İlel'il-Kırâat-i ve Tevcîhihâ* (Beyrut: Daru'l Cîl, 1997), 2/255; Muhammed Salim Muhaysin, *el-Hâdî Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr ve'l-Keşfi İlel'il-Kırâat-i ve Tevcîhihâ* (Beyrut: Daru'l Cîl, 1997), 3/305.

²²⁷ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Hâdî Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr ve'l-Keşfi İlel'il-Kırâat-i ve Tevcîhihâ*, 1997, 3/367.

²²⁸ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Hâdî Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr ve'l-Keşfi İlel'il-Kırâat-i ve Tevcîhihâ*, 1997, 3/375.

14. Şerh-u Tuhfetü'l Etfâl ve'l Cezeriyye li Beyâni'l-Ahkâmi't-Tecvîdiyye

Eser, 1998 yılında, tek cilt olarak Kahire'de basılmıştır. İsminden de anlaşılacağı üzere eser, Cemzûrî'nin (d. 1160/ö.?) *Tuhfetü'l-Etfâl* adlı eserini²²⁹ ve İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) *Mukaddime*'sini şerh etmek amacı ile kaleme alınmıştır. Mukaddime kısmında, Kur'ân-ı Kerîm ve sünnete uymanın faziletleri ve önemi ile alakalı ayet ve hadisler zikredilmiştir. Ardından müslümanların tarihten günümüze kadar Kur'ân-ı Kerîm'e olan hizmetlerinden bahsedilmiştir.²³⁰

Mukaddime kısmından sonra sırasıyla *Tuhfetü'l-Etfâl* adlı eserin müellifi Cemzûrî'nin, İbnü'l-Cezerî'nin ve kitabın müellifi Muhammed Salim Muhaysin'in hayatlarına yer verilmiştir.²³¹ Zikrettiğimiz başlıklar anlatıldıktan sonra şerh bölümüne geçilmiş, öncelikle *Tuhfetü'l-Etfâl* eser ardından da İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime*'si şerhedilmiştir. Şerh yapılırken sade bir üslup kullanılmış olup yer yer konuyla alakalı örnekler getirilmiştir. Eserin son kısmında müellifin kaleme aldığı eserler, türlerine göre listelenmiştir.²³²

İncelediğimiz eserde Kıraat ile alakalı şu kitaplardan istifade edilmiştir:

- *el-Mukaddimetü'l-Cezeriyye*, İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)
- *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)
- *Tuhfetü'l-Etfâl*, Cemzûrî (?)

²²⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Recep Koyuncu, "Kur'ân Eğitiminde Manzûm Tecvid Geleneği: Cemzûrî ve Tuhfetü'l-Etfâl Adlı Manzûm Eseri", 1497-1533.

²³⁰ Muhammed Salim Muhaysin, *Şerhu Tuhfetü'l Etfâl ve'l Cezeriyye li Beyâni'l-Ahkâmi't-Tecvîdiyye* (Kahire: Daru Muhaysin, 1998), 7.

²³¹ Muhammed Salim Muhaysin, *Şerhu Tuhfetü'l Etfâl ve'l Cezeriyye li Beyâni'l-Ahkâmi't-Tecvîdiyye*, 10.

²³² Muhammed Salim Muhaysin, *Şerhu Tuhfetü'l Etfâl ve'l Cezeriyye li Beyâni'l-Ahkâmi't-Tecvîdiyye*, 150.

15. el-Müstenîr fi Tahrîci'l-Kırâât min Haysü'l-Lüga ve'l-Î'râb ve't-Tefsîr

Eser, 2003 yılında Kahire'de üç cilt olarak basılmıştır. Eserin giriş kısmında Kur'ân tarihine ve Kur'ân'ın diliyle alakalı bazı bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca burada eserin kaleme alınış sebebi ve eser hazırlanırken izlenen yöntem izah edilmiştir.²³³ Bu bölümden sonra Fatihâ Sûresi'nden başlamak suretiyle ayetler incelenmiştir.

Eserin birinci cildinde; Fatihâ'dan Kehf Sûresine kadar, ikinci cildinde Meryem'den Yâsin Sûresine kadar, üçüncü cildinde ise Sâffât'tan Nâs Sûresine kadar olan yerler incelenmiştir. İncelenen bu ayetler farklı yönlerden ele alınmıştır. Bu yönleri şöyle sıralayabiliriz:

- Ayetler “î rab, kırâât, tecvîd ve tefsîr” olmak üzere üç başlıkta incelenmiştir. Ayrıca bu başlıklara ek olarak bazı yerlerde “müfredât” başlığına da yer verilerek kelime incelemeleri yapılmıştır.²³⁴
- Î'rab kısmında ayette geçen her kelimenin î'rabı kısa bir şekilde yapılmıştır.
- Kıraat kısmında kelimelerdeki kıraat farklılıkları on kıraat imamının mütevâtir rivayetlerine nispet etmek suretiyle zikredilmiştir. Ayrıca bu bölümde sık sık İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibetün'n-Neşr* isimli eserine atıfta bulunulmuştur. Kıraat bölümünde kelimeler incelenirken yer yer kıraatler arası karşılaştırma yapılmıştır.²³⁵
- Tecvîd başlığı, genelde kıraat başlığı ile beraber zikredilmiş olup çok fazla tecvîd ile alakalı konulara değinilmemiştir.
- Tefsir bölümünde ilgili ayet kısa bir şekilde tefsir edilmiş ve varsa sebeb-i nüzûlü zikredilmiştir.²³⁶

²³³ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Müstenîr fi Tahrîci'l-Kırâât min Haysü'l-Lüğati ve'l-Î'râb ve't-Tefsîr* (Kahire: Daru Muhaysin, 2003), 12.

²³⁴ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Müstenîr fi Tahrîci'l-Kırâât min Haysü'l-Lüğati ve'l-Î'râb ve't-Tefsîr*, 2003, 32.

²³⁵ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Müstenîr fi Tahrîci'l-Kırâât min Haysü'l-Lüğati ve'l-Î'râb ve't-Tefsîr* (Kahire: Daru Muhaysin, 2003), 2/9.

²³⁶ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Müstenîr fi Tahrîci'l-Kırâât min Haysü'l-Lüğa ve'l-Î'râb ve't-Tefsîr* (Kahire: Daru Muhaysin, 2003), 3/231.

- Müfredât bölümünde ayetlerdeki garîb kelimeler²³⁷ tespit edilip, sözlük manası üzerinde durulmuştur. Açıklanan kelimenin bağlantılı olduğu başka kelimeler varsa onlar da zikredilmiştir.²³⁸

Yukarıda zikrettiğimiz başlıklar/konular ele alınırken kitabın başından sonuna kadar aynı üslup takip edilmiştir. Ayetlerin bu şekilde çok yönlü ele alınması, eserin hacmini de haliyle büyütülmüştür. Ancak bu üslup, ayetlerin hem mana hem i'rab hem de kıraat yönünden aynı anda incelenmesine olanak sağlamıştır.

İncelediğimiz eserde Kıraat ile alakalı şu kitaplardan istifade edilmiştir:

- *en-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr*, İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)
- *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)
- *et-Teyşîr fi'l-Kırââti's-Seba`*, Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî (ö. 444/1052)
- *İthâfü Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kırââti'l-Erbea` Aşer*, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Dimyâtî (ö. 1117/1705)

16. en-Nücümü'z-Zâhira fi'l-Kırââti'l-Aşri'l-Mütevâtira ve Tevcîhihâ min Tarîkı'ş-Şâtıbiyye ve'd-Dürre

İncelediğimiz bu eser, 1999 yılında Beyrut'ta iki cilt olarak basılmıştır.

Eserin mukaddime kısmında müellif kitabın yazılış amacını şu şekilde belirtmiştir: “Üniversitede, Kıraat İlmi Bölümü'nde okuyan öğrencilerin derslerine yardımcı olması ve tüm İslam aleminde gördüğüm ihtiyaçtan dolayı bu kitabı kaleme aldım.”²³⁹

Eser kaleme alınırken yine müellife ait şu eserler ile aynı yöntem izlenmiştir:

²³⁷ Garîbü'l-Kur'ân ile alakalı geniş bilgi için bk. İsmail Cerrahoğlu, “Garîbü'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1996), 13/379-380.

²³⁸ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Müstenîr fi Tahrici'l-Kırâât min Haysü'l-Lüğa ve'l-İ'râb ve't-Tefsîr*, 3/75.

²³⁹ Muhammed Salim Muhaysin, *en-Nücümü'z-Zâhira fi'l-Kırââti'l-Aşri'l-Mütevâtira ve Tevcîhihâ min Tarîkı'ş-Şâtıbiyye ve'd-Dürre* (Beyrut: Daru'l Cîl, 1999), 4.

- *el-Mühezzeb fi'l-Kırââti'l-Aşr ve Tevcîhihâ min Tarîk-i Tayyibeti'n- Neşr*

- *el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kırââti's-Sebi` min Tarîki's-Şâtıbiyye*

- *et-Tezkira fi'l-Kırââti's-Selâsi ve Tevcîhihâ min Tarîki'd-Dürre*

Yine eser kaleme alınırken on kıraat imamının, okunuşunda ihtilaf ettiği kelimeler açık bir üslupla kelime kelime anlatılmıştır. Bu ihtilaflar, usul veya fers̄ cihetinden olması dikkate alınmadan kapsayıcı şekilde ele alınmıştır. İzahların sonunda İbnü'l-Cezerî'nin *ed-Dürre fi Kıraati'l-Aşr* isimli eserinden ve Şâtıbî'nin *Hurzü'l Emânî* isimli eserinden konuyla alakalı deliller getirilmiştir.²⁴⁰ Kitapta fers̄ bölümüne geçilmeden önce kıraat ilmi ile alakalı şu meseleler ele alınmıştır:²⁴¹

- Kıraat ilminin faydası, ele aldığı konular, fazileti, tarifi, hükmü ve diğer ilimler ile olan ilişkisi
- On kıraat imamı, onların râvileri ve tarikleri
- Kıraat, rivâyet, tarik arasındaki farklar ve Kıraat ilmindeki vâcib ve câiz kavramları.
- Farklı kıraatlerin cem edilmesi durumunda gerekli şartlar
- Sahih kıraatte olması gereken şartlar
- Hz. Peygamber'in "Kur'ân yedi harf üzere indirilmiştir" hadîs-i şerifinin değerlendirilmesi
- İstiâze ve bismelenin hükmü, siygası ve keyfiyeti
- Mîmü'l cem` ve hâ-i kinâyenin hükümleri
- Medd-i muttasıl, medd-i munfasıl, medd-i bedel ve medd-i lînin hükümleri
- Hemzenin harekesinin nakli ve sektenin hükümleri
- Sakin nûn harfî ve tenvînin hükümleri
- Lâm ve râ harflerinin hükümleri

²⁴⁰ Muhammed Salim Muhaysin, *en-Nucûmü'z-Zâhira fi'l-Kırââti'l-Aşri'l-Mütevâtira ve Tevcîhihâ min Tarîki's-Şâtıbiyye ve'd-Dürre*, 5.

²⁴¹ Muhammed Salim Muhaysin, *en-Nucûmü'z-Zâhira fi'l-Kırââti'l-Aşri'l-Mütevâtira ve Tevcîhihâ min Tarîki's-Şâtıbiyye ve'd-Dürre*, 7-41.

Yukarıda maddeler halinde zikrettiğimiz konulardan sonra kitabın ikinci bölümü olan ferş bölümüne geçilmiş, Fâtiha sûresinden başlanmak suretiyle Kur'ân-ı Kerîm'in sonuna kadar okunuşunda on kıraat imamının ihtilaf ettiği kelimeler incelenmiştir. Eserin birinci cildinde A'râf Sûresi'ne kadar olan yerler ikinci cildinde ise kalan sûreler ele alınmıştır. Bu inceleme yapılırken önce okunuşunda ihtilaf olan kelime belirtilmiş ardından hangi kıraat imamının ilgili kelimeyi nasıl okuduğuna yer verilmiştir. En sonda ise *ed-Dürre fî Kıraati'l-Aşr* ve *Hirzü'l Emânî* isimli eserlerden ilgili yer ile alakalı nakiller getirilmiştir.

İncelediğimiz eserde Kıraat ile alakalı şu kitaplardan istifade edilmiştir:

- *Hirzü'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî*, Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî (ö. 590/1194)
- *ed-Dürre fî Kıraati's-Selâseti'l-Mütememmime li'l-Aşera*, İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)

17. et-Tavdîhâtü'l-Celiyye Şerhu Manzûmeti's-Sehâviyye fî Müteşâbihâti'l-Âyâti'l-Kur'âniyye

Eser 1992 yılında Mısır'da tek cilt olarak basılmıştır. Nureddin Ali b. Abdullah es-Sehâvî'nin (?), *Manzûmeti's-Sehâviyye fî Müteşâbihâti'l-Âyâti'l-Kur'âniyye* eserini şerh etmek için kaleme alınmıştır.²⁴² Sehâvî'nin bu eserinde Arap alfabesindeki yirmi dokuz harfin hepsine bir bölüm açılmış ve bu bölümde hangi harften bahsediliyor ise Kur'ân-ı Kerîm'de o harf ile başlayan kelimeler ve kelime tekrarları zikredilmiştir. Bu anlatım manzum olarak kaleme alınmıştır.²⁴³

İncelediğimiz eserde, Sehâvî'nin bu eseri, kısa bir şekilde şerh edilmiştir. Eser kaleme alınırken izlenen metot şu şekildedir:

- Öncelikle Sehâvî'nin manzum şekilde yazdığı ana metne yer verilmiştir.
- Ardından bu metin kısa bir şekilde şerhedilmiştir.
- Bazı yerlerde tüm metin yerine metnin bir kısmı şerhedilmiştir.

²⁴²Muhammed Salim Muhaysin, *et-Tavdîhâtü'l-Celiyye Şerh-u Manzûmeti's-Sehâviyye fî Müteşâbihâti'l-Âyâti'l-Kur'âniyye* (Mısır: Mektebetü'l-Mahmûdiyye, 1992), 3.

²⁴³Muhammed Salim Muhaysin, *et-Tavdîhâtü'l-Celiyye Şerh-u Manzûmeti's-Sehâviyye fî Müteşâbihâti'l-Âyâti'l-Kur'âniyye*, 8.

- Verilen örneklerin tamamı Kur'ân-ı Kerîm'den getirilmiştir.
- Örnekler verilirken Kur'ân-ı Kerîm'deki sûre dizilimi dikkate alınmıştır.
- Hangi kelimeden bahsediliyor ise o kelimenin geçtiği diğer yerlerden de bazıları belirtilmiştir.²⁴⁴
- Şerh kısmında, kıraat ile alakalı bilgilere yer verilmeyip, kısa tefsir şeklinde ele alınmıştır. Bazı yerlerde açıklama da yapılmayıp, sadece ilgili kelimenin geçtiği yerler zikredilmiştir.²⁴⁵

İncelediğimiz eserde Kıraat ile alakalı şu kitaplardan istifade edilmiştir:

- *Manzûmeti's-Sehâviyye fî Müteşâbihâti'l-Âyâti'l-Kur'âniyye*, Nureddin Ali b. Abdullah es-Sehâvî'nin (?)

18. et-Tezkira fî'l-Kirââtî's-Selâsi ve Tevcîhihâ min Tarîkı'd-Dürre

et-Tezkira eseri, 1978 yılında Mısır'da iki cilt olarak basılmıştır. Bilindiği gibi İbnü'l-Cezerî'nin, *ed-Dürre fî Kirâ'âti's-Selâseti'l-Mütemmimime li'l-Aşere* adlı eseri, Şâtıbî'nin *Hırzû'l-Emânî* isimli eserindeki yedi kıraati on kıraate tamamlamak üzere kaleme alınmış bir eserdir. İncelediğimiz et-Tezkira isimli eserde hem Şâtıbî'nin hem de İbnü'l-Cezerî'nin okunuşunda farklılık olan kelimeler hakkındaki görüşleri beyan edilmiştir.²⁴⁶ Ayrıca İbnü'l-Cezerî'nin, Şâtıbî'ye ek olarak zikrettiği üç kıraat imamının görüşüne vurgu yapılmıştır. Eserin birinci cildinde Fâtiha sûresinden Kehf sûresine kadar ikinci cildinde ise Meryem sûresinden Nâs sûresine kadar olan sûreler incelenmiştir.

İnceleyeceğimiz eser, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümdeki konular şöyledir:²⁴⁷

²⁴⁴Muhammed Salim Muhaysin, *et-Tavdîhâtü'l-Celiyye Şerh-u Manzûmeti's-Sehâviyye fî Müteşâbihâti'l-Âyâti'l-Kur'âniyye*, 26.

²⁴⁵Muhammed Salim Muhaysin, *et-Tavdîhâtü'l-Celiyye Şerh-u Manzûmeti's-Sehâviyye fî Müteşâbihâti'l-Âyâti'l-Kur'âniyye*, 78.

²⁴⁶ Muhammed Salim Muhaysin, *et-Tezkira fî'l-Kirââtî's-Selâsi ve Tevcîhihâ min Tarîkı'd-Dürre* (Mısır: Mektebet-ü Kâhire, 1978), 1/4.

²⁴⁷ Muhammed Salim Muhaysin, *et-Tezkira fî'l-Kirââtî's-Selâsi ve Tevcîhihâ min Tarîkı'd-Dürre*, 1978, 1/6-19.

- Yedi kıraat ve on kıraat hakkında genel bilgiler verilmiş ve yedi harf ile alakalı hadisler zikredilmiştir.
- İbnü'l-Cezerî'nin, *ed-Dürre fî Kırâ'âti's-Selâseti'l-Mütemmîme li'l-Aşere* ve Şâtıbî'nin *Hırzû'l-Emânî* isimli eserleri hakkında bilgiler verilmiştir.
- Kıraat imamlarının hayatları hakkında bilgi verilmiştir.
- Kur'ân-ı Kerîm okumanın faziletlerinden bahsedilmiş ve bu faziletler ayet ve hadisler ışığında anlatılmıştır.
- Mekkî ve Medenî sûreler²⁴⁸ hakkında genel bilgiler verilmiştir.
- Tecvîd ile alakalı ana konular hakkında ayrıntıya girmeden genel bilgiler verilmiştir.

Eserin ikinci bölümünde belli bir kurala dayanmayıp Kur'ân-ı Kerîm'de dağınık şekilde bulunan kelime ihtilâfları incelenmiştir. Bu kelimeler incelenirken öncelikle ilgili ayetteki kelime zikredilmiş ardından da Şâtıbî'nin ve İbnü'l-Cezerî'nin görüşlerine yer verilmiştir. Kıraat imamlarının o kelimeyi nasıl okuduğu zikredilmiştir.²⁴⁹

İncelediğimiz eserde Kıraat ile alakalı şu kitaplardan istifade edilmiştir:

- *İthâfû Fudalâi'l-Beşer fî'l-Kırââti'l-Erbea` Aşer*, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Dimyâtî (ö. 1117/1705)
- *el-Budûru'z-Zâhira fî'l-Kırââti'l-Aşri'l-Mütevâtira*, Abdulfettah Kâdî (ö. 1981)
- *el-Îzâh ale'd-Dürre*, Abdulfettah Kâdî (ö.1981)
- *Tahbîrû't-Teysîr fî Kırââti'l-Eimmeti'l-Aşere*, İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)
- *et-Teysîr fî'l-Kırââti's-seb`*, Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî (ö. 444/1052)
- *el-Hucce fî'l-Kırâât'is-Seb`*, Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed b. Hâleveyh (ö. 370/980)

²⁴⁸ Sûreler ile alakalı geniş bilgi için bk. Abdülhamit Birışık, "Sûre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2009), 37/538-539.

²⁴⁹ Muhammed Salim Muhaysin, *et-Tezkira fî'l-Kırââti's-Selâsi ve Tercihihâ min Tarîkı'd-Dürre* (Mısır: Mektebet-ü Kâhire, 1978), 2/273.

- *el-Keşfan Vücûhi'l-Kırâati's-Seb` ve İlelihâ ve Hucecihâ*, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî (ö. 437/1045)

19. el-Mühezzeb fî'l-Kırâati'l-Aşr ve Tevcihihâ min Tarîk-i Tayyibeti'n-Neşr

İncelediğimiz el-Mühezzeb eseri, 1998 yılında Mısır'da iki cilt olarak basılmıştır. Eserin yazılış amacını müellif şu şekilde ifade etmektedir: “Kıraat bölümünde okuyan öğrenciler için İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fî'l-Kıraati'l-Aşr* isimli eseriyle alakalı kolay, anlaşılır, kapsamlı ve derslerinde yardım alabilecekleri bir eser ihtiyacı olduğunu hissettim ve bu eseri kaleme aldım. Kitabı kaleme alırken kısa ve anlaşılır bir dil kullanmaya gayret ettim. Hocam Abdulfettah Kâdî'den öğrendiğim usul ve metot ile ilerlemeye çalıştım. Eserin bazı yerlerini konunun çok uzamaması için kısa şekilde anlatmayı tercih ettim. Öğrenciler için faydalı olabileceğini düşündüğüm bazı önemli meselelerden de yer yer bahsetmeye çalıştım.”²⁵⁰

Eserin sonunda Muhammed Salim Muhaysin'in de hocalarından olan Ezher Üniversitesi Kıraat Bölümü'nden Abdulfettah Kâdî ve Ahmed Ebû Zeyt Hâr'ın takrizleri yer almaktadır.²⁵¹

İnceleyeceğimiz eser usul ve ferş olarak iki bölümden oluşmaktadır. Usul bölümündeki konular şu şekildedir:²⁵²

- Kıraat ilminin doğuşu ve gelişimi
- On kıraat imamı ve râvîleri
- Kıraat, rivâyet ve tarîk kavramlarının farkları
- Sahih kıraatte olması gereken şartlar
- Yedi harf ile alakalı hadislerin nasıl anlaşılması gerektiği
- İstiâzenin hükmü, çeşitleri ve keyfiyeti
- Bismelenin hükümleri ve keyfiyeti

²⁵⁰ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Mühezzeb fî'l-Kırâati'l-Aşr ve Tevcihihâ min Tarîk-i Tayyibeti'n-Neşr* (Mısır: Mektebet-ü'l-Ezheriyyet-i li't-Türâs, 1997), 1/4.

²⁵¹ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Mühezzeb fî'l-Kırâati'l-Aşr ve Tevcihihâ min Tarîk-i Tayyibeti'n-Neşr* (Mısır: Mektebet-ü'l-Ezheriyyet-i li't-Türâs, 1998), 2/475.

²⁵² Muhammed Salim Muhaysin, *el-Mühezzeb fî'l-Kırâati'l-Aşr ve Tevcihihâ min Tarîk-i Tayyibeti'n-Neşr*, 1998, 1/3-44.

- Sûrelerin başında bulunan bismelenin durumları
- Sekte ile alakalı meseleler
- Sûrelerin tertibi ile alakalı meseleler
- Mîmü'l cem`in durumları ve hükümleri
- Hâ-u kinâyenin durumları ve hükmü
- Medd-i muttasıl ve medd-i munfasılın tarifi, durumları ve hükümleri
- Medd-i bedelin tarifi ve kıraat alimlerinin konu hakkındaki görüşleri
- Lîn harflerinin durumları ve hükmü
- Hemzenin harekesinin nakli ve hükümleri
- Sakin nûn harfinin hükümleri

Birinci bölümde anlatılan konuları zikrettikten sonra ikinci bölüm ile alakalı şunları diyebiliriz: Fâtihâ Sûresi'nden başlanmak suretiyle Nâs Sûresi'ne kadar okunmuş farklılığı olan kelimeler tek tek incelenmiştir. İlgili kelime zikredildikten sonra kıraat imamlarının o kelimeyi nasıl okuduğuna yer verilmiştir. Ardından Muhaysin'in şerh bölümüne geçilmiştir. Yer yer tecvîd ile alakalı başlıklar verilerek incelenen kelimelerdeki tecvîd konularından da bahsedilmiştir.²⁵³ İkinci cildin sonuna kadar bu usulle kelime incelemeleri tamamlanmıştır. En sonda ise “bâbu't-tekbîr” başlıklı bir bölüm açılmış ve burada tekbir ile alakalı bilgiler verilmiştir.²⁵⁴

İncelediğimiz eserde Kıraat ile alakalı şu kitaplardan istifade edilmiştir:

- *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)

20. Terâcim-i li Ba`dı Ulemâi'l-Kırâât

İncelediğimiz eser 2002 yılında Kahire'de tek cilt olarak basılmıştır. Eserde, hicrî 488-540 yılları arasındaki toplam 61 kıraat aliminin hayatı incelenmiştir.

²⁵³ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Mühezzeb fi'l-Kırâati'l-Aşr ve Tevcîhihâ min Tarîk-i Tayyibeti'n-Neşr*, 1998, 1/206.

²⁵⁴ Muhammed Salim Muhaysin, *el-Mühezzeb fi'l-Kırâati'l-Aşr ve Tevcîhihâ min Tarîk-i Tayyibeti'n-Neşr*, 1998, 2/469.

İncelemeye geçilmeden önce Muhaysin'in hocası Âmir Seyyid Osman'ın hayatına yer verilmiştir.²⁵⁵

Alimlerin hayatı incelenirken şu noktalar ele alınmıştır.²⁵⁶

- Tam ismi ve künyesi
- Doğum yeri ve yılı
- Diğer alimlerin tanıtılan kişi hakkındaki görüşleri
- Hoca silsilesi ve başlıca hocaları
- Kıraat ilmi yanında başka hangi ilimler ile iştigal ettiği
- İlim yolunda yaptığı yolculuklar ve bu yolculuklarda görüştüğü alimler
- Öğrencilerinin onun hakkındaki görüşleri
- İbadet ve amele düşkünlükleri ile alakalı bilgiler
- İlim okutma süreci ve ders verdiği başlıca talebeleri
- Kaleme aldığı eserlerin isimleri
- Vefat yılı ve yeri

Zikretmiş olduğumuz bu noktalar incelendikten sonra eserin sonunda Muhammed Salim Muhaysin'in kıraat ve aşere takrîb icazetlerine yer verilmiştir.²⁵⁷

İncelediğimiz eserde Kıraat ile alakalı şu kitaplardan istifade edilmiştir:

- *Ma`rifetü'l-Kurrâ'i'l-Kibâr*, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî (ö. 748/1348)
- *Gâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)

²⁵⁵ Muhammed Salim Muhaysin, *Terâcim-i li Ba`dı Ulemâi'l-Kırâât* (Kahire: Daru Muhaysin, 2002), 7.

²⁵⁶ Muhammed Salim Muhaysin, *Terâcim-i li Ba`dı Ulemâi'l-Kırâât*, 10-102.

²⁵⁷ Muhammed Salim Muhaysin, *Terâcim-i li Ba`dı Ulemâi'l-Kırâât*, 107.

EK. 1

Muhammed Salim Muhaysin'e ait bir resim.

SONUÇ

Tarihten günümüze kadar pek çok alim, Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in sünnetinin daha iyi anlaşılabilmesi için çaba sarfetmiştir. Bu çabaların sonucunda da farklı alanlarda binlerce eser kaleme alınmıştır. Bu alanda yazılan eserler hicrî 80 yıllarında başlamış olup günümüzde de devam etmektedir.

Son dönem kıraat alimlerinden Muhammed Salim Muhaysin de kıraat alanında birçok eser kaleme almış alimlerimizdendir. Biz de bu çalışmamızda Muhaysin'in hayatını ve kıraat alanında kaleme aldığı eserleri inceleme fırsatı bulduk. Muhaysin, 1929 yılında Mısır'da dünyaya gelmiş, hayatını Kur'ân hizmetine adanmış ve bu yolda onlarca talebe yetiştirip yüze yakın eser kaleme almış çok değerli bir alimimizdir. 10 farklı alanda 100'e yakın eser kaleme almış olan Muhaysin, kıraat alanında ön plana çıkmaktadır. Gerek ilmî hayatı gerek kıraat ile alakalı eserlerinin sayıca fazla oluşu, bu durumu açıkça göstermektedir.

Hafızların hayatlarının ele alındığı biyografi eserleri, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*, Şâtıbî'nin *Hırzû'l-Emânî* ve Cemzûrî'nin *Tuhfetü'l-Etfâl* isimli eserleri hakkında yapılan çalışmalara yoğunlaşmış olması, usul ve tecvîd konularına genişçe yer verilmesi, Muhaysin'in kaleme aldığı eserlerde ön plana çıkmaktadır.

Bu çalışmamızın, Muhammed Salim Muhaysin ve kaleme almış olduğu eserleri hakkında bundan sonra yapılacak olan çalışmalara katkı sunmasını temenni ederiz. Geçmişten günümüze Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in sünnetinin daha iyi anlaşılabilmesi uğruna birçok zorluğa katlanmış, talebe yetiştirmiş, eser kaleme almış ve hayatını bu yola adanmış tüm alimlerimize Allah merhamet eylesin. Bizlere de son nefesimize kadar bu yolda hizmet etmeyi nasip etsin.

KAYNAKÇA

Abdulhamit Birişik. *Kıraat İlmi ve Tarihi*. Bursa: Emin Yayınları, 3. Basım, 2018.

Abdülhamit Birişik. “en-Neşr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* C.33. İstanbul, 2007.

Abdülhamit Birişik. “İ`râbü`l-Kur`ân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 22. İstanbul, 2000.

Abdülhamit Birişik. “Kıraat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.25 Ankara, 2002.

Abdülhamit Birişik. “Sûre”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 37. İstanbul, 2009.

Ahmed b. Şuayb en-Nesaî. *Sünen-i Nesaî*. Beyrut: Mektebet-ü Yemânî, 2. Basım, 1998.

Ahmet Önkal. “Bi`rimaûne”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.6. İstanbul, 1992.

Ali Öge. “Enbiyâ Sûresi Bağlamında Ferşî Kıraat Farklılıklarının Anlama Etkisi”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50/50 (2020)

Bekir Topaloğlu. “Tevbe Sûresi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.40. İstanbul, 2011.

Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu`fi el-Buhârî. *el-Câmi`u`l-Müsnedü`s-Sahîhu`l-Muhtasar min Umûri Resûlillâh sallallâhü `aleyhi ve sellem ve Sünenihî ve Eyyâmih*. 2 Cilt. Medine: Dâru Tavkî`n-Necat, 3. Basım, 2001.

Ebü`l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü`l-Cezerî. *en-Neşr fi`l-Kırâati`l-`Aşr*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü`l-Kütübi`l-İlmiyye, 2. Basım, 2002.

Fatih Çollak. “eş-Şâtıbiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.38. İstanbul, 2010.

Fatih Çollak. “Revm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.35. İstanbul, 2008.

Hasan Hüseyin Varol. *Yeni Karabaş Tecvidi*. Konya: Hayra Hizmet Vakfı Yayınları, 19. Basım, 2018.

Hulusi Kılıç. “Belâgat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 5. İstanbul, 1992.

İlyas bin Ahmet Hüseyin bin Süleyman el Bermâvî. *İmtâu'l-Fudalâ bi Terâcimu'l-Kurrâ fîmâ Ba'de'l-Karni's-Sâmini'l-Hicriyyi*. Medine: Dâru'n Nedve, 1. Basım, 2000.

İsmail Cerrahoğlu. “Garîbü'l-Kur'ân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 13. İstanbul, 1996.

İsmail Durmuş. “Vâv”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.42. İstanbul, 2012.

İsmail Karaçam. *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 6. Basım, 1996.

İsmail Karaçam. *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kıraati*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2. Basım, 1995.

M. Suat Mertoğlu. “Vücûh ve Nezâir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 43. İstanbul, 2013.

Mehmet Ali Sarı. “Med”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 28. Ankara, 2003.

Muhammed Salim Muhaysin. *el-Kırâât ve Eseruhâ fî Ulumi'l-Arabiyye*. 2 Cilt. Kahire: Mektebtü'l-Külliyâtî'l-Ezheriyye, 1984.

Muhammed Salim Muhaysin. *el-Fethu 'r-Rabbânî fi 'l-Alâkat-i beyne 'l-Kırââtî ve 'r-Resmi 'l-Osmâni*. Medine: İmam Muhammed b. Suud Üniversitesi Yayınları, 2. Basım, 1991.

Muhammed Salim Muhaysin. *el-Hâdî Şerhu Tayyibeti 'n-Neşr fi 'l-Kırââtî 'l-Aşr ve 'l-Keşfi İlel 'il-Kırâât-i ve Tevcihihâ*. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l Cîl, 1. Basım, 1997.

Muhammed Salim Muhaysin. *el-İfsâh ammâ Zâdethü 'd-Dürre ale 'ş-Şâtıbiyye*. 3 Cilt. Kahire: Daru Muhaysin, 1. Baskı., 2004.

Muhammed Salim Muhaysin. *el-İrşâdâtü 'l-Celiyye fi 'l-Kırââtî 's-Sebi` min Tarîkı 'ş-Şâtıbiyye*. Kahire: Daru Muhaysin, 1. Basım, 2005.

Muhammed Salim Muhaysin. *el-Kavlü 's-Sedîd fi 'd-Difâi` an Kırââtî 'l-Kur'âni 'l-Mecîd fi Davi 'l-Kitâbi ve 's-Sünne*. Kahire: Daru Muhaysin, 1. Basım, 2002.

Muhammed Salim Muhaysin. *el-Muğnî fi Tevcihi 'l-Kırââtî 'l-Aşri 'l-Mütevâtira*. Beyrut: Daru'l Cîl, 2. Basım, 1988.

Muhammed Salim Muhaysin. *el-Müctebâ fi Tahrîci Kırââtî Ebî Amr ed-Dûrî*. Kahire: Daru Muhaysin, 4. Basım, 2003.

Muhammed Salim Muhaysin. *el-Mühezzeb fi 'l-Kırââtî 'l-Aşr ve Tevcihihâ min Tarîk-i Tayyibeti 'n-Neşr*. 2 Cilt. Mısır: Mektebet-ü'l-Ezheriyyet-i li't-Türâs, 1. Basım, 1998.

Muhammed Salim Muhaysin. *el-Müstenîr fi Tahrîci 'l-Kırâât min Haysü 'l-Lüga ve 'l-İrâb ve 't-Tefsîr*. 3 Cilt. Kahire: Daru Muhaysin, 5. Basım, 2003.

Muhammed Salim Muhaysin. *en-Nucûmü 'z-Zâhira fi 'l-Kırââtî 'l-Aşri 'l-Mütevâtira ve Tevcihihâ min Tarîkı 'ş-Şâtıbiyye ve 'd-Dürre*. 1 Cilt. Beyrut: Daru'l Cîl, 1. Basım, 1999.

Muhammed Salim Muhaysin. *er-Râid fi Tecvîdi 'l-Kur'ân*. Kahire: Daru Muhaysin, 2. Basım, 2002.

Muhammed Salim Muhaysin. *er-Risâletü'l-Behîyye fî mâ Hâlefe fîhi Ebû Ömer ed-Dûrî Hafsan min Tarîki 'ş-Şâtibiyye*. Kahire: Daru Muhaysin, 1. Basım, 2004.

Muhammed Salim Muhaysin. *et-Tavdîhâtü'l-Celiyye Şerh-u Manzûmeti's-Sehâviyye fî Müteşâbihâti'l-Âyâti'l-Kur'âniyye*. Mısır: Mektebetü'l Mahmûdiyye, 1. Basım, 1992.

Muhammed Salim Muhaysin. *et-Tezkira fî'l-Kırââtü's-Selâsi ve Tescîhihâ min Tarîki'd-Dürre*. 2 Cilt. Mısır: Mektebet-ü Kâhire, 1. Basım, 1978.

Muhammed Salim Muhaysin. *İrşâdü't-Tâlibîn ilâ Dabti'l-Kitâbi'l-Mübîn*. Kahire: Daru Muhaysin, 2. Basım, 2002.

Muhammed Salim Muhaysin. *Mu`cemu Huffâzu'l Kur'ân Abra't-Târîh*. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l Cîl, 1. Basım, 1992.

Muhammed Salim Muhaysin. *Mürşidü'l-Mürîd ilâ İlmi't-Tecvîd*. Kahire: Daru Muhaysin, 3. Basım, 2002.

Muhammed Salim Muhaysin. *Şerhu Tuhfetü'l Etfâl ve'l Cezeriyye li Beyâni'l-Ahkâmi't-Tecvîdiyye*. Kahire: Daru Muhaysin, 10. Basım, 1998.

Muhammed Salim Muhaysin. *Terâcim-i li Ba`dı Ulemâi'l-Kırâât*. Kahire: Daru Muhaysin, 1. Basım, 2002.

Muhsin Demirci. *Kur'an Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 8. Basım, 2015.

Muhsin Demirci. *Tefsir Usulü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 50. Basım, 2016.

Mustafa İsmet Uzun. "Ezher". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.12. İstanbul, 1995.

Mustafa L. Bilge. "Yemâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.43. İstanbul, 2013.

Osman Keskioglu. *Nüzûlündden Günümüze Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri*. Ankara: TDV Yayınları, 2. Basım, 1989.

Recep Koyuncu. *Kıraat İlmi ve Takrîb Usûlü*. İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 1. Basım, 2018.

Recep Koyuncu. *Kıraat İlminde Tahrîrât*. İstanbul: Hikmetevi, 1. Basım, 2021.

Recep Koyuncu. “Kur'ân Eğitiminde Manzûm Tecvid Geleneği: Cemzûrî ve Tuhfetü'l-Etfâl Adlı Manzûm Eseri”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/3 (2017).

Tayyar Altıkulaç. “İbnü'l-Cezerî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.20. İstanbul, 1999.

Yaşar Akaslan. “Bir İlm-i Kıraat Klasığı: Tayyibetü'n-Neşr Fi'l-Kıraati'l-'Aşr”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 17/3 (2017).